

Центральноукраїнський національний технічний університет
Економічний факультет
Кафедра «Міжнародні економічні відносини»

«Допущено до захисту»
Зав. кафедрою МЕВ
д.е.н., професор

_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти

на тему
**«ЧИННИКИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ НОВИХ
ІНДУСТРІАЛЬНИХ КРАЇН: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ»**

Виконав здобувач вищої освіти
4 курсу, групи МЕВ-21
ОПП «Міжнародні економічні
відносини»
спеціальності 292 «Міжнародні
економічні відносини»

_____ Чуба А.Ю.
« ____ » _____ 2025 р.

Керівник роботи
д.е.н., професор

_____ Ірина БАБЕЦЬ
« ____ » _____ 2025 р.

Рецензент _____

Центральноукраїнський національний технічний університет
 Факультет Економічний
 Кафедра Міжнародних економічних відносин
 Рівень вищої освіти Бакалавр
 Галузь знань 29 «Міжнародні відносини»
 Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»
 Освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Завідувач кафедри
 _____ Іван МИЦЕНКО
 « ____ » _____ 2025 року

**ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
 ЗА ПЕРШИМ (БАКАЛАВРСЬКИМ) РІВНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ
 ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Чуби Артема Юрійовича

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи

Чинники економічного зростання нових індустриальних країн: досвід для України

2. Керівник роботи

Бабець Ірина Георгіївна, д.е.н., професор

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

3. Строк подання роботи до захисту _____

4. Мета та завдання кваліфікаційної роботи **Метою** даного дослідження є визначення ключових чинників економічного зростання нових індустриальних країн та використання їх досвіду в Україні.

Завдання: узагальнити сутність та основні тенденції економічного зростання країн, що розвиваються, в умовах глобалізації; систематизувати теоретичні положення щодо чинників економічного розвитку в теоріях класичної економіки; проаналізувати моделі економічного розвитку країн в теоріях економічного зростання; визначити специфічні характеристики економічного зростання країн «першої хвилі» індустриалізації, зокрема Південної Кореї; проаналізувати особливості розвитку Тайваню та ефективність «державного капіталізму»; оцінити результативність реалізації східно-азіатської моделі розвитку в країнах «четвертої хвилі» індустриалізації; проаналізувати внутрішні чинники економічного зростання України та визначити заходи щодо їх посилення; визначити напрями підвищення ефективності зовнішніх факторів для економічного зростання України.

5. Консультанти по роботі, із зазначенням розділів роботи

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Розділ 1	проф. Бабець І.Г.		
Розділ 2	проф. Бабець І.Г.		
Розділ 3	проф. Бабець І.Г.		

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми і об'єкта дослідження, призначення наукового керівника	01.01.2025-09.01.2025	
2	Розробка завдання на кваліфікаційну роботу, складання календарного плану його виконання	10.01.2025-24.01.2025	
3	Опрацювання навчальної та наукової літератури і складання плану роботи	25.01.2025-02.02.2025	
4	Проведення наукових досліджень, обробка фактичного матеріалу	02.02.2025-28.03.2025	
5	Написання тексту 1-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	01.03.2025-25.03.2025	
6	Написання тексту 2-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	26.03.2025-20.04.2025	
7	Написання тексту 3-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	21.04.2025-20.05.2025	
8	Усунення недоліків, написання остаточного варіанта тексту, оформлення кваліфікаційної роботи	21.05.2025-08.06.2025	
9	Перевірка на плагіат	09.06.2025-14.06.2025	
10	Отримання відгуку наукового керівника	15.06.2025-18.06.2025	
11	Рецензування кваліфікаційної роботи	19.06.2025-24.06.2025	
12	Захист кваліфікаційної роботи на засіданні екзаменаційної комісії		

Дата видачі завдання

« ___ » _____ 2025 року

Підпис керівника

(прізвище та ініціали)

Завдання прийнято до виконання

« ___ » _____ 2025 року

Підпис здобувача

Анотація

Чинники економічного зростання нових індустріальних країн: досвід для України. – Рукопис.

Дипломна робота на здобуття ступеня вищої освіти “бакалавр” за освітньо-професійною програмою «Міжнародні економічні відносини» зі спеціальності «Міжнародні економічні відносини» – Центральноукраїнський національний технічний університет. – Кропивницький. – 2025.

У роботі узагальнено сутність та основні тенденції економічного зростання країн, що розвиваються, в умовах глобалізації. Систематизовано теоретичні положення щодо чинників економічного розвитку. Проаналізовано моделі економічного розвитку країн в теоріях економічного зростання. Визначено специфічні характеристики економічного зростання Південної Кореї. Проаналізовано особливості розвитку Тайваню. Оцінено результативність реалізації східно-азіатської моделі розвитку в Малайзії. Проаналізовано внутрішні чинники економічного зростання України та визначено заходи щодо їх посилення. Визначено напрями підвищення ефективності зовнішніх факторів для економічного зростання України.

Ключові слова: нові індустріальні країни, економічне зростання, державна політика, чинники розвитку, східно-азіатська модель розвитку

Abstract

Factors of Economic Growth in Newly Industrialized Countries: Experience for Ukraine. – Manuscript.

Diploma work on obtaining a higher education degree "Bachelor" in the educational-professional program "International Economic Relations" in the specialty "International Economic Relations". – 2025.

The thesis summarizes the essence and main trends of economic growth of developing countries in the context of globalization. Systematizes theoretical provisions on the factors of economic development. Analyzes models of economic development of countries in theories of economic growth. Determines specific characteristics of economic growth of South Korea. Analyzes the features of Taiwan's development. Evaluates the effectiveness of the implementation of the East Asian model of development in Malaysia. Analyzes internal factors of economic growth of Ukraine and identifies measures to strengthen them. Determines directions for increasing the effectiveness of external factors for economic growth of Ukraine.

Keywords: new industrial countries, economic growth, state policy, development factors, East Asian model of development

Зміст

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ....	9
1.1. Сутність та основні тенденції економічного зростання країн, що розвиваються в умовах глобалізації.....	9
1.2. Моделі економічного розвитку країн в теоріях економічного зростання	17
1.3. Роль інституційного чинника у забезпеченні економічного зростання країн	24
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ЧИННИКІВ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ НОВИХ ІНДУСТРІАЛЬНИХ КРАЇН.....	33
2.1. Специфіка економічного зростання Південної Кореї.....	33
2.2. Особливості розвитку Тайваню та ефективність «державного капіталізму»	44
2.3. Результативність реалізації східно-азіатської моделі розвитку в країнах «четвертої хвилі» індустріалізації.....	53
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПРИШВИДШЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ДОСВІДУ НОВИХ ІНДУСТРІАЛЬНИХ КРАЇН.....	64
3.1. Внутрішні чинники економічного зростання України та заходи щодо їх посилення	64
3.2. Напрями підвищення ефективності зовнішніх факторів для економічного зростання України	76
ВИСНОВКИ.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	90

ВСТУП

Актуальність теми. Стрімке економічне зростання, продемонстроване новими індустріальними країнами східноазійського регіону після Другої світової війни, є унікальним прикладом вирішення на державному рівні низки проблем, пов'язаних із відсталою структурою економіки, низькою кваліфікацією і бідністю населення. Південній Кореї та Тайваню, які увійшли до групи «азійських тигрів», вдалося скоротити розрив з провідними розвиненими країнами завдяки розробці та реалізації ефективної державної політики, яка передбачала сильну роль держави у регулюванні ринкових відносин, забезпечення політичної стабільності, впровадження стратегій розвитку, які були спрямовані на підвищення продуктивності промислових галузей та підлягали постійному моніторингу і коригуванню цілей та завдань з метою кращої адаптації до зміни внутрішніх та зовнішніх чинників.

Цікавим є досвід країн як «першої хвилі» індустріалізації, так і країн «четвертої хвилі», які забезпечували швидке економічне зростання наприкінці 1990-х років та на початку 2000-х років, коли вплив глобалізаційного чинника посилювався. Нові індустріальні країни розробляли та впроваджували комплексну державну політику, яка концентрувалася на найбільш важливих, з точки зору пришвидшення економічного зростання, сферах. Базовою складовою державної політики стала індустріалізація, яка ґрунтувалася на заходах, що забезпечували промисловий розвиток та впровадження технічних інновацій з урахуванням максимального використання наявного потенціалу. Завдяки державному фінансуванню відповідних програм з реінвестування промислових підприємств урядам цих країн вдалося провести промислову реформу і забезпечити швидкий перехід від розвитку на основі імпортозаміщення до зростання на основі експортної орієнтації, що сприяло підвищенню продуктивності праці та ефективності роботи підприємств як основи збільшення ВВП. Також важливою складовою державної політики нових індустріальних країн була реформа системи освіти та збільшення державних інвестицій у розвиток професійно-технічних навчальних закладів, що сприяло збільшенню кількості

кваліфікованих кадрів у високотехнологічних галузях промисловості, створенню нових технологій, підвищенню ефективності роботи підприємств та зростанню ВВП.

Враховуючи проблеми, які загострилися в Україні під час війни, та необхідність розробки державної політики, орієнтованої на пришвидшення економічного зростання для забезпечення повоєнного відновлення країни, актуальним завданням є вивчення досвіду нових індустріальних країн щодо застосування ефективних інструментів стимулювання процесу економічного розвитку та рівномірного перерозподілу національного доходу у суспільстві.

Метою роботи є визначення ключових чинників економічного зростання нових індустріальних країн та використання їх досвіду в Україні.

Завдання дослідження полягають у наступному:

- узагальнити сутність та основні тенденції економічного зростання країн, що розвиваються, в умовах глобалізації;
- систематизувати теоретичні положення щодо чинників економічного розвитку в теоріях класичної економіки;
- проаналізувати моделі економічного розвитку країн в теоріях економічного зростання;
- визначити специфічні характеристики економічного зростання країн «першої хвилі» індустріалізації, зокрема Південної Кореї;
- проаналізувати особливості розвитку Тайваню та ефективність «державного капіталізму»;
- оцінити результативність реалізації східно-азіатської моделі розвитку в країнах «четвертої хвилі» індустріалізації;
- проаналізувати внутрішні чинники економічного зростання України та визначити заходи щодо їх посилення;
- визначити напрями підвищення ефективності зовнішніх факторів для економічного зростання України.

Об'єктом дослідження є економічне зростання нових індустріальних країн.

Предметом дослідження є визначення основних чинників зростання нових індустріальних країн та напрямів застосування їх досвіду в Україні.

Методи дослідження. Теоретичне підґрунтя роботи становлять положення теорії міжнародної торгівлі, інституційної теорії, теорії економічного зростання та міжнародної конкурентоспроможності країн. Для виконання завдань дослідження використовувалися наступні методи: дедукції та індукції (визначення сутності та основних тенденцій економічного зростання країн, що розвиваються в умовах глобалізації; вивчення теоретичних положень щодо чинників економічного розвитку); системного аналізу (аналіз моделі економічного розвитку країн в теоріях економічного зростання); узагальнення (визначення характеристик економічного зростання Південної Кореї та особливостей розвитку Тайваню); динамічно-структурний аналіз (оцінка динаміки та структури внутрішніх і зовнішніх чинників економічного зростання України); інституційний аналіз (визначення основних інструментів державної політики щодо пришвидшення економічного зростання нових індустріальних країн та визначення можливих напрямів їх застосування в Україні).

Інформаційною базою роботи є наукові статті та монографії провідних вчених, що висвітлюють особливості економічного зростання нових індустріальних країн Східної Азії та Тихоокеанського регіону; аналітичні огляди, річні звіти та статистичні бази даних Світової організації торгівлі, Світового банку, Державної служби статистики України, Національного банку України, а також інформація з мережі Інтернет.

Основний зміст роботи викладений на 80 сторінках. Робота містить 14 таблиць та 9 рисунків. Список використаної літератури налічує 171 позицію та міститься на 16 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ

1.1. Сутність та основні тенденції економічного зростання країн, що розвиваються, в умовах глобалізації

В другій половині двадцятого століття світова економіка продемонструвала значний економічний прогрес. За останні 50 років світовий ВВП збільшився у десять разів, тоді як дохід на одного мешканця зріс утричі [1]. Економічне зростання відбувалося високими темпами навіть у країнах, що розвиваються, що дозволило їм подолати крайню бідність і негативні наслідки колоніального минулого. Проте, економічний розвиток був дуже нерівномірним між країнами та регіонами країн, а також відбулося збільшення економічного розриву між індустріально розвиненим світом і більшою частиною країн, що розвиваються. Це також збільшило економічну відстань між новими індустріальними країнами та найменш розвиненими країнами. Водночас економічні відмінності між регіонами та між людьми всередині країн зросли, що може бути наслідком різних моделей розвитку, коли економічне зростання є нерівномірним між регіонами, а його вигоди розподіляються нерівномірно між людьми, тому зростають диспропорції регіонального розвитку як в межах країн, так і на міжнародному рівні – між країнами.

Економічне зростання є одним із ключових макроекономічних показників добробуту нації, що зумовлює постійний інтерес вчених і політиків до цієї теми. Проте, список детермінант зростання ще не є остаточним, і вчені працюють над виявленням ключових детермінант зростання – створюються нові теорії, а нові детермінанти росту додаються до емпіричних досліджень. Пошук ключових детермінант зростання стає ще складнішим, якщо взяти до уваги умови розвитку країн в глобалізованому світі. Через складність, багатовимірну перспективу та постійну еволюцію глобалізація є однією з найважливіших причин швидкої зміни економічного середовища країн [2].

Глобалізація - це «постійне явище, яке характеризується зростаючим зв'язком і взаємозалежністю між націями, окремими особами та

підприємствами в усьому світі». Цей процес передбачає «інтеграцію економічних, політичних, соціальних і культурних систем через кордони, що призводить до збільшення потоків товарів, послуг, капіталу, людей та ідей» [3].

Темпи глобалізації зросли в останні роки та формуються швидким прогресом комунікаційних і транспортних технологій, а також лібералізацією торгової та інвестиційної політики. Швидке зростання міжнародної торгівлі та інвестицій є головною рушійною силою цього зростання. Завдяки зменшенню торговельних бар'єрів і появі нових технологій, які дозволяють швидко переміщати товари, послуги та капітал через кордони, швидке зростання міжнародної торгівлі та інвестицій є ключовим фактором зростання темпів глобалізації, які ми спостерігаємо сьогодні. Однак інші рушійні сили також впливають на формування глобалізації на сучасному етапі. До цих рушійних сил належать прогрес у транспортних і комунікаційних технологіях, розвиток транснаціональних корпорацій, зростання глобальних фінансових ринків і поширення культурних і соціальних норм. Поєднання цих рушійних сил призвело до все більшої інтеграції економік і суспільств у всьому світі, що і стало основою глобалізованого світу.

Незважаючи на те, що як економічне зростання, так і глобалізація широко аналізуються, одностайної думки щодо їхнього зв'язку ще немає. Хоча зазвичай погоджуються, що глобалізація впливає на економічне зростання через три сфери – економіку, політику та культуру – можна виділити більше вимірів або каналів зв'язку; крім того, вплив кожного з цих аспектів глобалізації на економічне зростання відрізняється від дослідження до дослідження. Крім того, емпіричний аналіз зазвичай займається лише економічним виміром глобалізації, тоді як інші виміри залишаються поза увагою [2].

Історично теоретичні положення економіки формувалися на основі досвіду та спостережень вчених за процесами в різних сферах життєдіяльності, тому теорії переважно базувалися на загальних ідеях. Чірва Г. та Одхламбо М. зауважують, що «в історії теорій економічного зростання два важливі зрушення були позначені впровадженням неокласичної теорії зростання та теорії

ендогенного зростання» [4]. У той час як перші представляли новий підхід до зростання та включали людський капітал як важливий фактор, теоретики ендогенного зростання зробили внесок шляхом включення продуктивності та технологічних змін до рівнянь зростання [5].

Розглядаючи економічне зростання країн, що розвиваються, необхідно розглянути дві теорії. Перша була представлена П. Розенштейном-Роданом, який обґрунтував важливість «великого поштовху» із зовнішнього середовища як ключового фактора зростання для країн, що розвиваються. Основна ідея цього «поштовху» полягає в тому, що «лише великі іноземні інвестиції в інфраструктуру, освіту, охорону здоров'я чи інші сфери можуть спричинити значне економічне зростання в країнах, що розвиваються» [6]. Проте, зовнішній вплив зумовлює не лише залежність економічного зростання країни від зовнішньої допомоги, а й від зовнішніх шоків. Таким чином, ця теорія підкреслює важливість привабливості країни, що визначається системою освіти, безпекою та іншими факторами і, певним чином, відкритістю економіки до співпраці з іншими країнами. Дещо пізніше схожі підходи були розроблені в працях А. Сена, оскільки він стверджував, що «освіта, безпека, стабільність та інші чинники також мають значний вплив на економічне зростання не лише через підвищення добробуту людей, але водночас і на розвиток країни» [7]. Проте, вчені зазначають, що хоча ідеї А. Сена і П. Розенштейна-Родана мають сенс у країнах з низьким рівнем розвитку, вони не відіграють такої важливої ролі в розвинених країнах і рідко використовуються в емпіричних дослідженнях [2].

Розглядаючи економічне зростання загалом, необхідно виділити один з найбільш відомих підходів до пояснення зростання, запропонований Р. Солоу і Т. Сваном [8]. Вчені проаналізували, як накопичення капіталу, зростання робочої сили та технічний прогрес впливають на зростання країн. Пізніше ця модель була вдосконалена шляхом додавання до неї інших факторів, таких як людський капітал, як одного з факторів зростання [9].

Великий перелік факторів береться до уваги також в емпіричних дослідженнях економічного зростання. В своїх дослідженнях вчені використовують показники, які характеризують рівень інвестицій [10], інституційну якість та іноземну допомогу [11], міське та сільське населення [12], імпорт технологій [13] та інші змінні на додаток до більш поширених детермінант зростання, що виділяються теоріями зростання: зростання робочої сили, споживання або людський капітал [14].

Найбільш обговорюваними детермінантами зростання в сучасних теоріях є інновації та технологічний прогрес. У цих теоріях стверджується, що на зростання сильно впливає технологічний розрив, який існує між країнами; тим часом технічний прогрес підвищує продуктивність, що підвищує дохід на душу населення, а отже – добробут країни. Однак, незважаючи на теорії та емпіричні дослідження, список визначальних факторів економічного зростання не є вичерпним, і ключові рушійні сили зростання ще не виділені через швидку зміну умов життя та міжнародного середовища [2].

Однією з найбільших змін або однією з головних причин змін є глобалізація. Як зазначає Чой Й., «однією з найбільш гаряче обговорюваних тем як теоретиками, так і практиками, є глобалізація та її швидкість», що зумовлені «всесвітнім розширенням ринку та технологій» [15]. Крім того, загально визнано, що «глобалізація є багатовимірним, багатоскалярним і циклічним процесом» [16].

Історично склалося так, що підходи до трактування глобалізації різняться і поділяються відповідно до трьох основних наукових шкіл, сформованих вченими: (1) гіперглобалістами, (2) скептиками, (3) трансформаційними прихильниками [17]. Для гіперглобалістів глобалізація є новим процесом, коли національні держави є неприродними та втрачають свою силу через децентралізацію. Крім того, оскільки основними рушійними силами глобалізації є капіталізм і технічний прогрес, у майбутньому можлива лише більша глобалізація. Скептики, своєю чергою, стверджують, що глобалізація не є новим процесом, і використовують як аргумент дані про торговельні потоки з

XIX століття. Вони бачать глобалізацію як нерівний і диференційований процес, де національні держави все ще мають владу, а конфлікти неминучі в майбутньому. На думку скептиків, глобалізація - це не що інше, як регіоналізація та торгові блоки [18]. Трансформаційні прихильники стверджують, що глобалізація є давнім процесом, який сьогодні набуває безпрецедентних форм, темпів зростання та масштабів. Вчені, притримуються трансформаційних поглядів, стверджують, що через глобалізацію національні уряди повинні реструктуризуватися та модернізуватися, щоб зберегти владу. На їхню думку, майбутнє світу є складно прогнозованим, оскільки глобалізація зумовлює неочікувані трансформації міжнародних ринків та відносин між країнами [17].

З точки зору скептиків і трансформаційних прихильників, найкращий спосіб оцінювати динаміку глобалізації – вимірювати торговельні потоки та переміщення людей. Ці два способи вимірювання справді домінували в дискусіях про глобалізацію, оскільки вони характеризували природу глобалізації під час перших двох хвиль глобалізації: до Першої та після Другої світових воєн [19]. Проте, третя хвиля глобалізації, яка почалася з появою Інтернету приблизно в 1990-х роках, базувалася не лише на торгівлі товарами та переміщенні робочої сили, а «була зумовлена новим набором факторів, таких як дерегуляція фінансових послуг, поява сучасних транспортних і комунікаційних технологій, крах Східного блоку та демонстрація історій успіху економік східноазійських країн» [19]. Через таку зростаючу складність явища вже було неможливо оцінити глобалізацію, враховуючи лише один вимір цього процесу.

За останні 20 років вчені виділяють до семи вимірів глобалізації, але найчастіше використовуються три: економіка, політика та культура [20]. Тому, вимірюючи глобалізацію, необхідно брати до уваги, що певна країна може бути менш глобалізованою в економіці, але дуже глобалізованою з точки зору культури чи політичної сфери, і це відіграє важливу роль у добробуті цієї країни [21]. Однак така складність процесу глобалізації не розглядалася до 2000

року, коли було розроблено перший індекс, що охоплює всі сфери глобалізації. З того часу для оцінки глобалізації було розроблено кілька індексів (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Порівняння індексів глобалізації

Назва показника	Застосування	Структура
Індекс глобалізації журналу Foreign Policy (Foreign Policy Magazine Globalisation Index)	1995–2006; 62 країни	Економічна інтеграція, особисті контакти, комунікаційні технології, політична участь
Індекс культурної глобалізації (Cultural Globalisation Index)	2002–2004 рр.; 10 країн	Кінематографічні фільми, телепрограми, обсяг імпортованих друкованих видань, проникнення/доступність іноземних супутникових каналів
Індекс глобалізації Центре дослідження глобалізації та регіоналізації Університету Уоріка (Globalisation Index of the Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation at University of Warwick)	1982–2004; 119 країн	Економіка, соціальна та політична сфери
Індекс глобалізації KOF (KOF Index of Globalisation)	1970–2021 рр.; 203 країни	Економіка (фактичні потоки та обмеження), політична участь, соціальна глобалізація (особистий контакт, інформаційні потоки, культурна близькість)
Переглянутий індекс KOF (Revisited KOF Index)	1970–2019; 203 країни	Економічний, соціальний, політичний, культурний виміри

Джерело: складено за [22-24]

Оскільки і глобалізація, і економічне зростання є складними поняттями, зв'язок між ними також не завжди є однозначним. Спираючись на теорію та деякі емпіричні висновки, Хусейн І. виділяє чотири зв'язки між економічним зростанням і глобалізацією: міжнародна торгівля; трудові потоки; фінансова інтеграція; технічні зміни [25]. Однак автор в основному обговорює економічний вимір глобалізації та деякі культурні аспекти (технічні зміни, у широкому розумінні, можна віднести до культурно-культурного виміру глобалізації). Тому, зв'язок між економічним зростанням і глобалізацією можна зобразити, додавши інші виміри (рис. 1.1).

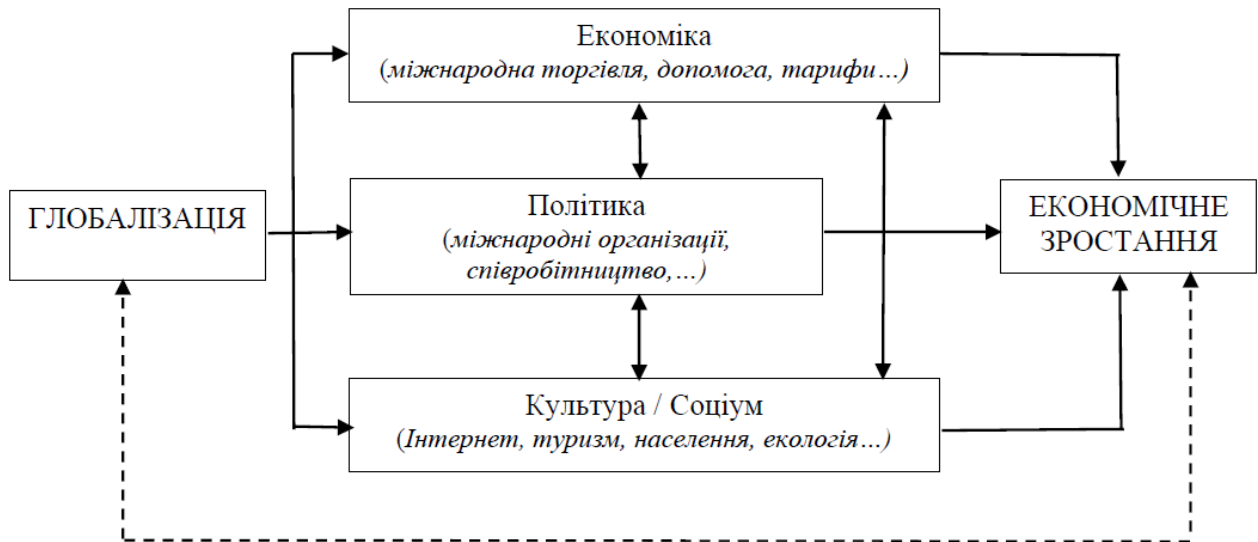

Рис. 1.1. Зв'язок між глобалізацією та економічним зростанням

Джерело: [2]

Як видно з рисунка 1.1, глобалізація може впливати на економічне зростання через три канали: економіку, політику та культурну або соціальну сферу. Отже, ідея Хусейна І. про те, що глобалізація має позитивний вплив на економіку, політику та культуру, а тому матиме позитивний вплив на економічне зростання, залишається актуальною. Важливою особливістю цього підходу є взаємовплив цих трьох сфер, наприклад, членство країни в міжнародних організаціях може впливати на економіку (тарифи, міжнародні торгові потоки тощо). Ці зв'язки є важливими, оскільки «більшість вимірів глобалізації тісно пов'язані один з одним» і «неочевидно, що всі виміри глобалізації впливають на загальні наслідки глобалізації в одному напрямку» [23].

У науковій літературі наводяться різноманітні підходи до вивчення економічного зростання та глобалізації в країнах, що розвиваються. Наприклад, Подель К. досліджував рівень залежності країн, що розвиваються, від забезпеченості природними ресурсами та наявності морського кордону (або відсутності виходу до моря). Вчений перевіряв це співвідношення для вибірки 197 країн, включаючи 34 країни з низьким рівнем доходу, що розвиваються, за період 1996–2009 рр. Результати дослідження показали, що «відсутність виходу

до моря перешкоджає економічному зростанню, особливо серед країн, що розвиваються», а «відкритість торгівлі як складова економічного виміру глобалізації, збільшує економічне зростання» [26, с. 356].

Рахнама М. та ін. досліджували країни, що розвиваються, поділяючи їх на групи країн, що розвиваються з низьким доходом, і країн, що розвиваються з високим доходом. Вибірка складала 111 країн і охопила період 1970–2010 рр. Вчені перевірили наявність зв'язку між зовнішньою допомогою та економічним зростанням, використавши ступінь відкритості торгівлі (економічний вимір глобалізації) як одну з контрольних змінних. В результаті дослідження було підтверджено гіпотезу про різний вплив прямих іноземних інвестицій на зростання країн з низьким рівнем доходу і країн з високим рівнем доходу. Згідно з емпіричними даними, іноземна допомога мала позитивний вплив на економічне зростання в країнах з високим рівнем доходу і негативний вплив на зростання в країнах з низьким рівнем доходу. Водночас, вченими було підтверджено наявність позитивного впливу економічного виміру глобалізації на зростання в обох групах країн [27].

Діджгалвіте-Буяуске М. та Перейра Е. дослідили 125 країн, що розвиваються, за період 1970–2017 рр. та вивили, що окремі виміри глобалізації мають більший вплив на економічне зростання, ніж загальна глобалізація для країн, що розвиваються. Економічна глобалізація щодо торгового балансу спочатку має негативний вплив, але в довгостроковій перспективі цей вплив стає позитивним. Водночас було виявлено, що загалом процеси глобалізації негативно впливають на економічне зростання. Ці результати здебільшого не узгоджуються з висновками інших наукових досліджень, проте вчені вважають їх є логічними через наступні причини. У випадку країн, що розвиваються, з позитивним торговим балансом, економіка зростає завдяки розширенню торговельних відносин, угод та інвестицій, які набувають чинності не відразу. У той же час загальна глобалізація для країн, що розвиваються, також означає кілька зовнішніх впливів, які порушують вразливі внутрішні системи [2].

Глобалізація та економічне зростання є комплексними поняттями, пов'язаними через економічні, політичні, культурні чи соціальні канали. Результати аналізу наукової літератури дозволяють зробити декілька загальних висновків. По-перше, вчені, як правило, використовують лише економічний вимір глобалізації у своїх дослідженнях і не охоплюють усі аспекти глобалізації. По-друге, автори не приділяють великої уваги глобалізації як можливому ключовому фактору зростання в країнах, що розвиваються, а найчастіше досліджуються такі фактори, як природні ресурси чи іноземна допомога. По-третє, результати досліджень, як правило, виявляють позитивний вплив глобалізації економіки на зростання в країнах, що розвиваються.

1.2. Моделі економічного розвитку країн в теоріях економічного зростання

Економічне зростання є одним із найважливіших понять у світовій економіці. Незважаючи на критику, що рівень і темпи зростання не завжди відображають реальний рівень життя населення, вони залишаються основними показниками добробуту. Економічне зростання не призводить автоматично до загальної зміни добробуту, що характеризує економічний прогрес. У зв'язку з цим варто зауважити, що високі темпи зростання не завжди означають економічний розвиток країни, а тому ці дві категорії не можна ототожнювати.

В якості показників економічного зростання можна використовувати валовий національний продукт (ВНП) або валовий внутрішній продукт (ВВП). Якщо концепція економічного зростання використовується для означення зміни реального доходу, то потрібно використовувати реальний ВВП або фактичний ВНП. Як правило, більша економіка зазвичай має більший ВВП. Здатність національної економіки виробляти та підтримувати щорічне зростання ВВП раніше була в центрі уваги дослідників економічного зростання. Проте, у сучасних дослідженнях більш коректним підходом вважається використання показника «ВВП на одного мешканця», що дозволяє порівнювати різні країни в різні періоди часу [28].

Щоб пояснити поточні історичні темпи зростання, були розроблені відповідні теорії та моделі. Найбільш відомими і широко використовуваними для обґрунтування напрямів та пояснення результатів досліджень є такі: класичні теорії, теорія міжнародної торгівлі Рікардо, модель лінійних стадій зростання (стадії зростання Ростоу) та модель зростання Харрода – Домара), модель структурних змін, теорія залежності, неокласична модель, модель ендогенного зростання. Ці моделі спрямовані на класифікацію факторів, відповідальних за історично спостережуване зростання, і вказують на те, що на зростання можна впливати завдяки модифікації цих факторів [29].

Класична економічна теорія, яка домінувала у науковій думці у 18-му та 19-му століттях, пояснювала перехід країн від монархічного правління до капіталістичної демократії. Класична економіка зосереджувалася на теоріях, що описували вартість, ціну, попит, пропозицію та розподіл. Класична економіка, як і кейнсіанська економіка, яка вимагала більшого втручання уряду, поступово була замінена новішими ідеями.

Теорія екзогенного зростання - це неокласична економічна теорія, яка вважає рушійною силою темпів економічного зростання зовнішні, часто макроекономічні фактори. Ключове припущення теорії екзогенного зростання полягає в тому, що визначальні фактори зростання знаходяться поза межами нашого впливу. Здебільшого неможливо керувати ними, просто реагувати на них. З іншого боку, теорія ендогенного зростання приділяє набагато більше уваги змінним, які визначають умови попиту та пропозиції в певному регіоні, секторі чи бізнес-ринку. Ендогенні моделі зростання враховують ключові економічні фактори, які є унікальними для організації чи галузі. Теорія екзогенного зростання контрастує з теорією ендогенного зростання, яка стверджує, що при визначенні темпів економічного зростання внутрішні сили важливіші за зовнішні [30].

Модель зростання Харрода-Домара спочатку була розроблена для дослідження ринкових циклів, а потім модифікована для опису економічного розвитку. У цій моделі основними змінними, які визначають економічне

зростання, є витрати, заощадження та неявний технічний перехід. Коефіцієнт капіталоозброєності (K/Y) відображає технологічний перехід, тобто кількість фізичного капіталу, необхідного для виробництва однієї одиниці продукції. Звичайно, нижчий коефіцієнт капіталовкладення означатиме вдосконалення технології виробництва, де згідно кейнсіанської моделі передбачено, що уряд повинен збільшити витрати для досягнення ефективності.

Модель припускає, що сума витрат зростатиме при вищій нормі заощаджень. Розвиток також буде відбуватися, якщо капіталоозброєність зменшиться, тобто менше капіталу буде використовуватися для створення одиниці продукції, чого можна досягти за рахунок вдосконалення технологій виробництва. З огляду на наслідки для зростання, висока норма заощаджень є позитивним чинником впливу. Позитивними чинниками також є високий рівень витрат на капітальні товари та розвиток технології виробництва, що веде до нижчого відношення капіталу до випуску. У випадку, якщо країна не може забезпечити реалізацію зазначених умов, економічному зростанню сприятимуть запозичення з-за кордону (комерційні банки, міжнародні уряди чи багатосторонні організації, такі як Світовий банк) або отримання допомоги з-за кордону (грантові кошти, обладнання чи технологічні знання) [31].

Ґрунтуючись на положеннях моделі Гаррода-Домара, Ростю В. у 1960 р. опублікував дослідження, в якому використав історичний аналіз та визначив стадії економічного зростання, що відображали лінійний період розвитку економіки і проходження країною п'яти типових стадій (табл. 1.2).

У 1970-х роках економісти використовували основну економічну теорію та статистичні дослідження відповідно до моделі структурних змін, щоб окреслити внутрішні механізми структурних трансформацій, які відбуваються в країнах з середнім рівнем розвитку. Акцент робиться на процесі переходу від культури традиційного натурального господарства до нової міської економіки. Льюїс У. А. зосередився на ролі міграції. Вчений стверджував, що поступова міграція працівників з низькопродуктивного сільського господарства в

сільській місцевості до високопродуктивних секторів, таких як промисловість і сфера послуг у міському регіоні, сприятиме економічному зростанню [31].

Таблиця 1.2

Стадії економічного зростання країн згідно моделі В. Ростоу

Стадія	Назва	Чинники розвитку	Домінуючі галузі
I	Традиційне суспільство	Натуральне сільське господарство з інтенсивною працею та низьким рівнем торгівлі	Сільське господарство
II	Передумова для зльоту	Технічний розвиток та розвиток інфраструктури, які заохочують комерцію	Гірничодобувна промисловість, сільське господарство, текстильна промисловість
III	Зліт	Суспільні зміни, прискорення індустріалізації, інвестиції в технології (іноземні)	Машинобудування, галузі переробної промисловості
IV	Рух до зрілості	Створення і впровадження нових технологій	Високотехнологічні галузі, послуги
V	Високе масове споживання	Високий рівень споживання	Сектор послуг

Джерело: [32]

У 1970-х роках було обґрунтовано неоколоніальну модель залежності, яка стверджує, що низький рівень розвитку багатьох країн є наслідком історичного поглиблення нерівності в системі міжнародних капіталістичних відносин між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються. Проте, із значним зниженням середніх цін на сировинні товари (у багатьох випадках вдвічі) з 1950-х років, залежність від експорту сировинних товарів цих країн погіршується. Зниження обсягів експорту їхніх товарів негативно вплинуло на економіку Замбії та Нігерії, а Таїланд і Малайзія, які раніше зосереджувалися на виробництві олова, каучуку та пальмової олії, змушені були диверсифікувати експорт промислової продукції на основі розвитку виробничого сектору економіки.

Отже, досвід країн, що розвиваються, показує важливість залучення цих країн до міжнародної торгівлі для економічного зростання, що узгоджується з відповідними положеннями теорії міжнародної торгівлі, яка була розроблена Д. Рікардо на основі порівняльної переваги та спеціалізації [33]. Відповідно до

теорії міжнародної торгівлі Д. Рікардо, на рис. 1.2 показано, що відбувається, коли країна спеціалізується на виробництві товарів відповідно до наявних конкурентних переваг, що своєю чергою також формує спеціалізацію, диференційовану між виробництвом товарів і сільським господарством [34].

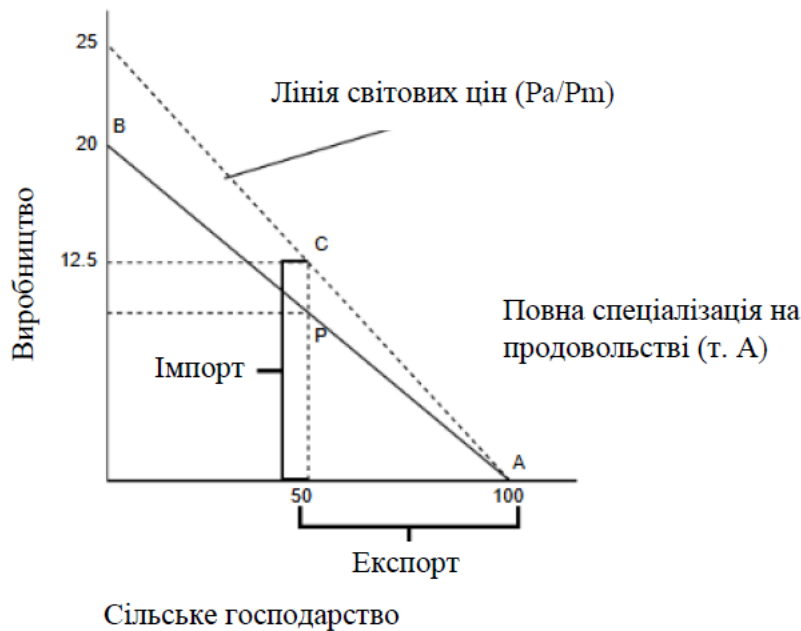

Рис. 1.2 Вплив міжнародної торгівлі та спеціалізації

Джерело: [34]

Як уже згадувалося у підрозділі 1.1, Р. Солоу і Т. Свон були засновниками та ідеологами неокласичної моделі зростання, яка стверджує, що зростання завдяки збільшенню акцій, як-от модель Харрода-Домара, може бути лише тимчасовим, оскільки приріст капіталу дещо зменшується. Підвищення продуктивності праці, ефективності створених робочих місць або віддачі від вкладеного капіталу спостерігається лише на довгостроковій траєкторії зростання. Зміни темпів зростання пояснюються невідповідністю темпів технічного переходу, що впливає на продуктивність праці та капіталу. Однак технологічний розвиток не залежить від рівня інвестицій, що означає екзогенний характер технології в цій моделі.

Низький рівень розвитку економіки розглядається як результат поганого розподілу капіталу, невідповідної цінової політики та занадто великого втручання держави, що спотворює економіку. Рішення цієї проблеми полягає в

підтримці вільних ринків і економіки «laissez-faire» шляхом приватизації та дерегуляції. Уряди також повинні впроваджувати сприятливі для ринку підходи до вирішення проблем зовнішнього впливу, підтримувати інвестування в матеріальні та соціальні об'єкти, охорону здоров'я, навчання в школах і створювати відповідну атмосферу для приватних підприємств. Уряди також повинні сприяти діяльності іноземних корпорацій та залученню ПІ, оскільки такий підхід забезпечує збільшення капіталу в економіці. Проте економічне зростання не завжди означає прогрес, оскільки політика підтримки економічного зростання надає перевагу багатим за рахунок бідних і погіршення екології, а послаблений уряд не може надавати вразливим верствам населення соціальні послуги в необхідному обсязі [35].

Південна Корея, Сінгапур, Японія та Китай не мають справжніх вільних ринків, але мають позитивний досвід економічного зростання, хоча роль держави у контролі за економіками в цих країнах є дуже сильною. Модель Солоу-Свона показує, що низький рівень трудового капіталу в розвинених країнах означає високу віддачу від інвестицій, але історичні дані не підтверджують це. Залишок моделі Солоу-Свона, який пояснюється технологіями, описує лише 50% економічного зростання країн, що розвиваються, де ця модель набагато сильніша. У моделі ендогенного зростання технологія є окремим фактором впливу, а не залишковою складовою, як у моделі Солоу-Свона, де цей чинник допомагає описати швидкість технологічного переходу. Структура, яка контролює виробничий процес, визначає безперервне економічне зростання, оскільки технологія тепер є частиною моделі [36].

Модель Манківа-Ромера-Вейля, яку також називають розширеною моделлю Солоу-Свона, виходить із припущень оригінальної моделі, розширюючи сферу дослідження, що дозволяє врахувати накопичення людського та фізичного капіталу в результаті зростання населення та заощаджень. Відповідно до цієї закономірності країни з вищою нормою заощаджень мають вищу норму інвестицій. Крім того, ця теорія мала бути

підтверджена аргументом про те, що капітал не переміщується з країн із високою схильністю до заощаджень до країн із низькою схильністю до заощаджень. Автори також дійшли висновку, що ефективність інвестицій у бідних і багатих країнах однаково висока, але в першій групі менше довіри приватних підприємців до влади [37].

З наведених вище моделей практично всі, за винятком класичної моделі Солоу-Свона, мали принаймні один фактор економічного зростання, пояснений у рамках моделі, тобто ендогенно. Модель Харрода-Домара, яку часто розглядають як відправну точку для дослідження екзогенної природи росту, також можна застосувати для пояснення процесів, що відбуваються в ендогенних моделях (також відомих як моделі АК). Основним фактором ендогенної моделі, обґрунтованої П. Ромера, є знання. Вчений заперечував припущення екзогенних моделей, дотримуючись точки зору, що в довгостроковій перспективі існує явище розбіжності, а не конвергенції між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються. Багаті країни розвиватимуться швидше, тому що темпи зростання залежать від рівня доходів і знань. У своїй класичній моделі П. Ромер припускає, що державне втручання є неминучим для забезпечення оптимального рівня знань з точки зору економіки. Таким чином, централізована планова економіка має кращі характеристики для швидшого накопичення знань і капіталу, ніж вільна ринкова економіка [38]. Розширюючи свою модель, він також звернув увагу на взаємозв'язок між довгостроковим економічним зростанням та інвестиціями в сектор досліджень і розробок (R&D). Стосовно впливу зовнішньої торгівлі на розвиток економіки, вчений зазначав, що великий ринок у бідних країнах може бути достатньою заміною необхідності їхнього міжнародного відкриття [39].

Ще однією важливою ендогенною моделлю є концепція П. Агіона і П. Ховітта. Згідно з припущеннями цієї моделі, технічний прогрес виражається в підвищенні якості вже наявних на ринку товарів. Вчені виходили з того, що економіка країни зростає тим швидше, чим більше в ній освічених людей. Основні припущення для дослідження походять з теорії творчого руйнування

Й. Шумпетера. Подібно до моделі П. Ромера, сектором, пов'язаним із зростанням, є витрати на сектор досліджень і розробок, і конвергенція неможлива [40].

Моделі економічного зростання та розвитку забезпечують основу для розуміння складної динаміки економічного прогресу та структурних перетворень. Кожна модель звертає увагу на різні причини розвитку, роль, яку відіграють інституції та політика, а також виклики, з якими країни стикаються на різних етапах розвитку. Вивчаючи ці моделі, політики можуть розробляти обґрунтовані стратегії, спрямовані на сприяння сталому та інклюзивному економічному зростанню, скороченню бідності та забезпеченню довгострокового процвітання.

Можна стверджувати, що розгляд цих теорій, навіть незважаючи на деякі з їхніх непрактичних припущень, дає розуміння того, які фактори необхідно посилити, щоб досягти сталого економічного зростання. Наприклад, низька якість інфраструктури та відстаючий сільськогосподарський сектор створюють загрозу для сталого економічного зростання. Згідно з класичним підходом, накопичення капіталу, впровадження нових технологій та вільна торгівля могли б подолати ці загрози для сталого економічного зростання. Ці теорії дозволяють зрозуміти, якщо не будуть зроблені необхідні політичні та регуляторні зміни та не створено відповідні інституції, фактори, необхідні для економічного зростання, або рушійні сили економічного зростання, не будуть реалізовані.

1.3. Роль інституційного чинника у забезпеченні економічного зростання країн

Держава впливає на економічний розвиток через створення ефективних інституцій, які багатьма вченими вважаються вирішальним чинником економічного зростання. Якість інституцій може впливати на економічне середовище, забезпечуючи правила, норми та рамки, які керують економічною діяльністю та формують стимули, що керують поведінкою економічних агентів. Розуміння зв'язку між інституціями та економічним зростанням, а також те, як

інституційна якість відрізняється між країнами, привертає все більшу увагу в останні роки.

Серед економістів, які мали найбільший вплив на розвиток концепції інституціоналізму, є Дуглас Норт. Відповідно до визначення, сформульованого Д. Нортом, «інститути – це обмеження, які керують поведінкою людей, покращуючи співіснування всього суспільства. Вони поділяються на дві категорії: офіційні та неформальні» [41]. Офіційні інституції формалізовані в письмових документах через правила, закони та конституцію, які зазвичай встановлює держава. Неформальні інститути - це правила поведінки, які закріплені звичками та культурою суспільства і, отже, спонтанно дотримуються.

Інституційна структура формується людськими взаємодіями і, таким чином, сприйнятлива до змін. Оскільки інституції відповідають за надання стимулів окремим особам, шок в інституційному середовищі породжує ланцюговий ефект, який змінює ефективність економіки. Залежно від рівня та напрямку інституційних змін, це може призвести до економічного зростання, стагнації або занепаду [41].

Д. Норт критикував результати досліджень засновників неокласичної теорії росту. У контексті країн, що розвиваються, вчений звернув увагу на некоректність припущення про необхідність застосування інституційної моделі розвинутих країн, оскільки формальні інституції можуть змінюватися за короткий час, а трансформація корінних звичаїв є поступовим процесом [42]. У своїх пізніших дослідженнях Д. Норт та ін. визнали політичну стабільність ключовим фактором економічного зростання країн, що розвиваються [43].

Результати досліджень, проведених Д. Асемоглу та Дж. Робінсоном, підкреслюють важливість політичних та економічних інститутів, що впливають на економічний успіх країни. Вчені пояснюють, що інститути можуть бути інклюзивними або екстрактивними. Інклюзивні політичні інститути – це ті, які здатні служити різним агентам, просувати індивідуальні свободи та зміцнювати демократичні основи. Інклюзивні економічні інститути заохочують економічну

та комерційну свободу, цінують дотримання контрактів і заохочують особисту участь у діяльності, яка найкраще використовує їхні здібності. На противагу цьому, екстрактивні політичні інститути створюються для захисту інтересів привілейованої еліти та знищення політичних прав. Екстрактивні економічні інститути отримують дохід від бідних і створюють перешкоди для міжнародної торгівлі [44].

Крім того, на думку вчених, існує сильна синергія між економічними та політичними інституціями (інклюзивними та екстрактивними), які зумовлюють виникнення ланцюжків позитивних чи негативних подій. У цьому контексті позитивні події виникають в результаті того, що коли інклюзивні політичні та економічні інститути створені, вони, як правило, зберігаються протягом тривалого періоду часу, генеруючи зростання. Однак негативні події виникають внаслідок збереження екстрактивних інститутів, які створюють нерівність і обмежують ефективність діяльності політичної еліти. Таким чином, лише інклюзивні інститути можуть генерувати стійке економічне зростання в довгостроковій перспективі.

У 1980-х роках нова інституційна економіка стала важливою складовою досліджень факторів економічного розвитку в країнах, що розвиваються. У цей період почав зростати інтерес до історичних, кліматичних та географічних умов країн, що розвиваються. На думку представників нового інституціоналізму, ці змінні вплинули як на формування місцевих формальних і неофіційних звичаїв, так і на позицію країн, що розвиваються, у світових торговельних потоках [45]. Ця точка зору була одним із доповнень до загальної теорії економіки розвитку, яка, на думку В. Істерлі та Р. Левіна, показала низьку ефективність своїх рекомендацій у контексті країн, що розвиваються, у 20 столітті [46].

У своїх наступних працях вчені представили результати досліджень, у яких вони зосередилися на факторах, що впливають на добробут країн. Вони зробили висновок, що зростання є менш стабільним у часі, ніж накопичення його факторів, на користь моделі ендогенного росту [47]. Автори також виміряли ефективність впливу інституцій на економічний розвиток у

розвинутих країнах і країнах, що розвиваються, враховуючи їх забезпеченість природними ресурсами, географічне розташування та клімат. Вони дійшли висновку, що зміна припущень щодо програм стимулювання зростання може призвести лише до незначних змін у довгостроковій перспективі в країнах, що розвиваються, якщо це не призведе до тривалих змін у функціонуванні інституції [47]. Далі Істерлі заявив, що визначальними факторами розвитку є стабільні інститути, які є результатом демократичної системи та вільної ринкової економіки [48].

Дж. Сакс у своїх міркуваннях про природу процесу економічного розвитку спирається на досягнення неокласичної теорії зростання. Однак він припускає, що чинником, який впливає на зростання добробуту бідних країн, є їхня відкритість та інтеграція у світову економіку [49]. Сакс і Ворнер показали, що країни з ліберальною економікою в Національній раді юстиції мають тенденцію наздоганяти розвинені країни швидше, ніж ізольовані країни [50].

Кругман П., у свою чергу, намагався довести перевагу вільної торгівлі над протекціонізмом, вказуючи на її недосконалість і необхідність урахування активної ролі держави у формуванні комерційної політики країн, що розвиваються [51]. Потім він розглянув причини конкурентної переваги держави, що є наслідком її географічного розташування, пояснюючи процес формування центру та залежної периферії. Він наголошував на важливості створення великих міських комплексів, навколо яких зосереджуються капітал і кваліфікована робоча сила, а також засновуються виробничі компанії, які отримують переваги від явища конкуренції та поширення інновацій, що є результатом цього [52]. З часом підхід П. Кругмана набув форми окремого напрямку дослідження причин економічного розвитку, який отримав назву «Нова географічна економіка» [53]. Також важливими є його дослідження щодо розвитку міжнародних торговельних потоків після 2000 року, в яких зростала роль країн, що розвиваються, на чолі з Китаєм і Мексикою [54].

Контекст аналізу факторів економічного розвитку в історичній перспективі створення інституцій представили С. Енгерман і К. Соколофф.

Вони досліджували мотивацію колонізаторів у процесі завоювання земель в Америці, дійшовши висновку, що найбільше постраждали країни, де корінні жителі були поневолені та ізольовані. Виняток становили британські колонії в Північній Америці, завдяки яким США і Канада в XIX столітті стали розвиненими країнами [55]. Ще однією причиною їхнього успіху була специфіка процесу індустріалізації на ранній стадії розвитку [Там же].

Історичні умови формування інституцій були розроблені Д. Ацемоглу, С. Джонсоном і Дж. Робінсоном. Їхнє дослідження показало кореляцію між динамікою розвитку даного господарства та рівнем смертності поселенців, що його населяють. Чим він більший, тим більша ймовірність того, що дана територія слугуватиме колонізатору джерелом сировини [56]. Потім рамки дослідження було розширено за рахунок зв'язку між темпами розвитку та політичною системою. Це дослідження довело, що авторитарні уряди характеризуються найменшою тенденцією до модернізації в довгостроковій перспективі, на відміну від демократичних. Серед факторів, що впливають на розвиток останнього, вони назвали, зокрема: більша схильність до економічних реформ, інвестиції в освіту та охорону здоров'я або менший ризик соціальних заворушень [57]

Узагальнюючи розглянуті положення теорії інституціоналізму, виділимо основні підходи до трактування ролі інституцій в економічному зростанні країн (табл. 1.3).

Ґрунтуючись на розглянутих вище теоріях, вчені провели емпіричні дослідження та виявили тісний зв'язок між інститутами та економічним зростанням. Наприклад, Ло С. та ін. використали тест причинності Грейнджера для вибірки з 60 країн з 1996 по 2008 рік та виявили позитивний зв'язок між інститутами та зростанням, який змінюється залежно від доходу [58]. Флашер Е. та ін. використали панельні моделі даних для 79 країн з 1975 по 2005 рік і виявили, що політичні інститути є ключовим визначальним фактором середовища, в якому функціонують економічні суб'єкти, тоді як економічні інститути безпосередньо впливають на темпи зростання [59]. Наваз С.,

використовуючи статичні та динамічні панельні моделі даних для 56 країн з 1981 по 2010 рік, дійшов висновку, що інституції є визначальним фактором економічного зростання і повинні бути зміцнені для підтримки зростання [60].

Таблиця 1.3

Детермінанти економічного розвитку згідно обраних представників інституціональної теорії

Представники теорії					
Д. Норт	В. Істерлі, Р. Левін	Дж. Сакс	П. Кругман	С. Енгерман, К. Соколов	Д. Ацемоглу
Врахування контексту населення	Демократизація суспільного життя	Лібералізація доступу до ринку	Зовнішня торгівля	Основа індустріалізації - малі підприємства	Стабільна інституційна та політична система
Демографія, технологічний прогрес та економічна стабільність	Необхідність поступового впровадження змін в економіку	Обмеження ролі держави в процесах розвитку	Активна роль держави в торговельній політиці	Інституційна підтримка комерціалізації та технологічних змін	Інвестиції в освіту та охорону здоров'я
Політична стабільність	Участь держави в процесі економічного зростання	Нівелювання груп за інтересами	Розвиток виробничого сектора	Скасування монополії влади вузьких еліт	Приплив капіталу у формі ПІІ
Гарантування громадянських свобод	Інвестиції в капіталомісткі галузі	Політична демократизація	Розвиток кластерів та інновацій	Забезпечення рівного доступу до освіти	Ефективне оподаткування та соціальна довіра
Державне придбання активів	Розвиток сектору НДДКР	Сприяння експорту	Відкриття розвинених країн для торгівлі з країнами, що розвиваються	Правила набуття речей і майнових прав	Активне громадянське суспільство

Джерело: побудовано автором за [41-43; 49-54; 56; 57]

К. Алексіу та ін. використали панельну коінтеграцію для вибірки з 27 країн з 1996 по 2016 рік і виявили, що в довгостроковій перспективі економічне зростання позитивно пов'язане з верховенством права, голосуванням і підзвітністю [61]. Чжао та ін., використовуючи дані 122 країн, що

розвиваються, з 1996 по 2019 рік, застосували техніку різниці у відмінностях для оцінки наслідків інституційних реформ. Результати показують, що для економічного зростання економічні реформи важливіші за політичні [62].

Куадіо Г. та Гакпа Л. провели емпіричні дослідження ролі економічного зростання та якості інституцій в зменшенні нерівності та бідності в Західній Африці. Результати показують, що економічне зростання залишається необхідною умовою для скорочення бідності, а загальне покращення якості інститутів значно сприяє зменшенню бідності та нерівності доходів у довгостроковій перспективі [63]. Аквах Е. та ін., використовуючи метод узагальненої оцінки схильності та економетричні моделі для 80 країн з 1980 по 2015 рік, виявили, що інститути важливі, особливо в країнах з низьким і середнім рівнем доходу [64]. Hussen (2023), використовуючи модель панельних даних для 31 країни Африки на південь від Сахари з 1991 по 2015 рік, виявив, що демократичні та регуляторні інститути, які сприяють інвестиціям, мають значний і позитивний вплив на економічне зростання [65].

Вражаюче економічне зростання в умовах недемократичного суспільства в Китаї, затьмарення Арабської весни та зростання популістської політики в Європі та Сполучених Штатах, призвели до поширення в академічних та політичних колах думки про те, що демократичні інституції в кращому випадку не мають значення, а в гіршому – є перешкодою для економічного зростання. Наприклад, Т. Фрідман стверджує, що «однопартійна недемократія, безумовно, має свої недоліки. Але коли таку державу очолює досить освічена група людей, як в Китаї, це також може мати великі переваги. Одна партія може просто нав'язати політично складну, але критично важливу політику, необхідну для просування суспільства вперед у 21 столітті» [66]. Р. Барро висловлює цю думку чіткіше: «Більше політичних прав не впливає на зростання» [67].

Хоча в деяких сучасних публікаціях оцінюється позитивний вплив демократії на зростання, песимістичний погляд на економічні наслідки демократії все ще є актуальним серед науковців. На основі огляду академічної літератури до середини 2000-х Геррінг Дж. та ін. роблять висновок, що «чистий

вплив демократії на міжнаціональне зростання за останні п'ять десятиліть є негативним або нульовим» [68].

Проте, Ацемоглу Д. та ін. спростували цю точку зору. Використовуючи панельні дані країн з 1960 по 2010 рік, вчені оцінили вплив на економічне зростання безпрецедентного поширення демократії в усьому світі, яке відбулося за останні 50 років. Отримані вченими результати свідчать про те, що демократія справді сприяє зростанню та її вплив є значним і відчутним. Результати оцінки показують, що країна, яка переходить від недемократії до демократії, протягом наступних 25 років досягає приблизно на 20% більшого ВВП на одного мешканця, ніж країна, яка залишається недемократичною. Ефект демократії не залежить від початкового рівня економічного розвитку, хоча було підтверджено факт, що демократія більше сприяє зростанню в країнах з вищим рівнем середньої освіти [69].

Економічний розвиток є безперервним процесом, який розширює можливості вибору для людей та підвищує якість життя в країні. Однак між країнами та регіонами світу існують істотні диспропорції, а їхня глибина оцінюється експертами за допомогою різних підходів, серед яких поширеним є інституційний підхід. Інституційна теорія пояснює, як політичні та економічні інститути впливають на економічний розвиток і як інститути спричиняють регіональні диспропорції. Політичний інститут, який включає політичну систему та конституцію, визначає економічні інститути. Політичні та економічні інститути спільно формують економічний розвиток країни. Як правило, якісні інститути заохочують розвиток, а неефективні - призводять до занепаду або стагнації економіки. Більшість розвинених країн мають розвинені якісні інститути, а економіки країн, що розвиваються, у різних частинах світу страждають через неефективні інститути [69].

Підсумовуючи зазначимо, що ефективні політичні інститути формують інклюзивні економічні інститути та вищий рівень соціального капіталу, який залучає інвестиції в основні фактори виробництва сучасної економіки, такі як людський капітал, фізичний капітал і технології. Здатність фірм і працівників збільшувати людський і фізичний капітал, а також технології протягом певного періоду часу призводить до підвищення рівня виробництва товарів і послуг у

країні. Надлишки продукції продаються на зовнішньому ринку та генерують дохід для імпорту товарів і послуг, які неефективно виробляти в країні. Крім того, хороші політичні інститути та інклюзивні економічні інститути забезпечують розподіл економічних благ у суспільстві. Підвищення рівня доходів і вибору надасть можливість людям купувати кращу комбінацію товарів і послуг і, таким чином, підвищити якість життя людей і, зрештою, відбудеться економічний розвиток.

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ЧИННИКІВ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ НОВИХ ІНДУСТРІАЛЬНИХ КРАЇН

2.1. Специфіка економічного зростання Південної Кореї

Витоки економічного розвитку, досягнутого країнами Східної Азії і Тихого океану після закінчення Другої світової війни, незважаючи на його унікальність, стали предметом жвавих теоретичних міркувань лише в 1990-х роках. Проривним дослідженням у цій галузі став звіт Світового банку «Східноазіатське диво. Економічне зростання та державна політика», де автори охарактеризували найважливіші напрями державної політики, що сприяли їх наближенню до групи розвинутих країн: «активне втручання у формування ринку, політичну стабільність, застосування урядами стратегій розвитку, спрямованих на підвищення економічної ефективності та їхню здатність контролювати та коригувати поставлені цілі» [70]. Тим не менше прогрес, досягнутий в Японії і країнах, які отримали назву «азіатські тигри» (Південна Корея, Тайвань, Сінгапур і Гонконг), після Другої світової війни та розвиток Китаю після 1978 р. є прикладом стрімкого економічного розвитку країн, що розвиваються. Тому важливим завданням є виявлення та аналіз інструментів стимулювання процесу економічного розвитку, що характеризується співвідношенням із рівномірним перерозподілом національного доходу та ліквідацією бідності.

До 1945 року Корейський півострів перебував під контролем Японії, а місцева хімічна та металургійна промисловість залежала від дзайбацу, більшість з яких (приблизно 85%) мали свої виробничі підприємства в північній частині півострова [71]. До 1948 р. припинили роботу приблизно 2,5 тис. підприємств, промислове виробництво порівняно з 1940 р. скоротилося приблизно на 80%, а зайнятість - на 40%. Після цього населення південної частини півострова збільшилося приблизно на 0,5 мільйона переміщених осіб. У 1947 р. було організовано низку тендерів, за якими решту підприємств продавали працівникам, що стало початком процесу становлення чеболі, який відіграв ключову роль у майбутньому розвитку Південної Кореї [72].

У 1950-х роках економічний стан Південної Кореї погіршився, на що вплинула триваюча війна на Корейському півострові (1950-1953 рр.) і правління президента Лі, який протистояв корупції. У 1960 р. його усунули від влади і було сформовано технократичний уряд, який перебував при владі до 1988 р. У 1963 р. було створено Раду економічного планування, відповідальну за управління розвитком на основі реалізації 5-річних планів [73]. Ці ініціативи разом із високим рівнем кваліфікації людей позитивно вплинули на темпи економічного прогресу з середини 1960-х років [74]. Завдяки цьому стало можливим ефективне використання імпортованих технологій, розвиток науково-дослідного сектору та повернення корейських спеціалістів з-за кордону. Після 1972 р. індустріалізація Південної Кореї базувалася на капіталомістких галузях, і до кінця десятиліття підприємства отримали статус конкурентоспроможних на міжнародному рівні в хімічній, суднобудівній, напівпровідниковій та електронній промисловості [75].

Цим подіям передувала реалізація першого плану розвитку (1962-1966 рр.), основними цілями якого були зниження бідності та розбудова інфраструктури. Стратегічною метою цього плану було створення підґрунтя для формування капіталістичної економіки. Реалізація цього плану стала можливою завдяки іноземній допомозі, за рахунок якої було профінансовано приблизно 60% відповідних видатків. Результатом виконання завдань першого плану стало середньорічне зростання ВВП на рівні 7,8%, а також поява надлишку капіталу, призначеного для фінансування установ, необхідних для реалізації наступного плану (1967-1971 рр.). Найважливішою з них був Корейський банк розвитку, який займав позицію кредитної монополії.

Основними цілями другого плану розвитку були визначені: одночасний розвиток промисловості та сільського господарства, продовольче самозабезпечення, поява передових галузей промисловості та зростання на цій основі експорту [76]. В першу чергу наголошувалося на збільшенні виробництва продукції фармацевтичної промисловості. Завдяки індустріалізації наприкінці 1960-х років частка сільського господарства та промисловості у

ВВП зрівнялася (табл. 2.1). У 1973 році корейський уряд запровадив стратегію сприяння розвитку важкої промисловості. Це дало початок третьому плану розвитку (1972-1976 рр.), який був спрямований на розвиток важкої промисловості, підвищення якості людського капіталу, вирівнювання валютного балансу, збільшення зайнятості [77]. Стратегічна мета третього плану полягала у збалансуванні розвитку на регіональному рівні та формуванні концепції самодостатньої економіки [78]. Проте здійснені в межах третього плану інвестиції не мали позитивного впливу на економічне зростання Південної Кореї [79].

Таблиця 2.1

Структура ВВП Південної Кореї у 1960-2020 рр., %

Рік	Сільське господарство	Промисловість	Легка промисловість, % від обсягу промисловості	Тяжка промисловість, % від загального обсягу	Послуги
1960	36,6	24,3	76,6	23,4	39,1
1970	26,5	33,6	60,8	39,2	39,9
1980	14,3	42,9	45,6	54,4	42,8
1990	6,8	46	32,6	67,4	47,2
2000	3,9	44,5	20,7	79,3	51,6
2010	2,1	43,2	10,9	89,1	54,7
2020	1,8	42,5	13,8	86,2	55,7
2023	1,6	31,6	н. д.	н. д.	58,4

Джерело: складено за [80-82]

Під час розробки та реалізації четвертого плану (1977-1981 рр.) більше уваги було приділено підвищенню рівня соціального капіталу, інноваціям, диверсифікації економіки та зменшенню залежності від іноземного капіталу [83]. Наприкінці 1970-х років розпочався процес переходу від розвитку, який керувався державою, до моделі вільного ринку. Грошово-кредитну політику було посилено, зокрема шляхом підвищення процентних ставок, обмеження доступу чеболів до дешевих кредитів і скорочення державних витрат. Результатом реалізації четвертого плану стало забезпечення середньорічного зростання ВВП на рівні 10,5% [84].

Стабілізація доходів суспільства, поліпшення зовнішньоторговельного балансу, диверсифікація ринку праці – це основні цілі п'ятого плану розвитку (1982-1986 рр.), стратегічною метою якого було забезпечення зростання ролі приватного сектора, стабілізація цін, збільшення позитивного балансу зовнішньої торгівлі. Шостий план розвитку (1988-1992 рр.), закладаючи основи для розвиненого суспільства та зберігаючи передумови попереднього плану, був спрямований на досягнення стратегічної мети, яка полягала у реструктуризації промислової інфраструктури та забезпечення сталого розвитку.

У 1980-х роках, під час реалізації п'ятого та шостого планів розвитку, відбулася лібералізація банківської системи Південної Кореї. Проте влада зберегла за собою попереднє право визначати пріоритетні галузі, куди першочергово спрямовувати капітал. Згодом процентні ставки були дерегульовані, а збиткові компанії реструктуризовані [85]. Повна лібералізація була неможлива через спротив чеболів, що призвело до створення гібридної системи, яка гарантувала їхній недоторканий статус [86]. У 1980-х роках збільшилася частка якісного використання факторів виробництва в економічному зростанні, що продемонструвало підвищення рівня інноваційності обробної промисловості [87].

Наприкінці 1980-х років будівельний сектор став ще одним стимулом зростання та збільшення частки експорту у ВВП. Спеціалізації в цій галузі сприяли масштабні інфраструктурні проекти, які були одним із ключових пунктів політики розвитку з 1960-х років. Спочатку вони включали розширення магістралей та енергетичних установок для виробничого сектору. На наступних етапах програма передбачала розширення залізничної, повітряної, міської інфраструктури та периферійних територій [88]. На початку 1990-х років був реалізований 5-річний економічний план нової економіки (1993-1998 рр.). Його метою було зміцнення самостійності регіонів і досягнення їх виробничої спеціалізації. Було вирішено розташувати компанії, що працюють у сфері нових технологій, за межами столиці, що мало підтримувати рівномірний

перерозподіл національного доходу [83]. На початку XXI століття витрати на НДДКР зросли, що позитивно вплинуло на рівень кваліфікації працівників. Культурна однорідність суспільства була ще одним фактором, який позитивно впливав на довгострокове зростання Південної Кореї у 1961-1997 роках [88]. Незважаючи на домінуючу роль чеболів в економіці, що проявляється, серед інших, через низьку частку сфери послуг у ВВП, Південна Корея сьогодні вважається розвиненою країною [89].

Зовнішні фактори, що визначають економічний розвиток Південної Кореї, сформувалися у 1950-х роках під впливом державної політики сприяння імпортозаміщенню, системі диференційованих обмінних курсів і контролю за торгівлею [90]. Щоб протидіяти ревальвації під час Корейської війни, влада вирішила в 1951 році запровадити пільги для експортерів з окремих галузей [91]. Через рік було скасовано обмеження на імпорт технологій і створено систему пільгових позик, призначених для сприяння вибраним підприємствам і фінансування імпорту технологій [92]. З 1955 року управління валютою взяв на себе Банк Кореї, який уніфікував свій обмінний курс до 1961 року, а до 1960 року скасував імпортні квоти на природні ресурси [93]. На початку 1960-х років завдяки розвитку промисловості стало можливим замінити імпортні споживчі товари продукцією місцевого виробництва [94].

У 1962 році було створено Агентство сприяння експорту, метою якого було збільшення частки експорту у ВВП шляхом встановлення експортних цілей шляхом консультацій з підприємствами. Уряд накопичував і аналізував інформацію, необхідну для адаптації місцевого промислового виробництва до світових тенденцій. На цій основі були встановлені пріоритети для наступних 5-річних планів [95]. Таким чином створювалися унікальні відносини між підприємством і владою, що позитивно впливало на економічний розвиток. У 1960-1970-х роках були запроваджені податкові пільги для експортних підприємств важкої промисловості [96], що сприяло диверсифікації структури експорту (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Структура експорту Південної Кореї у 1970-2023 рр., % загального обсягу

Рік	Продукція легкої промисловості	Продукція добувної промисловості	Продукція машинобудування	Електроніка	Продукція хімічної промисловості
1970	72,8	13,4	2,4	11,4	-
1980	58,0	14,2	8,3	12,2	7,3
1990	44,5	10,0	13,0	27,7	4,8
2000	24,5	6,5	19,8	40,0	9,1
2010	15,3	8,2	31,2	34,3	11,1
2020	10,5	8,6	35,2	30,2	15,5
2023	3,1	11,2	34,1	19,6	15,1

Джерело: складено за [97]

Несприятлива макроекономічна ситуація в Південній Кореї у другій половині 1970-х років стала наслідком другої нафтової кризи, яка призвела до погіршення умов торгівлі Південної Кореї, збільшення державного боргу та зниження зовнішнього попиту на корейські товари. У результаті обмінний курс національної грошової одиниці був девальвований у 1980 р., а доступ до кредиту був полегшений для малих і середніх експортних підприємств [84]. У 1982 році почалася реалізація 5-го плану (1982-1986 рр.), метою якого була стабілізація цін і сприяння експорту, структура якого з середини 1980-х років базувалася переважно на приватному секторі [98]. У 1986 році Південна Корея вперше в історії досягла позитивного торговельного балансу, що поклало початок десятиріччю стабільного зростання, яке припинилося внаслідок Азійської кризи 1997 року [99]. На початку 21-го століття бюджетні видатки на науково-дослідний сектор зросли, що призвело до створення мережі науково-дослідних інститутів, які тісно співпрацюють з приватним сектором та університетами. Ключову роль у реалізації цієї концепції відіграла держава, яка разом з економічним розвитком трансформувалася у координатора діяльності

на лінії «уряд-бізнес-наука» [100]. Це позитивно вплинуло на розвиток автомобільної промисловості, яка на початку 21-го століття стала ключовою експортною галуззю [101], сприяючи збільшенню вартості закордонних продажів і їх частки у ВВП (рис. 2.1).

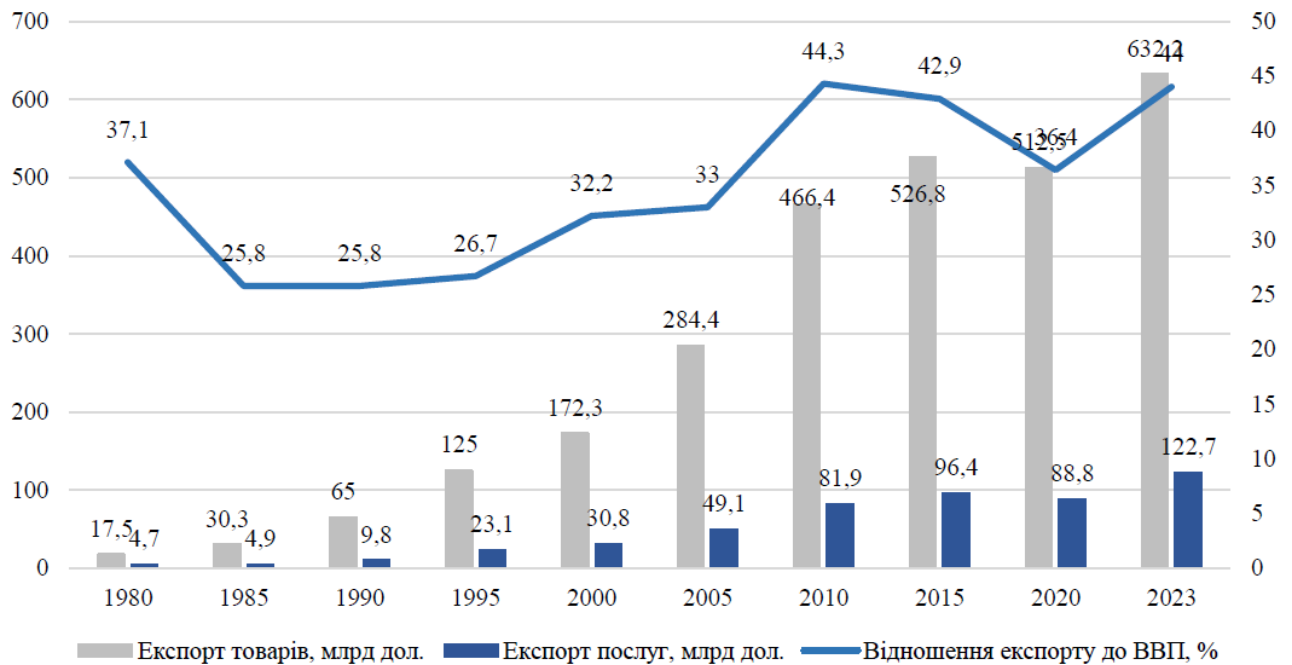

Рис. 2.1. Динаміка показників експорту Південної Кореї у 1980-2023 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [102 - 104]

Південнокорейський державний капіталізм, заснований на специфічній системі чеболів, мав беззаперечний вплив на економічний успіх Південної Кореї після 1960 року. За визначенням М. Кука, «чеболь – це велике приватне підприємство, яке з часом все частіше асоціюється з фінансовими конгломератами, економічними елітами та великомасштабними промисловими та комерційними ініціативами». Автор використовує термін «chaebols» для характеристики засновників сучасних компаній та їхніх сімей, які контролюють кілька великих приватних підприємств, або коли окреслює велику бізнес-організацію, якою керують одна чи дві сім'ї [105]. Якщо японська модель зосереджувалася на мережі зв'язків між банками та промисловими підприємствами, базуючи свій розвиток на гарантіях доступу до дешевого капіталу, то в Південній Кореї родини взяли на себе роль банків. Це пов'язано з

важливістю кровних зв'язків у корейському суспільстві, тоді як в Японії більше значення має саме прізвище. Як наслідок, жодна родина не мала домінуючої позиції в структурах кейрецу, які характеризують чеболі, серед яких найвідомішими є «Samsung», «LG», «Hyundai» [106].

Завдяки своїм зв'язкам із правлячим класом чеболі могли отримувати фінансову підтримку та пільгові кредити з бюджету [107]. Їхній монопольний доступ до стратегічних галузей промисловості та ресурсів у 1960-1970-х роках став рушієм динамічного зростання в цей період. Важливо відзначити, що існування сектору МСП залежало від співпраці з чеболями, що забезпечувало невисокі ціни на товари та послуги. Ці відносини в поєднанні з контрольованим розподілом іноземних інвестицій стали поштовхом для підтримки підприємств-експортерів, сприяючи підвищенню міжнародної конкурентоспроможності окремих галузей промисловості в середині 1970-х років. Завдяки цьому вдалося пом'якшити вплив зовнішніх шоків, спричинених нафтовими кризами 1973 р. та 1979 р. [108].

Дерегуляція економіки у 1980-х роках призвела до приватизації фінансового сектора, що сформувало умови для створення чеболями внутрішнього ринку капіталу і дозволило їм субсидувати менш прибуткові складові компанії коштами, незалежними від держави. У 1998 році функціонувало понад 60 чеболів, з яких 30 найбільших становили 16% ВВП [109]. Внаслідок азійської кризи 1997 р. більшість із них через істотні збитки зазнали організаційної трансформації, підтримуючи покращення корпоративного управління та прозорості. Одним із наслідків кризи стала консолідація в ключових галузях промисловості, яка, зокрема, призвела у 1998-2004 рр. до поглинання «Kia Motors» компанією «Hyundai», на яку у 2021 р. припадало 80% продажів автомобільної промисловості в Кореї. Більшість компаній у цьому секторі або збанкрутували після 1998 року, або їх поглинули іноземні конкуренти [110].

Розвиток Південної Кореї у 1961-1988 рр. базувався на державному інтервенціонізмі, що проявлявся у контролі над торговими потоками, політиці

планування розвитку та безперервності влади, гарантованої технократичним урядом. Практично з самого початку детермінанти економічного зростання (табл. 2.3) були зосереджені на сприянні експорту товарів, вироблених переробною промисловістю, завдяки чому відбулося швидке підвищення її конкурентоспроможності на міжнародних ринках.

Таблиця 2.3

Детермінанти економічного розвитку Південної Кореї в 1946-2010 рр.

Період	Економічні чинники	Культурні і соціальні чинники	Інституційні чинники	Політичні чинники
1945-1960 рр.	Імпортозаміщення, пільги для експортерів, субсидування окремих галузей, лібералізація митних тарифів, консолідація підприємств	Етнічна однорідність, розбудова національної єдності проти північнокорейського режиму.	Створення Банку розвитку, контроль зовнішньої торгівлі	Співпраця з США та міжнародними організаціями, іноземна допомога
1961-1976 рр.	Реструктуризація державних підприємств, досягнення експортних цілей, просування тяжкої промисловості, підвищення ролі чеболів	Високий рівень кваліфікованої робочої сили, створення зв'язків між державою та підприємством	Реалізація планів розвитку, визначення пільгових галузей, контроль банківського сектору	Стабільність, гарантована авторитарною владою; державні інвестиції
1977-1991 рр.	Розвиток технологічних галузей, обмеження зростання за рахунок іноземного капіталу, реальна реалізація валютного режиму	Зростання добробуту, формування громадянського суспільства	Зростання ролі приватних підприємств, лібералізація банківської системи	Зменшення ролі держави в процесах розвитку, демократизація політичної системи
1992-2010 рр.	Експансія на світовий ринок, збільшення інвестицій у країні, що розвиваються, підвищення значення науково-дослідного сектору та малих і середніх підприємств	Досягнення дуже високого рівня соціального розвитку, рівномірний розвиток регіонів	Розвиток інфраструктури, вступ до ОЕСР, підвищення значення інновацій у розвитку	Держава як координатор взаємодії уряду, економіки та науки

Джерело: складено за [111]

У 1980-х роках почала зростати роль приватного сектора, але стратегічні галузі промисловості залишалися в руках держави та чеболів, і в 1988 році відбулися перші демократичні парламентські вибори. З цього моменту кваліфікація людського капіталу стала пріоритетом розвитку, завдяки чому з середини 1990-х років зросла інноваційність підприємств. Таким чином,

держава стала координатором діяльності на лінії «уряд-наука-бізнес», стимулюючи трансформацію до економіки знань.

Результати аналізу чинників економічного розвитку Південної Кореї в процесі реалізації послідовних п'ятирічних планів розвитку дозволяє виділити три основні типи державної політики, що застосовувалася урядом.

Перший тип політики – це політика промислового розвитку та технологічних інновацій, який в основному включає політичні рішення, прийняті корейським урядом щодо промислового розвитку та технологічних інновацій, що відповідали внутрішньому потенціалу. Уряд витрачає гроші на перехід економіки від імпортозаміщувальної до експортоорієнтованої. У процесі реалізації цієї політики для зміни виробничої стратегії уряд підтримував реінвестування у виробничу галузь, щоб побудувати більше заводів для успішної промислової реформи. З розвитком корейської промисловості масштаб корейської важкої промисловості та промисловості нових технологій збільшився, що дозволило Південній Кореї експортувати більше продукції за кордон. Крім того, в результаті розвитку промисловості зменшилася частка сільського господарства, що призвело до необхідності імпорту продовольства. Крім того, уряд Південної Кореї збільшив інвестиції в дослідження та розробки для розвитку науки та технологій, що сприяло підвищенню продуктивності праці та ефективності роботи підприємств. Сукупність зазначених чинників сприяла збільшенню ВВП Південної Кореї.

Другим типом політики є освітня політика. Уряд Південної Кореї інвестує гроші в освіту, зокрема у розвиток професійно-технічних шкіл, що сприяло збільшенню кількості кваліфікованих кадрів у високотехнологічних галузях промисловості. Своєю чергою, кваліфіковані працівники створювали ще більше нових технологій, які також сприяли підвищенню ефективності роботи. Усі ці фактори також позитивно впливали на ВВП Південної Кореї.

Третій тип політики - політика розподілу соціальних доходів. Завдяки цій політиці розрив у доходах між громадянами країни зменшився, а рівень доходів став більш збалансованим. Результатом реалізації цієї політики стало

підвищення купівельної спроможності та збільшення витрат громадян, що сприяло збільшенню споживання на внутрішньому ринку. Відповідно, це також були вагомими чинниками зростання ВВП Південної Кореї.

До економічної кризи 1997 року вражаючі показники зростання Кореї були складовою «східноазійського дива». За три десятиліття надзвичайного зростання Південна Корея перетворилася з однієї з найбідніших аграрних економік на 11-ту за величиною економіку та країну-експортера у світі, та вступила до Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) 12 грудня 1996 року. Швидкий розвиток був зумовлений дуже високими темпами заощаджень та інвестицій і посиленням ролі освіти, що збільшило кількість молодих людей, які навчаються в університетах.

Отже, економічний розвиток у Південній Кореї не відбувся за короткий період часу. У довгостроковому економічному зростанні уряд відіграв важливу роль завдяки ефективним політичним рішенням і реалізації комплексної політики, яка найбільш відповідала національним умовам Південної Кореї. Науково-технічна інноваційна політика була спрямована на зміну структури виробництва і перехід з домінування легкої промисловості на домінування важкої промисловості, а потім на домінування високотехнологічних галузей промисловості. Щоб підтримати трансформацію індустріальної моделі, було проведено реформу освіти, яка збільшила кількість кваліфікованих працівників відповідно до потреб підприємств. Крім того, уряд запровадив політику розподілу доходів, щоб врегулювати зростаючий розрив у доходах. Хоча кожна країна має свої економічні, соціальні, історичні та ресурсні особливості, досвід економічного зростання є корисним з точки зору визначення наявних в країні переваг, ідентифікації факторів зростання і розробки відповідної політики з урахуванням особливостей національної економіки.

2.2. Особливості розвитку Тайваню та ефективність «державного капіталізму»

Подібно до Південної Кореї, Тайвань також був територією Японії до 1939 року, в економіці якого домінувало сільське господарство. Щоб підвищити ефективність економіки, Японія активно інвестувала під час окупації, зокрема у розвиток сільськогосподарської інфраструктури. Наприкінці Другої світової війни в Китаї спалахнула громадянська війна, яка змусила Гоміньдан тікати на Тайвань. Лідер Гоміньдану Чан Кейші став першим прем'єр-міністром демократичного уряду Тайваню, який до кінця 1970-х років вважався західними країнами офіційним представником Китаю на міжнародній арені [112]. Одним із перших його рішень було проведення в 1952 році сільськогосподарської реформи, завдяки якій у середині 1950-х років вдалося задовольнити внутрішній попит на продукти харчування. Опосередкованим ефектом реформи стало підвищення конкурентоспроможності місцевих підприємств, які на той час працювали переважно на тайванському ринку [113].

До кінця 1950-х років на сільське господарство Тайваню припадало 30% загального ВВП і 80% експорту (приблизно 10% ВВП) [114]. З середини 1950-х років влада вирішила сприяти імпортозаміщенню в легкій промисловості, що стало можливим завдяки інвестиціям, фінансованим переважно за рахунок пакетів допомоги, отриманих від США [115]. Так стало можливим реалізація першого економічного плану, цілями якого були збільшення виробництва продуктів харчування, розвиток енергетичної та комунікаційної інфраструктури та промисловості добрих. Порівняно з 1952 р. у 1956 р. приріст продукції в сільському господарстві склав 21,5 %, у промисловості - 55,4 %, загальний національний дохід зріс на 34,2 %, у розрахунку на душу населення - на 16,3 %. Незабаром після цього були зроблені додаткові інвестиції в текстильну, швейну та взуттєву промисловість [116]. Як у випадку з Японією та Південною Кореєю, держава відіграє провідну роль в процесі розвитку, сприяючи економічній

диверсифікації та лібералізації. У стратегічних галузях домінуючу роль тепер відігравали великі державні конгломерати, але водночас стимулювався розвиток сектору малих і середніх підприємств, які в майбутньому стали основою для інноваційної економіки Тайваню [111].

Незважаючи на успіхи, досягнуті в рамках перших чотирирічних планів, значна частина бюджетних витрат (45%) Тайваню в 1961 році була спрямована на оборону. Торговий баланс був негативним, а національна грошова одиниця була переоцінена. У 1960 р. розпочався процес впровадження інструментів підтримки накопичення капіталу, розвитку ринку капіталу та збільшення частки експорту у ВВП. Інституцією, відповідальною за реалізацію цілей трансформації, була Рада економічного планування та розвитку, а незабаром після цього був створений Центральний банк розвитку [117]. З 1960-х років влада робила наголос на кваліфікації робочої сили, підвищенні рівня освіти, розширенні технопарків і дослідницьких інститутів. У середині 1970-х років за рахунок текстильного сектора зросла частка капіталомістких і наукомістких галузей у промисловому виробництві та експорті Тайваню (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Структура ВВП Тайваню в 1953-2023 рр., %

Рік	Сільське господарство	Промисловість	Легка промисловість, % у структурі промисловості	Тяжка промисловість, % у структурі промисловості	Послуги
1960	50,2	26,9	76	24	22,9
1970	36,7	36,8	65,7	34,3	26,5
1980	19,5	45,7	53,8	46,2	34,8
1990	12,5	41,2	33,6	66,4	46,3
2000	2,0	32,4	16,6	83,4	65,6
2010	1,6	33,7	10,1	89,9	64,7
2020	1,6	35,4	9,3	90,7	63
2023	1,5	36,8	н.д.	н.д.	61,7

Джерело: складено за [118-120]

У 1974-1978 рр. влада Тайваню виділила близько 5 млрд дол. США на реалізацію проекту «10 великих інвестицій», які зосереджувалися на розбудові транспортної, енергетичної, нафтохімічної, портової та металургійної

інфраструктури. Вони мали на меті підвищити значення важкої промисловості у ВВП, що мало бути досягнуто, серед іншого, шляхом захисту відповідних галузей від іноземної конкуренції на початкових етапах розвитку. Процес адаптації окремих галузей промисловості до світових стандартів координував Інститут промислових технологій, який підпорядковувався Інституту досліджень електроніки та послуг. Разом з Інститутом інформаційних технологій на початку 1980-х років ці структури почали відігравати ключову роль у розвитку інноваційних промислових технологій та адаптації кваліфікації робочої сили для їх використання. В результаті відбулися прогресивні якісні зміни, які забезпечили 33% економічного зростання у 1980-х роках. [121].

Завдяки поглибленню співпраці, серед іншого з американськими компаніями, напівпровідникова промисловість Тайваню почала динамічно розвиватися наприкінці 1970-х років. У 1979 р. була заснована перша корпорація в галузі мікроелектроніки. Через рік створення науково-індустріального парку в Синьчжу було профінансовано з державних коштів, об'єднавши підприємства високотехнологічного сектору, які могли користуватися інфраструктурою на пільгових умовах, отримувати фінансову підтримку та податкові знижки [122]. Таким чином утворився ще один промисловий кластер, зосереджений у північній частині острова, де були розташовані технічні університети, Інститут промислових технологій та Інститут досліджень електроніки і послуг, хоча раніше в цьому районі розвивалася освітлювальна промисловість [123].

Послаблення долара США в 1986 р., як і в Південній Кореї, позитивно вплинуло на динаміку розвитку Тайваню. Рівень заощаджень оцінювався в 1989 році в 33,45% ВВП. Отриманий надлишок було інвестовано в інфраструктуру та розвиток приватного сектора. Зростання добробуту суспільства призвело до підвищення рівня освіти. У 1991 р. приблизно 85% населення країни мали середню освіту, а кожен третій житель Тайваню навчався у вищих навчальних закладах. Серед країн із середнім рівнем доходу Тайвань мав один із найвищих індексів людського розвитку серед країн, що розвиваються, в 1989 році, в

середньому вдвічі вищий за ВВП на душу населення [114]. Економічний успіх, досягнутий на Тайвані в 1977-1991 рр., став можливим завдяки використанню знань та залученню прямих іноземних інвестицій, сприянню розвитку технологічно передових галузей промисловості та інвестиціям у сектор досліджень і розробок, підтримці створення інновацій із глобальним потенціалом.

З кінця 1980-х років Тайвань розпочав процес трансформації з країни, що підтримує розвиток, у розвинену, яка базується на сильних інституціях, що гарантують його сталий економічний розвиток [124]. Приватизація, що супроводжувала ці події, почала поступово усувати домінуючу участь держави в стратегії розвитку підприємств ключових галузей, які з початку 1960-х років реалізовували наступні економічні плани.

Торговельна політика Тайваню в перші роки після відновлення незалежності суттєво не відрізнялася від Південної Кореї. Спочатку влада вирішила підтримати імпортозаміщення, запровадивши захисні тарифи на окремі галузі та контролюючи торгові потоки. Остання була підтримана припливом вихідців з КНР, що призвело до підвищення ефективності місцевих підприємств. До кінця 1950-х років поставлена мета була досягнута, оскільки імпорتنі товари становили менше 10% внутрішнього споживання [123]. У 1954-1955 рр. була впроваджена перша система підтримки експорту, що складалася з податкових пільг і системи зниження митних зборів на імпорتنі товари першої необхідності. З 1958 року експортери могли утримувати до 100% прибутку від іноземних продажів, щоб імпортувати відсутні товари [124]. Інші інструменти сприяння експорту включали пільгові кредити, лібералізацію імпортних обмежень і формування спеціальних промислових зон, а також було спрощено процедуру видачі інвестиційних ліцензій [121].

На початкових етапах індустріалізації на основі підтримки експорту наголос робився на розвитку легкої промисловості. Найбільшого значення в той час набули сектори, які виробляли одяг, електроніку та машини. У результаті в 1952-1975 рр. частка капіталомістких товарів в експорті зросла з 4,8% до 76,9%

[121]. Це стало результатом, серед іншого, узгодженого розміщення виробничих підприємств із промисловою спеціалізацією окремих регіонів. Спочатку статус особливої промислової зони отримало місто Тайчжун (західне узбережжя), яке стало центром взуттєвої промисловості. За короткий час виробництво стало конкурентоспроможним на міжнародному рівні, що підвищило значення галузі в експорті Тайваню, і в 1972-1988 роках він став найбільшим експортером взуття у світі [111].

Реалізація державної політики, сприятливої для експортно орієнтованих підприємств, забезпечила швидкі темпи зростання експорту товарів Тайваню. Так, загальний обсяг експорту Тайваню у 1970 р. становив лише 1,43 млрд дол. США, тоді як через 30 років він збільшився у понад 100 разів – до 151,4 млрд дол. США у 2000 р. Також відбулося істотне покращення товарної структури експорту Тайваню, що проявилось у зменшенні частки сільськогосподарської продукції з 10,5% у 1980 р. до 1,53% у 2023 р. при одночасному зростанні частки машинобудівної продукції з 24,7% до 71,2% за цей же період (табл. 2.5). Крім цього, звернемо увагу, що частка продукції електроніки (інтегральних мікросхем та електронних компонентів), яка є частиною машинобудування, також істотно збільшилася - з 3,6% у 1990 р. до 41% у 2023 р.

Таблиця 2.5

Структура експорту Тайваню в 1970-2023 рр., % від загального обсягу

Рік	Сільськогосподарська продукція	Продукція видобувної промисловості	Продукція машинобудування	Електроніка	Продукція хімічної промисловості
1980	10,5	1,95	24,7	-	2,5
1990	5,5	1,7	38,4	3,6	4,1
2000	2,3	2,3	57,2	14,4	6,1
2010	2,0	7,4	49,1	22,1	12,9
2020	1,98	3,8	66,3	39,5	8,9
2023	1,53	4,9	71,2	41,0	7,3

Джерело: складено за [125]

Початок 1980-х років став часом впровадження реформ, спрямованих на лібералізацію фінансової системи, де домінували державні банки. Цей процес був прискорений зовнішнім тиском, головним чином з боку США, які хотіли,

щоб місцевий ринок був більш відкритим для іноземної конкуренції. Він був запусканий наприкінці 1980-х років, і незабаром Тайвань став одним із найбільших фінансових центрів Східної Азії та Тихого океану. Лібералізація стала можливою, серед іншого, завдяки зростанню обсягу валютних резервів, що є результатом зростання ваги експорту у ВВП. Держава відіграла значну роль у цьому процесі, дозволяючи відкрити фінансовий сектор лише тоді, коли він мав надлишковий бюджет, необхідний для фінансування структурних реформ та інституцій, які гарантували їх ефективну реалізацію.

Важливою складовою державної політики, що визначала економічне зростання Тайваню після 1990 року, був значний акцент на інтеграції у світовий ринок. Обсяг зовнішньої торгівлі у 1992 р. становив 82% ВВП, а у 2012 р. цей показник збільшився до 140% ВВП (рис. 2.2). У 2012 році експорт Тайваню складався з промислових товарів на 99%. Ці збільшення стали можливими завдяки зростанню ролі КНР, найважливішого торговельного партнера Тайваню після 2012 року, на світовому ринку. Після 1990 року все більше компаній з Тайваню приймали рішення про залучення ПІІ від інвесторів з материкового Китаю та країн, що розвиваються, з Південно-Східної Азії [126].

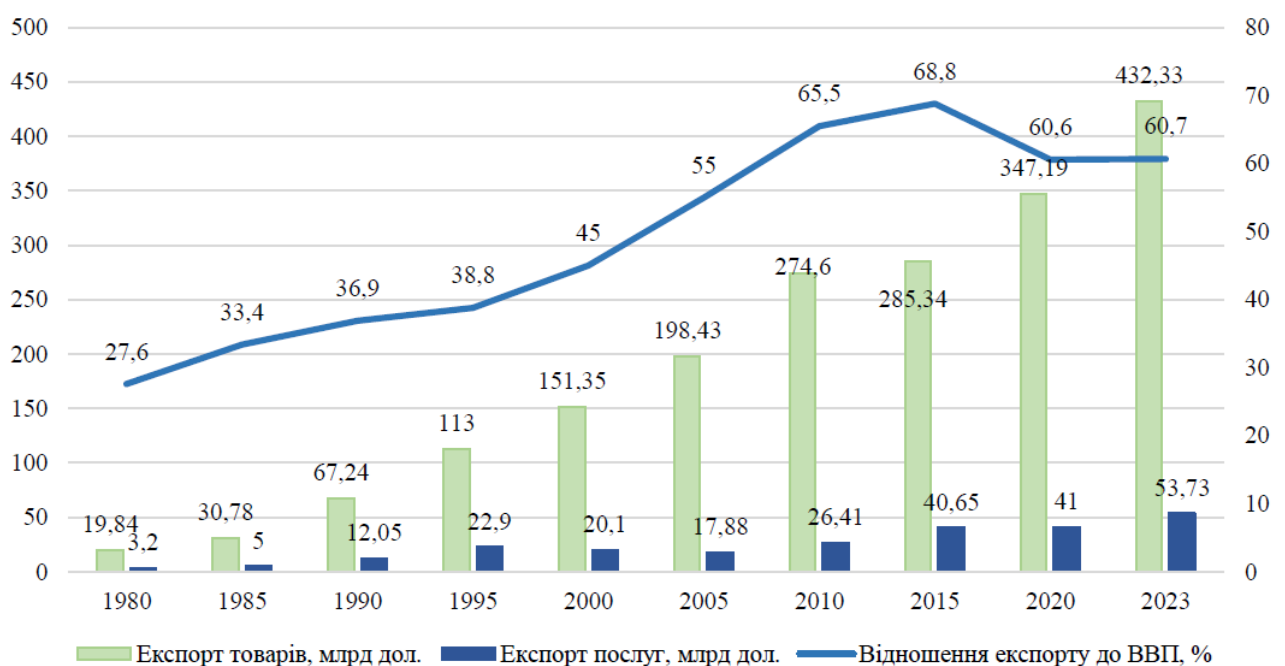

Рис. 2.2. Динаміка показників експорту Тайваню у 1970-2018 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [125; 127; 128]

Порівняно з іншими країнами Східної Азії та Тихоокеанського регіону криза 1997 року не мала значних економічних наслідків для Тайваню. Це стало можливим завдяки структурі економіки, яка базується на секторі МСП, гнучкому ринку праці та більшій ефективності виробництва, ніж, наприклад, у Південній Кореї. Заслуговує на увагу невелика залежність ВВП на той час від припливу ПІІ, раптовий відтік яких під час кризи міг би посилити процеси, що призводять до рецесії. Технологічний прогрес промисловості Тайваню зіграв значну роль у збереженні економічного зростання в 1990-х роках. З початку XXI століття темпи його зростання сповільнилися, що вказує на необхідність знову диверсифікувати економіку [129].

Для характеристики ролі державного капіталізму в процесі економічного розвитку Тайваню після 1953 р. розглянемо підхід до класифікації державних підприємств Тайваню, розроблений А. Мусакіо і С. Лаццаріні [130], що стали основою для виділення в розвитку Тайваню таких етапів державного капіталізму: (1) «держава як підприємець»; (2) «держава як головний інвестор»; (3) «держава як міноритарний інвестор». У результаті він висунув тезу про те, що завдяки процесу поступової приватизації протягом 15 років (1985-2000 рр.) держава успішно пройшла весь цей процес, повністю звільнивши економіку. Державний капіталізм Тайваню відрізняється від розглянутої у підрозділі 2.1 системи Південної Кореї, оскільки державні конгломерати відігравали в ньому ключову роль лише на ранніх етапах розвитку. Наприкінці 1950-х років, після припинення економічної допомоги від США, влада Тайваню створила спеціальний стартовий фонд, кошти з якого мали стати кредитним забезпеченням для розвитку державних конгломератів. Проте, використання цього фонду було незначним, оскільки більш ефективним механізмом виявилися податкові пільги для компаній-піонерів із високотехнологічних галузей, наприклад електроніки, яка була рушієм прогресу в 1960-х роках [131].

На відміну, наприклад, від Кореї, сектор державних підприємств приділяв велику увагу підтримці зростання МСП, які стали ключовим елементом

економіки Тайваню в 1970-х роках. З одного боку, конгломерати, як і в країнах, про які йшлося раніше, використовувалися для покращення функціонування економіки, зокрема через: підтримка зростання у вибраних стратегічних галузях. Але, з іншого боку, на Тайвані вони активно сприяли трансформації та модернізації економічної структури та виявилися стабілізатором під час криз. Зменшення їх значення, зафіксоване з початку 1990-х років, було природним наслідком зниження їхньої конкурентоспроможності по відношенню до приватного сектору. Для порівняння, частка державних компаній у ВВП на піку (1981 р.) досягала 16%, а в 2001 р. впала нижче 10% [132]. У 2005 році 31 державний конгломерат працював на Тайвані та зберігав домінуюче становище в енергопостачанні, телекомунікаціях, тютюновій промисловості, залізничному транспорті та суднобудівній промисловості [133].

Шлях розвитку, обраний владою Тайваню після 1952 року, характеризувався більшою відкритістю для притоку іноземного капіталу та розвитку приватного сектора, ніж у описаних вище випадках. Державний інтервенціонізм зосереджувався головним чином на сприянні розвитку стратегічних галузей шляхом надання податкових пільг виробникам і залучення ПІІ, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності місцевих підприємств. Реалізація подальших планів розвитку була зосереджена на адаптації економіки до змін попиту в глобальному масштабі, завдяки чому Тайвань за відносно короткий час став лідером не тільки в легкій промисловості, але й у капіталомістких і базується на передовій промисловості. технології. Серед детермінант зростання (табл. 2.6) наголос, який уже на ранньому рівні розвитку робиться на кваліфікації робочої сили, загальному рівні освіти суспільства та секторі приватних малих і середніх підприємств у економіки варто згадати. Крім того, політика стимулювання прогресу на регіональному рівні через виділення ключових секторів економіки та гнучкість виробничого сектора відіграла важливу роль у сталому розвитку. Як і у випадку з Південною Кореєю. демократизація суспільного життя відбулася лише через

кілька десятиліть після здобуття незалежності, чому сприяло створення відповідної інституційно-правової бази.

Таблиця 2.6

Детермінанти економічного розвитку Тайваню в 1946-2010 рр.

Період	Економічні чинники	Соціальні чинники	Інституційні чинники	Політичні чинники
1945-1960 рр.	Розвиток інфраструктури, захист окремих галузей, система фіскальних пільг і митних знижок для експортерів	Освічене суспільство, приплив китайців з території КНР	Контроль міжнародної торгівлі, реформування сільського господарства, реалізація перших планів розвитку	Співпраця із західними країнами, влада в руках однієї партії
1961-1976 рр.	Девальвація валюти, система кредитування, лібералізація імпорتنних обмежень, сприяння розвитку важкої промисловості	Підвищення кваліфікації робочої сили, акцент на розвитку якості освіти, переважно в науках	Спрощення процедур для інвесторів, сприяння науково-дослідному сектору	Стимулювання розвитку регіонів шляхом закріплення за ними окремих галузей промисловості
1977-1991 рр.	Сприяння високотехнологічному сектору, відхід від фіксованого валютного курсу, мобілізація приватного сектора	Формування суспільства, навченого створювати інноваційні галузі	Розвиток технологічної інфраструктури, лібералізація фінансової системи	Лібералізація політичного життя, тісна співпраця із західними країнами
1992-2010 рр.	Експансія підприємств за кордон, звільнення зростання від ПШ, швидка адаптація до змін світових тенденцій	Співпраця з КНР заснована на взаємній схожості, відкритість до культури західних країн	Система передових інституцій для управління сталим розвитком	Зростання значення співпраці з КНР, демократизація суспільного життя, підвищення значення прав людини

Джерело: побудовано за [111]

Протягом двох десятиліть після Другої світової війни Тайвань перетворився з економіки, що експортує основні сільськогосподарські продукти та значною мірою залежить від іноземної допомоги, на відносно індустріалізовану країну, швидкий розвиток якої в останні роки стимулювався

розширенням експорту товарів з високим ступенем обробки. Цій успішній трансформації економіки сприяли три важливі фактори. По-перше, надходження економічної допомоги від США упродовж більш ніж десяти років допоміг стабілізувати економіку після сильної інфляції в перші повоєнні роки та значною мірою компенсувало тягар високих військових витрат і зробило можливим нарощення основного капіталу та модернізацію виробничих потужностей. По-друге, склалася виняткова ситуація на ринку праці, яка була результатом низки факторів. Приплив багатьох кваліфікованих техніків, менеджерів і підприємців з материкової частини Китаю поряд з великою пропозицією надлишкової робочої сили із сільського сектору та підвищенням якості та кількості підготовлених фахівців в національній системі освіти значною мірою сприяли вирішенню проблем на ринку праці. По-третє, державна економічна політика була спрямована на забезпечення ефективного використання існуючих інституцій та виробничих потужностей та сприяла посиленню урбанізації, а останніми роками – зовнішній відкритості економіки.

2.3. Результативність реалізації східно-азіатської моделі розвитку в країнах «четвертої хвилі» індустріалізації

З огляду на структуру національних економік та різноманітність факторів зростання країн, що розвиваються, у Східній Азії та Тихоокеанському регіоні, особливо динамічним регіоном є Південно-Східна Азія. З початку 1960-х років в цьому регіоні активізувалися процеси, спрямовані на посилення інтеграції та співпраці країн. В результаті було створено Асоціацію держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) у 1967 році, країнами-засновниками якої були Таїланд, Малайзія, Індонезія, Філіппіни та Сінгапур. Інституційний розвиток регіону розпочався в середині 1980-х років, коли динамічний приплив ПІІ забезпечив фінансування його сталого розвитку в наступні десятиліття. Беручи до уваги дослідження, проведені Світовим банком на початку 1990-х років, можна припустити, що четверте покоління нових індустріальних країн, які стали членами АСЕАН, мали також стати центром інтенсивного економічного

зростання в масштабі щонайменше цього регіону [134]. Проте, незважаючи на значні успіхи, яких досягли деякі з них, лише Сінгапур вважається країною з високим рівнем доходу.

Країною-засновницею АСЕАН, яка досягла найбільшого економічного прогресу за період 1965-2023 рр., була Малайзія, де показник ВВП на одного мешканця за цей час зріс майже у 48 разів – з 245 дол. до 11649 дол. [135]. В інших країнах, які є учасницями цього регіонального об'єднання, аналогічні результати в 2023 році були такими: 7172 дол. США в Таїланді, 3725 дол. США на Філіппінах і 4940 доларів США в Індонезії. Отже, серед розглянутих країн четвертої хвилі індустріалізації Малайзія на даний час є найбільш наближеною до групи розвинених країн за показником національного доходу на одного мешканця.

Серед країн, які приєдналися до АСЕАН після 1985 р., найбільшого прогресу досяг В'єтнам. З 1986 р./, коли там була реалізована програма Doi Moi, кількість людей, які живуть за межею бідності, скоротилася з понад 70% до 6% від чисельності населення. Упродовж 1990-2010 рр. В'єтнам разом із Лаосом і Китайською Народною Республікою був однією з найбільш швидкозростаючих економік у світі, зафіксувавши середньорічне зростання на 7% [136]. З 1986 р. по 2023 р. ВВП на душу населення у В'єтнамі зріс в 10 разів (з 430 дол. США до 4346 дол. США), перевищивши результати Лаосу та М'янми.

Економічний розвиток Малайзії до здобуття незалежності в 1957 р. базувався на розвиненому гірничодобувному секторі. Під британським правлінням Малайзія вважалася постачальником життєво важливих природних ресурсів, і наприкінці 1950-х років зовнішня торгівля стала найважливішим фактором її розвитку. Окрім покладів сировини, цій тенденції сприяли розвинена адміністрація, стабільна політична ситуація та розвиток підприємництва. Перші роки після відновлення незалежності були зосереджені переважно на створенні промислового сектору. Її завданням було зменшення залежності від імпорту іноземних товарів. З середини 1960-х рр. роль держави в процесах розвитку зросла, потік інвестицій був спрямований у торговельні та

виробничі підприємства, гарантуючи їм захист від зовнішньої конкуренції. За цей час було створено інституції для сприяння МСП, сільській місцевості та розвитку інфраструктури. У 1960-х роках економічне зростання Малайзії характеризувалося високими темпами, в основному завдяки сприятливим світовим цінам на природні ресурси та трансформації економіки [137].

Упродовж 1966-1970 рр. в Малайзії було реалізовано перший план розвитку. Його завдання полягали у зменшенні бідності, усуненні расової нерівності та створенні ефективного ринку праці. Успішна реалізація цього плану полягала у зменшенні відсотка людей, які живуть у бідності, та підвищенні якості життя [138]. Наприкінці 1960-х років виникла необхідність збільшити частку експорту у ВВП, оскільки імпортозаміщення не досягло очікуваного успіху. У 1968 р. був прийнятий Закон про стимулювання промисловості, який звільняв компанії-експортери від сплати корпоративного податку та податку на заробітну плату. Невдовзі після заворушень 1969 р. влада реалізувала інший план, спрямований на забезпечення сталого розвитку, а в 1971 р. була запроваджена Нова економічна політика (НЕП), яка впроваджувалася до 1990 р.

Завдання новоствореної концепції економічного розвитку полягало у зменшенні соціальної нерівності, зменшенні відсотка людей, які живуть у бідності, і підтриманні високих темпів зростання. Соціальні та структурні реформи, здійснені на початку 1970-х років, включали розробку законів, що полегшують доступ людей до землі, освіти, підвищення професійної кваліфікації, капіталу та державних послуг. Згодом звернули увагу на необхідність більшої диверсифікації економіки. За прикладом Японії та нових індустріальних країн почала зростати роль державних інституцій. З середини 1970-х років реалізовувалися програми модернізації сільськогосподарських територій, розвитку окремих галузей промисловості та активізації сільського населення до роботи в несільськогосподарських секторах, які фінансувалися за рахунок надлишку торгівлі [139].

У 1980 році малайзійська корпорація важкої промисловості (HICON) була створена як державний орган для координації переходу індустріалізації до важкої промисловості. Пріоритетними галузями були нафтохімія, металургія, будівництво, транспорт, машини та обладнання. У 1980-х роках було вжито заходів для підвищення якості людського капіталу, зокрема завдяки лібералізації системи ліцензування навчальних закладів. Наприкінці 1980-х років мета була досягнута і процес відтоку мізків зупинено. Утримання кваліфікованої робочої сили стало одним із найважливіших чинників розвитку економіки, що забезпечило високі темпи її зростання до 1997 р. [140].

Національний план розвитку, реалізований у 1991 р., слід розглядати як продовження НЕПу, який досі здійснювався. Головною метою нової політики було подальше скорочення бідності, активізація регіонального розвитку, збалансування частки ключових секторів у ВВП, підвищення кваліфікації робочої сили та захист навколишнього середовища. Ці дії мали на меті забезпечити вихід Малайзії на шлях сталого розвитку в найближче десятиліття. Реалізація НЕП почалася з реалізації 6-го економічного плану (1991-1995 рр.), спрямованого на створення та розвиток нових економічних секторів, які є стратегічними в контексті майбутнього розвитку.

З початку 1990-х рр. інноваційні галузі промисловості почали відігравати значну роль у створенні ВВП. У 1992 р. для сприяння комерціалізації результатів досліджень була створена Малайзійська корпорація технологічного розвитку. У 1993 р. була створена спеціальна урядова група з розвитку високотехнологічної промисловості, завданням якої було виявлення та підтримка інноваційних підприємств. У 1996 р. влада Малайзії оголосила про будівництво першої спеціальної промислової зони для залучення необхідних ПІІ для появи інновацій у мультимедійній індустрії. У 2003 році уряд запровадив програму підтримки технологічних компаній, яку контролює мережа державних технологічних інститутів і парків [141].

На початку 21 ст. влада вирішила розробити та втілити ще один 10-річний план економічного розвитку під назвою «Політика національної візії». Першим

кроком у його реалізації стала реалізація 8-го плану сприяння розвитку, мета якого включала подальше підвищення гнучкості державних інституцій, готових гарантувати рівні можливості розвитку для етнічно різноманітного суспільства. Більшу увагу було приділено адаптації компетенцій і кваліфікації людського капіталу до стандартів розвиненої економіки. Це мало забезпечити заплановану трансформацію Малайзії в економіку, що базується на знаннях і конкурентоспроможну у всьому світі до 2010 року. Водночас продовжувалося зменшення відмінностей між регіонами та соціальними групами, що підкреслює ключову роль соціальної політики в розвитку Малайзії [141].

Друга половина першого десятиліття XXI ст. стала періодом реалізації 9-го плану розвитку, однією з першочергових цілей якого було створення розвиненої інфраструктури, що підтримує реалізацію процесу модернізації. Тоді були створені спеціальні економічні коридори, які були удосконаленою формою спеціальних зон вільної торгівлі, які розвивалися в Малайзії з 1980-х років. У 2006-2010 рр. було оголошено про створення п'яти коридорів такого типу, які охопили приблизно 70% території країни. Ця ініціатива мала на меті стимулювати зростання конкурентоспроможності менш розвинених регіонів [142]. До 2010 р. Малайзія досягла успіхів у соціальному вимірі, зокрема шляхом зменшення відсотка людей, які живуть у бідності, до 0,6%. Це стало можливим, серед іншого, завдяки стабільній банківській системі, яка була реструктуризована після азіатської кризи в 1997 р. У 2008 р. Малайзія мала розвинений ринок капіталу, вартість облігацій якого сягала 86% ВВП. Для протидії негативним наслідкам кризи влада, серед іншого, скоротила податкові ставки в приватному секторі, стимулюючи його споживання та інвестиції.

У період з 1970 р. по 2020 р. Малайзія пройшла процес реструктуризації економіки, причому в останні роки частка сфери послуг зросла. У 2017 р. тут було зайнято 62% робочої сили, що забезпечило створенню 53% ВВП Малайзії. Для порівняння, у сільському господарстві та первинній промисловості було зайнято 11,3% населення (8,7% ВВП), що на 20% менше порівняно з 1987 р. Незважаючи на значний прогрес, досягнутий в Малайзії за період, що

розглядається, цю країну ще не можна класифікувати як «азіатського тигра». Після 50 років економічної модернізації Малайзії ще належить розвинути суспільство із середнім рівнем доходу на рівні розвинених країн [143].

В результаті падіння цін на природні ресурси на світовому ринку внаслідок другої нафтової кризи темпи зростання економіки Малайзії сповільнилися на початку 1980-х років, що призвело до значного інфляційного тиску, який трансформувалось попередні бюджетні профіцити в дефіцит. За короткий час влада вжила низку заходів, спрямованих на реструктуризацію економіки. До найважливіших із них належать приватизація державних підприємств, збереження високої частки зовнішньої торгівлі у ВВП та використання раніше отриманої кредитоспроможності на міжнародній арені. У результаті були отримані пільгові кредити для фінансування та впровадження необхідних пакетів реформ, частина яких також фінансувалася за рахунок економії бюджету, накопиченої в попередні десятиліття.

У 1986 році було прийнято рішення про введення в дію Закону про сприяння інвестиціям, який мав заохотити іноземний капітал активніше працювати на місцевому ринку. У результаті приватні компанії, які експортують понад 80% своєї продукції, могли бути на 100% придбані іноземним капіталом, що незабаром підвищило їх міжнародну конкурентоспроможність. Водночас зросла роль державних підприємств у неторгових галузях, таких як фінанси, будівництво та інфраструктура. Це явище підкреслює унікальний характер економічної трансформації Малайзії, що призвело до появи двосекторної моделі розвитку за зразком Японії та Китайської Народної Республіки [144].

З середини 1980-х рр. надходження ПІІ до Малайзії почали зосереджуватися в електронній промисловості. На початку 1990-х років, за рахунок сільського господарства та гірничодобувної промисловості, він став найважливішою складовою малайзійського експорту. У цей час також зросла важливість автомобільної промисловості. Бренд Proton був створений в результаті співпраці HI-CON і Mitsubishi Motors Corporation у 1980-х роках.

Виробництво першого спільно розробленого автомобіля почалося в 1985 році, а в 1994 році бренд мав 70% частки місцевого ринку [145]. Збільшення частки передових технологій у промисловості позитивно вплинуло на умови торгівлі. Підтримання постійного обмінного курсу та зростання якості продукції підприємств у 90-х роках позитивно вплинули на накопичення надлишків. Особливістю, яка відрізняла Малайзію від інших KRS, була її відкритість до іноземної конкуренції, що виражалось в низькому рівні митних тарифів. У середині 1980-х років система ліцензування експорту, експортні мита та експортні податки для окремих товарів були скасовані [145]. У 1999 році Малайзія стала одним із 20 найбільших експортерів у світі, з експортом, що перевищив 100% ВВП, 85% якого становили промислові товари (30% у 1989 році) [146].

Диверсифікації економіки сприяли інституціалізація ринку, технологічний прогрес виробничих підприємств, приватизація та ініціативи з боку уряду. Когід М. та ін. звернули увагу на зростання значення експорту у ВВП після 1985 року та збільшення державних витрат на споживчі товари, що сприяло зростанню країни в 1987–1997 роках. Інші чинники включали інтенсифікацію надходження ПІІ до капіталомістких галузей і підтримання постійного обмінного курсу. Середньорічне економічне зростання за цей період становило 9,01%, безробіття у 1997 році становило 2,45%, а інфляція – 3,5% [147].

Спалах азіатської кризи в 1997 році сильно вплинув на темпи економічного зростання. У результаті за короткий час відбувся відтік капіталу з місцевих фондових бірж на суму приблизно 225 млрд дол. Також виникла необхідність знизити обмінний курс ринггіта по відношенню до долара США приблизно на 50% [148]. Незважаючи на погіршення ситуації, влада Малайзії відхилила пакет допомоги, запропонований МВФ. Серед заходів, вжитих для запобігання рецесії, слід виділити створення Національної ради з економічних операцій. Її перші рекомендації полягали в тому, щоб змінити режим обмінного курсу на повзучу прив'язку та стабілізувати банківську діяльність [149]. Окрім

розширення інституцій, реконструкція економіки базувалася на зниженні податкових ставок для експортерів, запровадженні вищих імпортних мит, скороченні бюджетних витрат і призупиненні більшості інфраструктурних проектів. Влада також вирішила лібералізувати доступ на ринок для іноземних інвесторів і знизити процентні ставки. Завдяки застосуванню вищезгаданих інструментів зростання Малайзії в 1999 і 2000 роках становило 6,14% і 8,86% відповідно, компенсуючи депресію 1998 року (-7,36%) [150].

У результаті реформ Малайзія зберегла позиції регіонального лідера у залученні іноземного капіталу в 21 столітті. У 2014 році вона також стала другим найбільшим експортером високотехнологічних товарів у світі, користуючись підтримкою державних програм сприяння промисловим інноваціям. У 1970-2016 рр. вартість експорту зросла з 1,7 млрд дол. США до 189,5 млрд дол. США, що еквівалентно 68,8% ВВП (91,42% у 2009 р.). Це дозволило зменшити залежність економіки від імпорту, що було метою уряду в другому десятилітті XXI століття [151].

Реалізація НЕПу була тісно пов'язана з формуванням сектору державних підприємств. У 1957 році таких організацій було лише 10, але до кінця 1974 року їх кількість зросла до 82. До 1980 року частка уряду Малайзії в корпоративному секторі зросла з 4% до 8,1%. Проте на той час держава заволоділа 50% акцій банківських і 77,4% фінансових установ. Крім того, між 1971 і 1980 роками вона також отримала контроль над сільським господарством і гірничодобувною промисловістю [151]. Консолідаційні дії влади були наслідком специфічної структури суспільства. На початку 1980-х років держава почала здійснювати політику інтервенціонізму в стратегічних галузях шляхом поглинання акцій іноземних конгломератів. У той же час почали формуватися державні підприємства за прикладом Китаю та Японії. Вони розташовані в транспортному, комунікаційному, санітарному, енергетичному та фінансовому секторах [152]. До державних інституцій, відповідальних за створення інфраструктури державного капіталізму, належать Міністерство зовнішньої

торгівлі та промисловості, Міністерство державних підприємств і Національна рада продуктивності.

У 1983 році влада розпочала широкомасштабну програму приватизації, спрямовану на підтримку місцевих малих і середніх підприємств (так звана Malaysia Inc.), надаючи їм субпідряди, пільгові кредити, навчання та інші форми підтримки. На початку 1990-х років у Малайзії були засновані такі типи державних підприємств: державні компанії, пов'язані з урядом компанії (GLC), пов'язані з урядом інвестиційні компанії (GLIC), статутні установи, нефінансові державні підприємства, суверенні фонди багатства та регіональні типи GLC і GLIC. Цікавим прикладом горизонтального малайзійського державного конгломерату є Johor Corporation (JCorp), заснована в 1968 році, початковою основною метою якої була підтримка процесів розвитку в провінції Джохор у таких секторах, як сільське господарство, промисловість, логістика та нерухомість. До середини 1990-х років вона придбала численні менші компанії з інших секторів, створивши багатогалузевий конгломерат за зразком, серед іншого, з Японії та Південної Кореї. Прикладом вертикальної державної корпорації є Petronas [153].

У 1990-х роках за прикладом Тайваню влада Малайзії обмежила свій вплив на економіку, передавши її під контроль приватному сектору. Одним із небагатьох проявів активності в цій сфері стало створення Міністерства розвитку підприємництва в 1995 році, якому було поставлено завдання сформуванню новий клас підприємців, які створили б свою перевагу в капіталомістких галузях. У 2004 році уряд запусив 10-річну програму, спрямовану на підвищення конкурентоспроможності GLC. Перший етап був зосереджений на оновленні складу правління та просуванні наступного покоління лідерів, а другий - на їх повній структурній трансформації до наступного етапу розвитку. Упродовж 2004-2015 рр. 20 найбільших GLC зафіксували зростання доходу на 290%, а у 2013 р. на них припадало 36% капіталізації фондового ринку, а в 2017 році цей відсоток зріс до 42%. Незважаючи на заяви, зроблені наступними урядами, немає підтвердження

того, що цей сектор економіки Малайзії буде приватизовано в майбутньому [154].

У 2010 році Національна програма трансформації була започаткована як головний порядок денний національного розвитку через Програму урядової трансформації та Програму економічної трансформації. Програма трансформації уряду охоплює структурні питання та спрямована на підвищення ефективності державної служби. У рамках програми було визначено шість ключових сфер для покращення і досягнення результатів: зменшення злочинності; боротьба з корупцією; підвищення якості навчання учнів; підвищення рівня життя малозабезпечених домогосподарств; покращення базової інфраструктури села; удосконалення міського громадського транспорту. Метою Програми економічної трансформації було підвищення валового національного доходу на одного мешканця з 6,7 тис. дол. США до 15 тис. доларів США у 2020 р., що дозволило Малайзії стати країною з високим рівнем доходу [155].

Таблиця 2.7

Основні детермінанти економічного розвитку Малайзії в 1970-2017 рр.

Період	Економічні чинники	Соціальні чинники	Інституційні чинники	Політичні чинники
1970-1990 рр.	Базування розвитку на окремих галузях важкої промисловості, стимулювання експорту, переведення сільського населення в промисловість, модернізація сільських територій, відкриття ринку для ПП	Зростання урбанізації, загальне утворення етнічно різноманітного суспільства	Регулювання прав і принципів набуття приватної власності, створення інституцій управління розвитком промисловості	Посилення участі державних інституцій у процесах розвитку
1991-2010 рр.	Розвиток капіталомістких галузей, створення промислових зон, просування концепції спеціальних економічних коридорів, банківська реформа, підтримка фіксованого валютного курсу, податкова лібералізація	Зменшення різниці в доходах між соціальними групами, залишаючи дуже невеликий відсоток людей, що живуть у бідності	Зростання значення регіонів, збільшення інвестицій в освіту та кваліфікацію працівників, розвиток інфраструктури	Встановлення добрих політичних відносин з розвиненими країнами, результатом чого є приплив іноземного капіталу
Після 2010 р.	Вихід в число світових лідерів експорту товарів інноваційних галузей, поступове зростання ваги сфери послуг у ВВП	Висококваліфіковане суспільство, яке залучає іноземний капітал	Акцент на розвиток вищої освіти та науково-дослідних інститутів	Неперервність влади провідної політичної сили

Джерело: побудовано за [111]

Важливою є також увага до розвитку людського капіталу. Уряд постійно інвестував у розвиток талановитих громадян, зрозумівши важливість знань і навичок працівників як одного з чинників посилення конкурентоспроможності країни в глобальній економіці. У кожному з п'ятирічних планів розвитку Малайзії високий пріоритет надається освіті та розвитку професійних навичок, що гарантує підвищення якості робочої сили, яка вже є однією з найвищих у регіоні.

Ініціатива «Наука до дії» - це найновіша національна програма, спрямована на забезпечення сталого зростання Малайзії після 2020 року. Її мета полягає в тому, щоб Малайзія була не лише споживачем технологій, а й виробником завдяки ініціативі «трансформації науки» для підтримки основи науки, технологій та інноваційної екосистеми. Щоб сприяти сталому зростанню, ініціативу було зосереджено на трьох напрямках: (1) наука для

промисловості для зміцнення існуючих галузей промисловості, створення нових галузей промисловості та підприємців шляхом визначення нових областей зростання, а також збільшення участі приватного сектора в науково-технічному розвитку; (2) наука заради благополуччя, щоб покращити якість життя людей за допомогою науки та технологій, що включає популяризацію науки та покращення використання Центру досліджень науки, технологій, інженерії та математики; (3) наука для управління для зміцнення державних послуг і управління для забезпечення сприятливої екосистеми для розвитку та впровадження науки і технологій [151].

Досвід Малайзії, як і багатьох інших країн, показує, що не всі цілі були досягнуті, як планувалося в національних документах розвитку. Це можна пояснити сукупністю факторів, які включають обмеженість ресурсів, проблеми впровадження заходів та негативний вплив зовнішніх шоків. Крім того, як і інші країни, економіка Малайзії знаходиться під впливом інфляції та глобальної економічної невизначеності. Проте, старанно працюючи над подоланням цих перешкод, уряду вдалося зміцнити національну економіку та покращити можливості для досягнення національного мети - стати країною з високим рівнем доходу.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПРИШВИДШЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ДОСВІДУ НОВИХ ІНДУСТРІАЛЬНИХ КРАЇН

3.1. Внутрішні чинники економічного зростання України та заходи щодо їх посилення

Упродовж 2000-2023 рр. динаміка показників економічного зростання України характеризувалася нестабільністю позитивного приросту та виникненням криз, під час яких спостерігалось істотне погіршення економічної ситуації в країні. Загалом, за досліджуваний період можемо виділити чотири основні кризові періоди (рис. 3.1). Насамперед, зниження ВВП на 15,1% у 2009 р., що було зумовлено впливом світової фінансово-економічної кризи, яка виникла у 2008 р. внаслідок обвалу ринку нерухомості в США і дуже швидко поширилася на інші країни світу. Економіка України почала відновлюватися після цієї кризи порівняно швидко і вже наступного року продемонструвала приріст реального ВВП на рівні 4,1% відносно 2009 р.

Другий кризовий період виник внаслідок подій на Майдані наприкінці 2013 р., захоплення російськими військами частини Донецької та Луганської областей і анексією Криму росією у 2014 р. Ця криза була тривалішою, порівняно з кризою 2009 р., а відновлення економіки у після кризовий період відбувалося повільніше. Так, внаслідок втрати значної частини промислового потенціалу, розташованого на окупованих територіях, у 2014 р. реальний ВВП України зменшився на 10,1% порівняно з 2013 р., а у 2015 р. – на 9,8% порівняно з 2014 р. Відновлення економіки у наступні роки відбувалося незначними темпами. У 2016-2017 рр. щорічний приріст реального ВВП України не перевищував 2,4%, а у 2018-2019 рр. – незначно перевищив 3%. Хоча у 2019 р. обсяг реального ВВП становив 101,9 млрд дол. США, цей показник був меншим за докризове значення. Тобто, темпи економічного зростання України у цей період виявилися недостатніми для повного відновлення економіки.

Третя криза, яка виникла внаслідок запровадження карантинних обмежень і сповільнення економічної активності під час пандемії Covid-19, була менш руйнівною для української економіки порівняно з двома попередніми кризами, про що свідчить зменшення реального ВВП на 3,75% у 2020 р. порівняно з 2019 р. Проте, незважаючи на те, що відновлення економіки почалося вже у 2021 р. і реальний ВВП збільшився на 3,45% відносно попереднього року, його обсяг був меншим за докризове значення. Подальше відновлення економічного зростання було перерване повномасштабним вторгненням російських військ в Україну у 2022 р., що призвело до виникнення четвертої найбільш руйнівної кризи упродовж досліджуваного періоду. За результатами 2022 р. реальний ВВП України зменшився на 29,1% порівняно з 2021 р. Попри невисокі прогностні значення можливого економічного зростання у 2023 р., фактичний результат перевищив всі очікування. Реальний ВВП України у 2023 р. збільшився на 5,3% порівняно з 2022 р. і становив 75,8 млрд дол. США. Як видно з рис. 3.1, в умовах повномасштабної війни економіка України опинилася на рівні 2001 р.

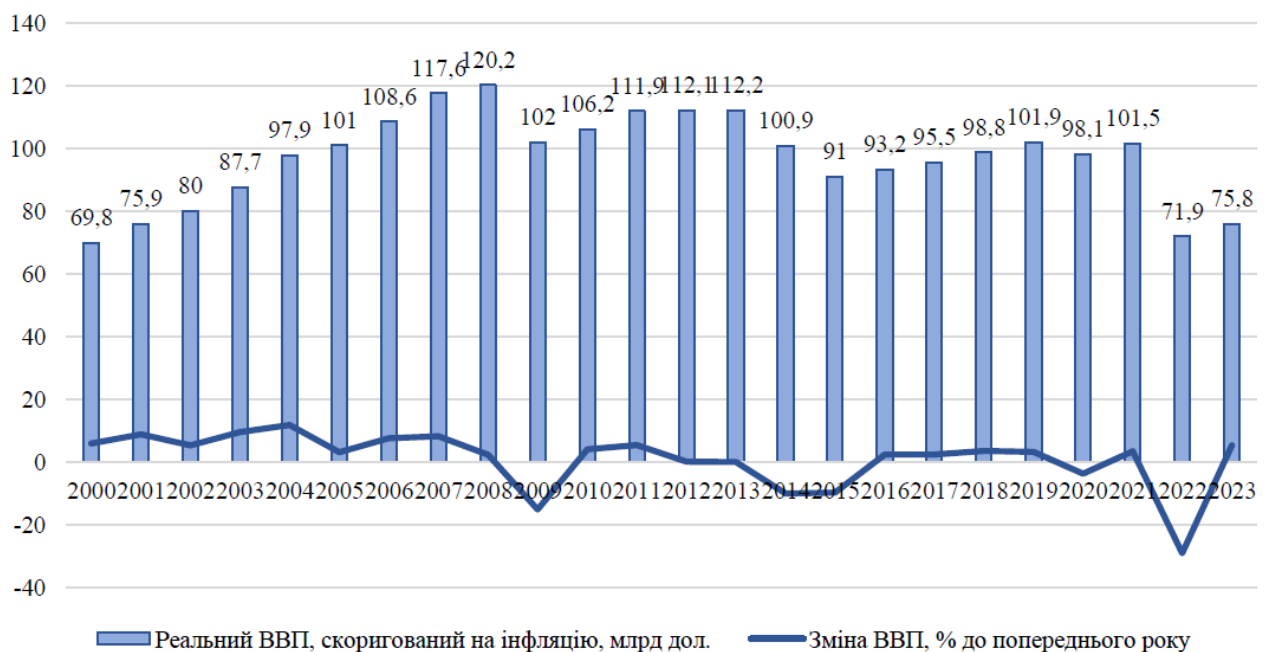

Рис. 3.1. Показники економічного зростання України у 2000-2023 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [156]

Відповідно до базових прогнозних сценаріїв, розроблених Національним Банком України (НБУ) та Міжнародним валютним фондом (МВФ) із припущенням завершення війни у 2024 р., найближчими роками в Україні очікується економічне зростання на рівні 4%. Водночас, зазначимо, що невизначеність цих прогнозів зумовлена неможливістю точної оцінки інтенсивності і тривалості російської агресії навіть у короткостроковому періоді. Проте, навіть за умови припинення активних бойових дій у 2024 р., згідно цих базових сценаріїв реальний ВВП України досягне довоєнного рівня у 2030 р. Основною причиною такого повільного зростання української економіки є істотне скорочення у 2022 р. потенційного обсягу виробництва (на 150 млрд дол. США або на 20%) та значне руйнування виробничих потужностей та інфраструктури внаслідок ракетних обстрілів.

Згідно третьої швидкої оцінки збитків і потреб, проведеної Світовим банком, урядом України, Європейським Союзом (ЄС) та ООН, загальна вартість реконструкції та відновлення української економіки упродовж наступних 10 років може становити близько 486 млрд дол. США, тоді як наприкінці 2023 р. прямі збитки України внаслідок російської агресії оцінюються на рівні 152 млрд дол. США. Найбільші кошти необхідні для відновлення житлово-комунального сектору, транспортного господарства, промислових підприємств, сільського господарства та енергетичного сектору. Непрямі витрати наслідок війни, включаючи перебої в економічних потоках і виробництві, а також інші додаткові витрати досягли майже 500 млрд дол. США. Відбулося істотне скорочення трудового потенціалу, оскільки крім великої кількості людей, мобілізованих на війну, поранених або вбитих, зареєстровано понад 6,4 млн українських біженців закордоном і близько 3,7 млн внутрішньо переміщених осіб, що загалом становить 23% довоєнної чисельності населення України. Значно погіршилися якісні характеристики людського капіталу як через обмежені можливості навчання та підвищення кваліфікації під час війни, так і через мобілізацію, загибель чи еміграцію кваліфікованих кадрів. На відновлення трудового потенціалу знадобиться

тривалий час, а оцінки експертів свідчать про те, що такі зміни людського капіталу можуть спричинити зниження загальної продуктивності факторів виробництва приблизно на 7% до 2035 року [157].

Порівнюючи динаміку економічного зростання України та Малайзії, можемо зазначити, що упродовж 1987-1992 рр. ВВП у фактичних цінах України був більшим за аналогічний показник Малайзії (рис. 3.2). Проте, вже у 1993 р. ВВП Малайзії становив 66,9 млрд дол. США і перевищив ВВП України, який був дещо меншим (65,7 млрд дол. США). Упродовж 1993-2000 рр. в економічному зростанні цих двох країн відбувалися протилежні тенденції. Українська економіка перебувала у тривалій кризі, про що свідчить зниження ВВП з 52,6 млрд дол. США у 1994 р. до 32,4 млрд дол. США у 2000 р. Натомість економіка Малайзії, незважаючи на незначні коливання, характеризувалася зростанням ВВП у фактичних цінах з 74,5 до 93,8 млрд дол. США за аналогічний період. З 2001 р. по 2008 р. економіки обидвох країн показали високі темпи зростання і розрив у ВВП України та Малайзії дещо скоротився (різниця становила 42,7 млрд дол. США). Падіння ВВП України у 2009 р. під впливом фінансово-економічної кризи 2008 року було більш істотним, ніж зниження ВВП Малайзії, а відновлення української економіки у наступні роки відбувалося повільніше. Також звернемо увагу, що поряд з істотним зниженням обсягу ВВП України у 2014-2015 рр. внаслідок анексії росією Криму та окупації частини Донбасу, спостерігалось й зниження ВВП Малайзії в цей період, що свідчить про кризові економічні явища глобального характеру.

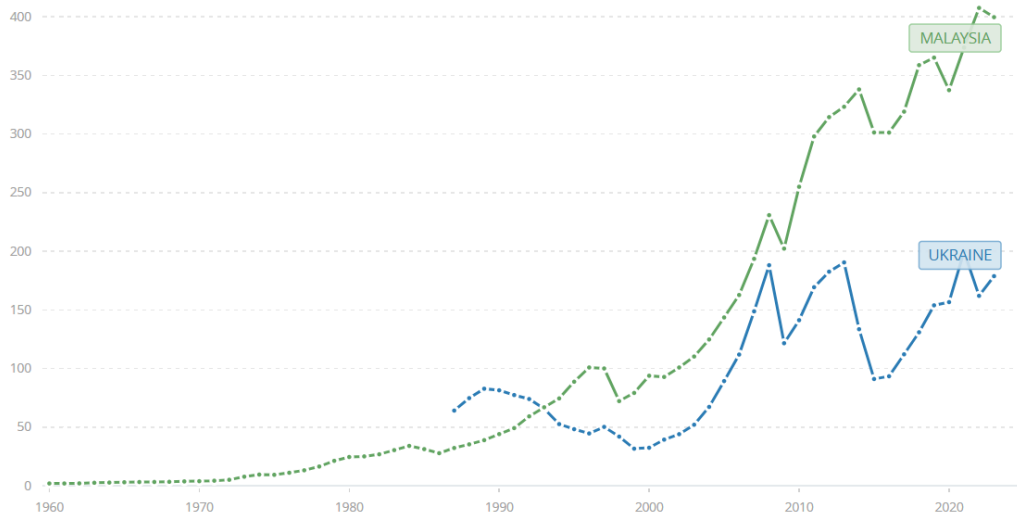

Рис. 3.2. Динаміка ВВП України та Малайзії у фактичних цінах, млрд дол. США

Джерело: [158]

Як видно з рис. 3.2, економіка України виявилася більш стійкою до кризи пандемії, ніж економіка Малайзії. Про це свідчить незначне зростання ВВП України у фактичних цінах з 153,8 млрд дол. США у 2019 р. до 156,6 млрд дол. США у 2020 р., тоді як ВВП Малайзії за цей період зменшився з 365,2 млрд дол. США до 337,5 млрд дол. США. Основною відмінністю економічного зростання України від Малайзії упродовж останніх 15 років було чергування періодів росту та зниження ВВП із досягненням максимальних значень, які незначно перевищували показник 2008 р., що свідчить про неможливість забезпечення його стабільного зростання у довгостроковій перспективі. Водночас, динаміка ВВП Малайзії, попри незначні падіння в кризові періоди, характеризувалася вищими темпами і більш стабільним зростанням у довгостроковому періоді.

Цей висновок також підтверджує порівняння динаміки ВВП у розрахунку на одну особу за паритетом купівельної спроможності (ПКС). Цей показник дозволяє більш коректно порівнювати економіки країн, які відрізняються за величиною та чисельністю населення. Як показано на рис. 3.3, у Малайзії відбулося істотне зростання ВВП на одну особу – з 12 тис. дол. США у 1990 р. до 32,8 тис. дол. США у 2023 р. В Україні динаміка цього показника відображає

складні процеси, які відбувалися в економіці. Так, національний дохід на одну особу в Україні у 1990 р. майже удвічі перевищував показник Малайзії і становив 22,8 тис. дол. США. Проте, за наступні 10 років національний дохід України істотно зменшився і рівень життя погіршився, про що свідчить зниження цього показника до 9,7 тис. дол. США у 1999 р. Починаючи з 2000 р. спостерігалось зростання ВВП на одну особу – до 18,9 тис. дол. США у 2008 р., що стало максимумом за період 2008-2023 р., оскільки у наступні роки відбулося зменшення цього показника (до 15,9 тис. дол. США у 2023 р.).

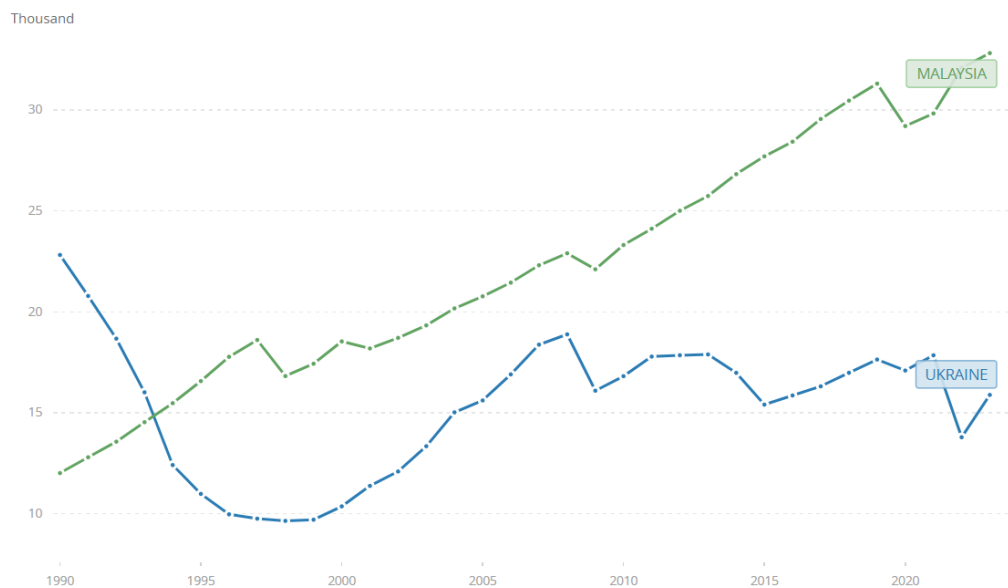

Рис. 3.3. Динаміка ВВП на одну особу за ПКС в Україні та Малайзії, тис. дол. США

Джерело: [159]

Аналіз внутрішніх чинників розвитку Малайзії, який ми провели у п. 2.3, показав, що основу забезпечення економічного зростання країни становили індустріалізація, розвиток капіталомістких галузей, залучення іноземних інвестицій, впровадження технологій. Завдяки проведеним реформам Малайзії вдалося змінити структуру валової доданої вартості (ВДВ) і значно збільшити частку промисловості, зокрема високотехнологічних галузей. З метою окреслення напрямів активізації аналогічних внутрішніх чинників економічного зростання в Україні проаналізуємо їх стан на сучасному етапі.

Для характеристики процесу індустріалізації використаємо показники динаміки та структури промисловості України. Загалом економіка України характеризується негативними змінами структури ВДВ з точки зору індустріалізації. Про це свідчить зменшення частки переробної промисловості у загальному обсязі ВДВ з 15% у 2010 р. до 8,6% у 2022 р. та добувної промисловості і розробки кар'єрів – з 6,7% до 5% відповідно при одночасному зростанні частки сільського господарства з 8,4% до 12,7% [160].

Загалом, динаміка обсягів реалізованої промислової продукції в Україні була зростаючою упродовж 2015-2023 рр. (рис. 3.4), а індекси промислової продукції, за винятком 2022-2023 рр., свідчать про незначні коливання в обсягах промислового виробництва. Найбільш кризовим для промисловості виявився 2022 р., коли внаслідок повномасштабної війни промислове виробництво скоротилося на 43,9% порівняно з попереднім роком, а обсяг реалізованої продукції промисловості зменшився 4678,9 млрд грн у 2021 р. до 3854 млрд грн у 2022 р. Зростання індексу промислової продукції у 2020 р. під час кризи в умовах пандемії (+5,3%) та у 2023 р. під час повномасштабної війни (+23,7%) свідчать про високу адаптивну здатність вітчизняного промислового комплексу, а тому існує висока ймовірність (87%) зростання обсягів реалізованої продукції промисловості у найближчі три роки.

Рис. 3.4. Показники діяльності промисловості в Україні у 2015-2023 рр.

Джерело: побудовано автором на даних [161]

В обсягах реалізованої промислової продукції України в останні три роки переважала продукція харчової промисловості, її частка збільшилася з 18% у 2021 р. до 20,3% (табл. 3.1). У 2021 р. друге місце посідала продукція металургійної промисловості (14,5%), проте у 2023 р. її частка зменшилася до 8,1% і вона посіла третє місце після добувної промисловості, частка якої незначно зменшилася за цей період – з 12,8% до 11,3%. Як видно з даних, наведених у таблиці, частка технологічної продукції загалом була невисокою, але збільшилася з 6,3% у 2021 р. до 8,4% у 2023 р. Проте, це зростання відбулося в основному за рахунок покращення ситуації у виробництві транспортних засобів, що відносяться до середньовисоких технологій. Водночас, частка високотехнологічної продукції збільшилася неістотно: фармацевтичних препаратів – з 1,1% до 1,2%, електроніки – з 0,4% до 0,8%, електричного устаткування – з 1,0% до 1,1%.

Таблиця 3.1

Характеристика промислового виробництва України
за основними видами діяльності у 2021-2023 рр.

Роки	Добувна промисловість	Харчова промисловість	Металургійна промисловість	Виробництво фармацевтичної продукції	Виробництво електроніки	Виробництво електричного устаткування	Виробництво машин і устаткування	Виробництво транспортних засобів
<i>Індекс промислової продукції, %</i>								
2021	101,4	94,6	105,8	89,1	125,4	90,7	114,9	111,3
2022	70	78,4	37,6	60,4	62,1	63,6	31,7	67,5
2023	97,9	115,6	109,0	110,9	142,6	124,4	140,4	104,6
<i>Обсяги реалізованої продукції, млрд грн</i>								
2021	597,1	842,6	679,5	50,6	19,1	47,9	91,3	85,1
2022	428,2	720,9	377,8	43,1	19,2	34,1	56,2	90,4
2023	495,8	892,7	355,3	55,4	33,9	49,7	74,6	158,7
<i>Частка у структурі промисловості, % до загального обсягу реалізованої продукції</i>								
2021	12,8	18,0	14,5	1,1	0,4	1,0	2,0	1,8
2022	11,1	18,7	8,8	1,1	0,5	0,9	1,5	2,3
2023	11,3	20,3	8,1	1,2	0,8	1,1	1,7	3,6

Джерело: побудовано автором за даними [162; 163]

Як видно з таблиці 3.1, внаслідок повномасштабного вторгнення російських військ найбільше постраждали підприємства металургійної та машинобудівної галузей промисловості, про що свідчить скорочення у 2022 р. виробництва продукції металургії на 62,4% та машин і устаткування – на 68,3% порівняно з 2021 р. Скорочення виробництва продукції інших галузей промисловості було дещо меншим і коливалося на рівні 30-40%. Попри значні ризики та загрози руйнування виробничих потужностей під час війни, у 2023 р. відбулося істотне зростання виробництва електроніки (+42,6%), машин і устаткування (+40,4%), електричного устаткування (24,4%). Добувна промисловість залишалася єдиною галуззю, де у 2023 р. продовжувався спад обсягів виробництва, що зумовлено втратою значної частини видобувних підприємств, розміщених на окупованих територіях. Тому, перспективи економічного зростання України в сучасних умовах пов'язуються із подальшим розвитком переробної промисловості, зокрема високотехнологічних галузей, підприємства яких виявилися гнучкими та адаптивними до складних викликів воєнного стану.

Для забезпечення розвитку капіталомістких та високотехнологічних галузей переробної промисловості в Україні важливим чинником є капітальні інвестиції. За даними Державної служби статистики України, обсяг капітальних інвестицій збільшився з 273,1 млрд грн у 2015 р. до 627,3 млрд дол. США у 2023 р., причому інвестиції у сільське господарство зросли удвічі (з 30,2 до 65,4 млрд грн), а у промисловість – майже у три рази (з 87,6 до 220,7 млрд грн). Проте, якщо перерахувати обсяги капітальних інвестицій у долари за офіційним курсом, то ми отримаємо дещо іншу динаміку (рис. 3.5). Так, за нашими розрахунками, за досліджуваний період загальний обсяг капітальних інвестицій збільшився з 12,5 до 16,1 млрд дол. США (на 28,6%), інвестиції у сільське господарство – з 1,38 до 1,67 млрд дол. США (на 21,3%), інвестиції у промисловість – з 4 до 5,65 млрд дол. США (на 41,1%). Не зважаючи на загальну позитивну динаміку капітальних інвестицій у довгостроковому періоді, економіка України характеризується недостатністю інвестиційних ресурсів для забезпечення економічного зростання, про що свідчить показник відношення обсягів інвестицій в основний капітал до ВВП, який зменшився за досліджуваний період з 13,7% до 9,5%.

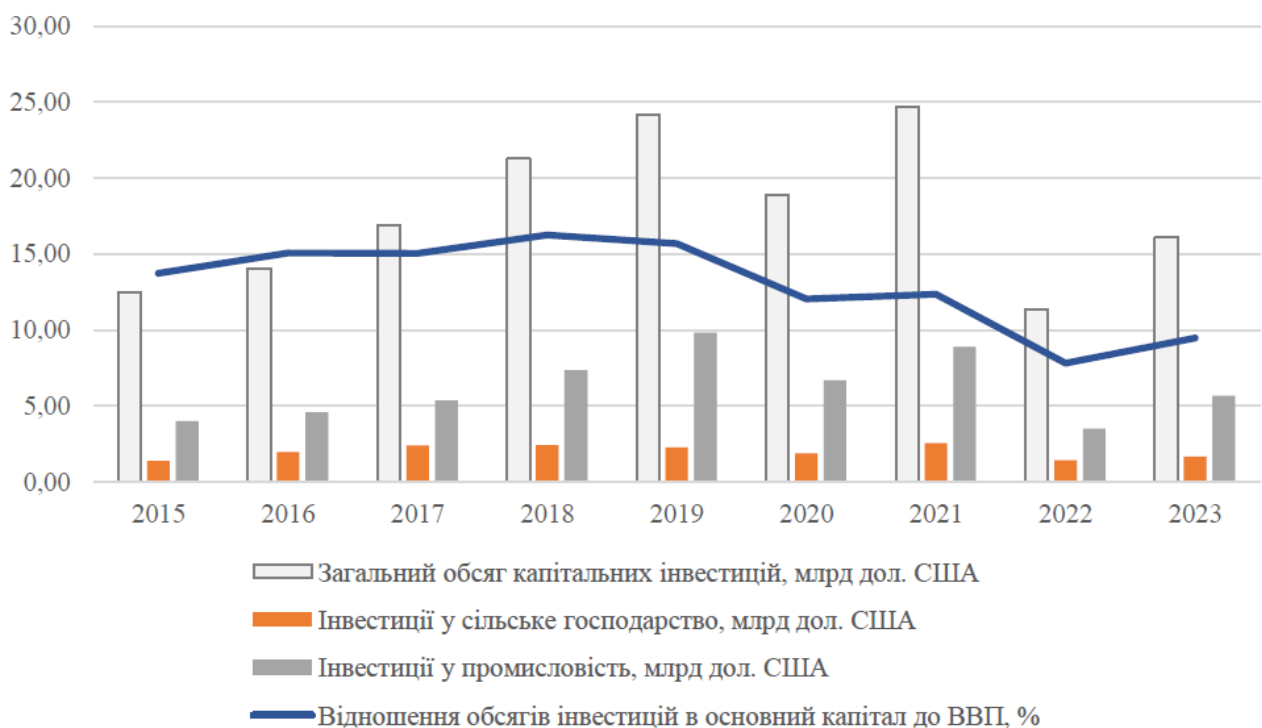

Рис. 3.5. Динаміка показників забезпеченості капітальними інвестиціями економіки України у 2015-2023 рр.

Джерело: розраховано і побудовано автором за даними [164]

У загальних обсягах капітальних інвестицій у промисловість України переважали інвестиції у добувну промисловість, частка яких збільшилася з 25,2% у 2021 р. до 28,9% у 2023 р., але при цьому їх обсяг зменшився з 2245,7 млн дол. США до 1633,1 млн дол. США за цей же період (табл. 3.2). Інвестиції у харчову промисловість були удвічі меншими, порівняно з інвестиціями у добувну промисловість, і зменшилися з 1031,7 млн дол. США у 2021 р. до 836,2 млн дол. США у 2023 р., хоча їх частка збільшилася з 11,6% до 14,8% відповідно. Також значний обсяг капітальних інвестицій було спрямовано у металургійну промисловість, проте за період 2021-2023 рр. відбулося їх зменшення з 999,4 до 361 млн дол. США, а їх частка у загальному обсязі скоротилася з 11,2% до 6,4%. Водночас звернемо увагу на те, що капітальні інвестиції у високотехнологічні галузі промисловості були значно меншими, а їхня динаміка – від’ємною. Зокрема, зменшилися удвічі інвестиції у виробництво фармацевтичної продукції (з 120,7 до 62,5 млн дол. США) та у виробництво машин і устаткування (зі 144,1 до 67,4 млн дол. США). Найменш інвестованим було виробництво електроніки - обсяг капітальних інвестицій зменшився з 31,3 до 27,7 млн дол. США, а їхня частка коливалася на рівні 0,4-0,5%.

Таблиця 3.2

Капітальні інвестиції в основні галузі промисловості України у 2021-2023 рр.

Роки	Добувна промисловість	Харчова промисловість	Металургійна промисловість	Виробництво фармацевтичної продукції	Виробництво електроніки	Виробництво електричного устаткування	Виробництво машин і устаткування	Виробництво транспортних засобів
<i>Обсяги інвестицій, млн дол.</i>								
2021	2245,7	1031,7	999,4	120,7	31,3	86,0	144,1	178,8
2022	705,5	485,7	281,9	60,3	16,9	35,2	63,7	98,4
2023	1633,1	836,2	361,0	62,5	27,7	33,5	67,4	127,7
<i>Частка у структурі капітальних інвестицій у промисловості, % до загального обсягу</i>								
2021	25,2	11,6	11,2	1,4	0,4	1,0	1,6	2,0
2022	20,1	13,9	8,0	1,7	0,5	1,0	1,8	2,8
2023	28,9	14,8	6,4	1,1	0,5	0,6	1,2	2,3

Джерело: побудовано автором за даними [164]

Таким чином, результати аналізу внутрішніх чинників економічного зростання України свідчать про те, що забезпечення промислового розвитку має стати основним стратегічним завданням для державної політики. Для цього також необхідно забезпечити промисловість необхідними інвестиційними ресурсами, особливо важливим є збільшення капітальних інвестицій у високотехнологічні галузі промисловості. Такий підхід сприятиме збільшенню виробництва продукції з вищим рівнем доданої вартості, що сприятиме зростанню обсягів ВВП, покращенню його структури за рахунок зменшення частки сировинних галузей і збільшення високотехнологічної продукції. Підвищення наукомісткості ВВП можливе завдяки збільшенню інвестицій у наукові дослідження і розробки, які проводяться у галузевому секторі, а також за умови покращення якості професійної освіти та навчання і перекваліфікації працівників, які втратили роботу (чи можливість працювати) через війну. Тому удосконалення системи освіти та науки має стати важливим напрямом державної політики, що, за прикладом нових індустріальних країн, не лише покращить ситуацію на ринку праці України, а й забезпечить підвищення конкурентоспроможності вітчизняної промисловості як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. При цьому зауважимо, що для активізації внутрішніх чинників, пов'язаних зокрема із використанням інвестиційних ресурсів, в

умовах нестачі національного капіталу, зростає актуальність підвищення ефективності використання зовнішніх чинників, у тому числі іноземних інвестицій.

3.2. Напрями підвищення ефективності зовнішніх факторів для економічного зростання України

Досвід нових індустриальних країн показує, що використання зовнішніх можливостей для стимулювання економічного зростання також є надзвичайно важливим. Південна Корея, Тайвань та Малайзія свого часу активно використовували такі зовнішні чинники зростання, як експортна орієнтація економіки, залучення іноземних інвестицій, грантів та міжнародної фінансової допомоги. Україна має можливість використання зазначених факторів розвитку, а в умовах повномасштабної війни навіть відбулося покращення умов торгівлі з країнами ЄС, що сприяє підтримці експортоорієнтованих підприємств, та збільшилася міжнародна фінансова допомога, яка спрямовується у відновлення промислових, житлово-комунальних та енергетичних об'єктів.

Детальний аналіз зовнішніх чинників економічного зростання України почнемо з оцінки відкритості економіки та характеристики експорту, що дозволить оцінити ступінь її експортної орієнтації. За період 2015-2023 рр. відбулися істотні зміни в динаміці експорту та імпорту України, що вплинули на баланс зовнішньої торгівлі та ступінь залежності економіки від експортних ринків. У 2015 р. внаслідок економічної кризи відбулося зменшення обсягів експорту та імпорту порівняно з 2014 р., що зумовило наявність невеликого додатнього сальдо зовнішньої торгівлі (610,1 млн дол. США) завдяки більш швидкому скороченню імпорту порівняно з темпами зниження експорту. У наступні роки економіка України поступово почала відновлюватися, про що свідчить збільшення обсягів як експорту, так і імпорту. За період 2017-2019 рр. експорт українських товарів збільшився на 15,7%, а імпорт до України – на 22,6%. Темпи зростання імпорту перевищували темпи зростання експорту, що призвело до утворення негативного сальдо зовнішньої торгівлі України, яке

збільшилося з 6344,3 млн дол. США у 2017 р. до 10745,4 млн дол. США у 2019 р. (рис. 3.6).

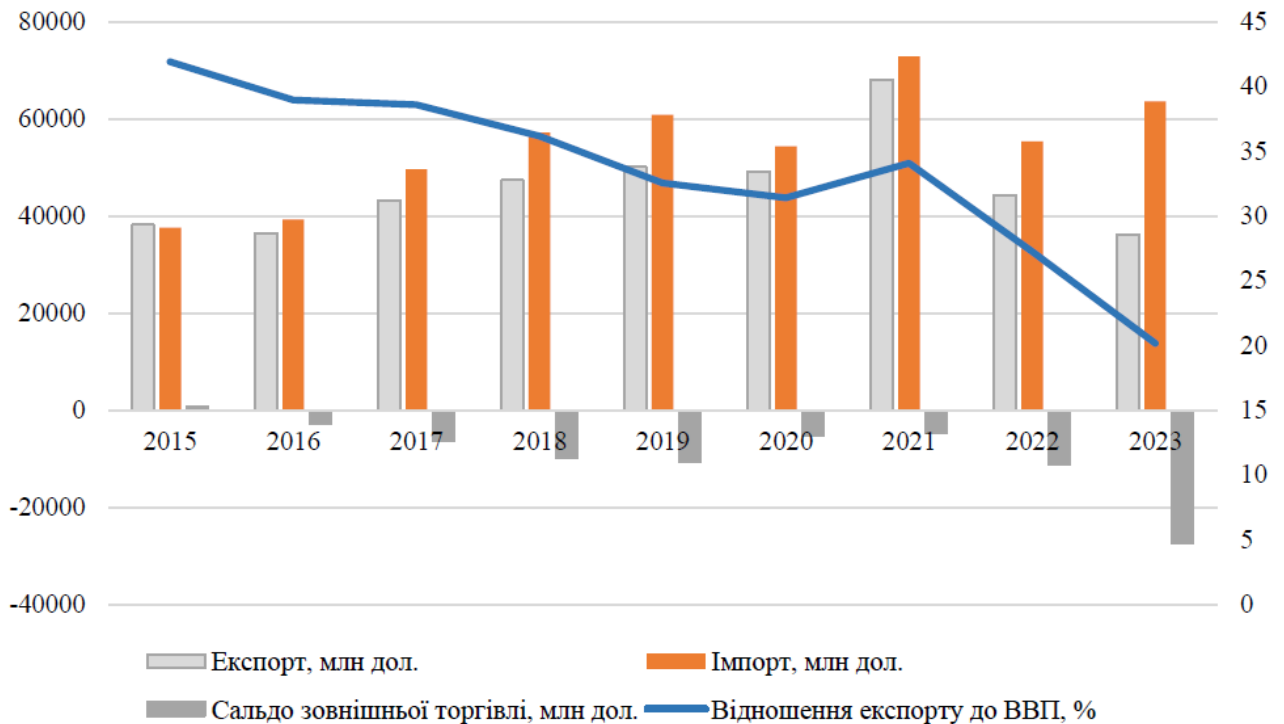

Рис. 3.6. Динаміка показників зовнішньої торгівлі України у 2015-2023 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [165]

Також звернемо увагу, що зовнішні чинники по різному впливали на динаміку експорту та імпорту України під час наступних кризових періодів економічного розвитку. Так, у 2020 р. під час кризи, викликаній пандемією Covid-19, експорт зменшився лише на 1,7% відносно 2019 р., тоді як скорочення імпорту було більш помітним (-10,6%), що, в результаті, забезпечило зменшення негативного сальдо зовнішньої торгівлі майже удвічі. Натомість, під час кризи, яка виникла внаслідок повномасштабного вторгнення російських військ в Україну, відбулося істотне скорочення обсягів експорту у 2022 р. порівняно з 2021 р. (-35,2%) при повільнішому скороченні імпорту (-24,1%). У 2023 р. спадна тенденція експорту продовжувалася, його обсяги скоротилися на 18% порівняно з 2022 р., а імпорт навпаки збільшився на 14,9%. Відповідно, відбулося подальше розбалансування зовнішньої торгівлі і

зростання негативного сальдо з 11158,4 млн дол. США у 2022 р. до 27344,1 млн дол. США у 2023 р.

Така динаміка експорту вплинула на рівень експортної орієнтації національної економіки, яку доцільно оцінити за допомогою показника експортної квоти, яка розраховується як співвідношення експорту та ВВП. За нашими розрахунками, упродовж досліджуваного періоду експортна залежність України істотно знизилася, про що свідчить зменшення відношення експорту до ВВП з 41,9% у 2015 р. до 20,2% у 2023 р. Отже, можемо зробити висновок, що в останні кілька років економіка України стала менше орієнтуватися на експорт, а роль експорту у формуванні ВВП і забезпеченні економічного зростання істотно послабилася, особливо під час повномасштабної війни у 2022-2023 рр.

Вивчення динаміки товарної структури експорту товарів з України показує, що за період 2015-2023 рр. відбулися істотні зміни, які свідчать про зростання сировинної складової в експорті товарів. Так, у 2015 р. в експорті переважала продукція промисловості, яка в основному складалася з недорогоцінних металів та виробів з них, машин та обладнання, хімічної продукції, готових харчових продуктів, що в сукупності становило 47,2% загального експорту (рис. 3.7). У 2023 р. в експорті товарів найбільшу частку займали продукти рослинного походження (32,4%), які є сировинними та мають низький рівень доданої вартості, а також жири і олії (15,6%), які характеризуються порівняно вищим рівнем обробки. Таким чином, у 2023 р. аграрна продукція становила основу українського експорту з часткою у загальній його вартості 48%. При цьому частка продукції переробної промисловості істотно зменшилася – до 29,4%, включаючи й продукцію металургії. Якщо брати до уваги високотехнологічну продукцію, то її частка в експорті у 2015 р. становила 6,5%, а у 2023 р. зменшилася до 5,8%.

На відміну від поглиблення сировинної орієнтації українського експорту, у структурі імпорту товарів до України переважає промислова продукція. Так, у 2015 р. частка хімічної продукції в імпорті становила 13,4%, палив мінеральних

– 29%, машин та обладнання – 16,7%, транспортних засобів – 4,6%. У 2023 р. в імпорті товарів до України відбулося зростання частки машин та обладнання – до 17,7% та транспортних засобів – до 12,3%, що свідчить про не зацікавленість українських виробників створювати власну продукцію та реалізовувати програми імпортозаміщення у відповідних галузях промисловості. Натомість зменшення частки хімічної продукції до 11,7% та палив мінеральних – до 16,3% вказує на зменшення обсягів промислового виробництва, де імпортна продукція використовувалася для виготовлення товарів остаточного споживання.

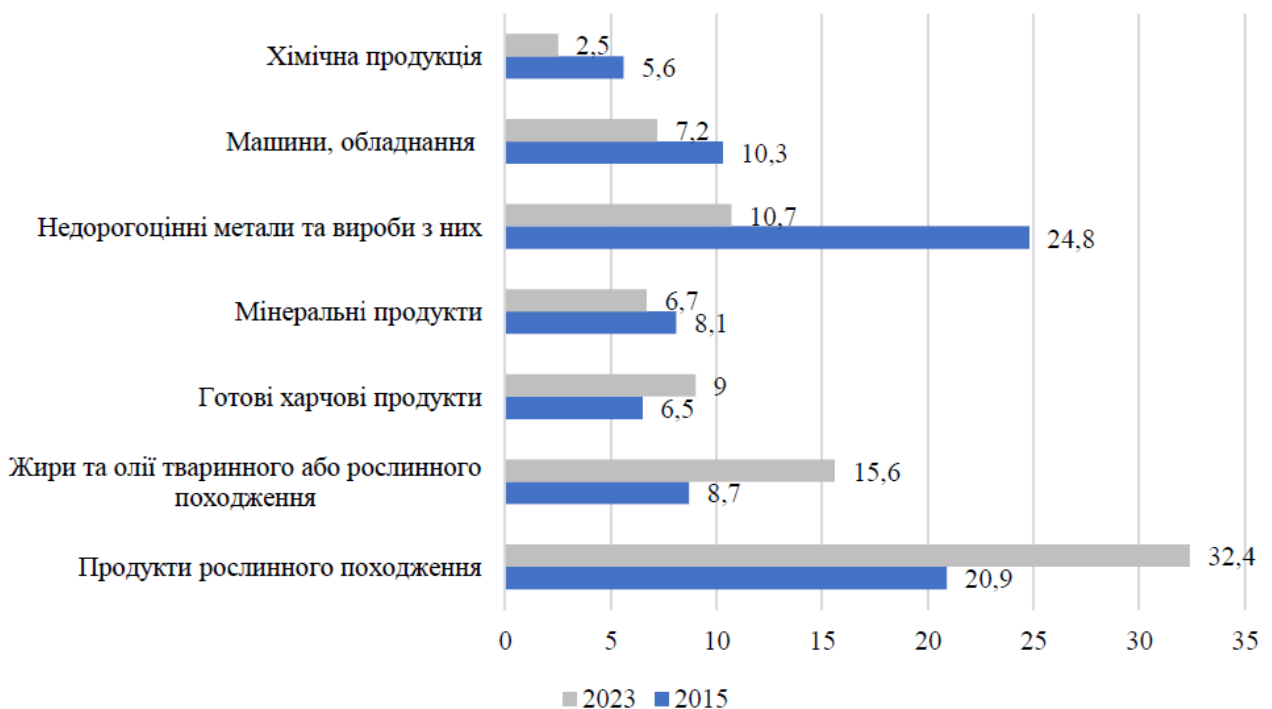

Рис. 3.7. Товарна структура експорту України у 2015 р. та 2023 р., % до загального обсягу експорту товарів

Джерело: побудовано автором за даними [166]

Отже, українська економіка поступово знизилась здатність використовувати для забезпечення економічного зростання такі зовнішні чинники, як отримання валютної виручки від експорту промислових товарів та високотехнологічної продукції, конкурентоспроможність на міжнародних ринках та участь у глобальних ланцюгах створення вартості.

Як було розглянуто у підрозділі 3.1, вагомим внутрішнім чинником, який впливає на продуктивність промислових підприємств та їхню

конкуентоспроможність на зовнішніх ринках, є забезпеченість інвестиційними ресурсами. В умовах недостатності вітчизняного капіталу для фінансування промислового розвитку як основи економічного зростання України, необхідно активізувати залучення іноземного капіталу. Проте, в умовах повномасштабної війни інвестиційний клімат в Україні ще більше погіршився. Про це свідчить динаміка надходжень прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україну та зниження обсягів накопичених ПІІ в економіці у 2022-2023 рр. порівняно з 2021 р. (рис. 3.8). Упродовж 2015-2023 рр. спостерігалися неодноразові виведення коштів іноземними інвесторами з економіки України в періоди криз. Найбільші обсяги іноземного капіталу були виведені за межі України у 2020 р. та 2022 р.

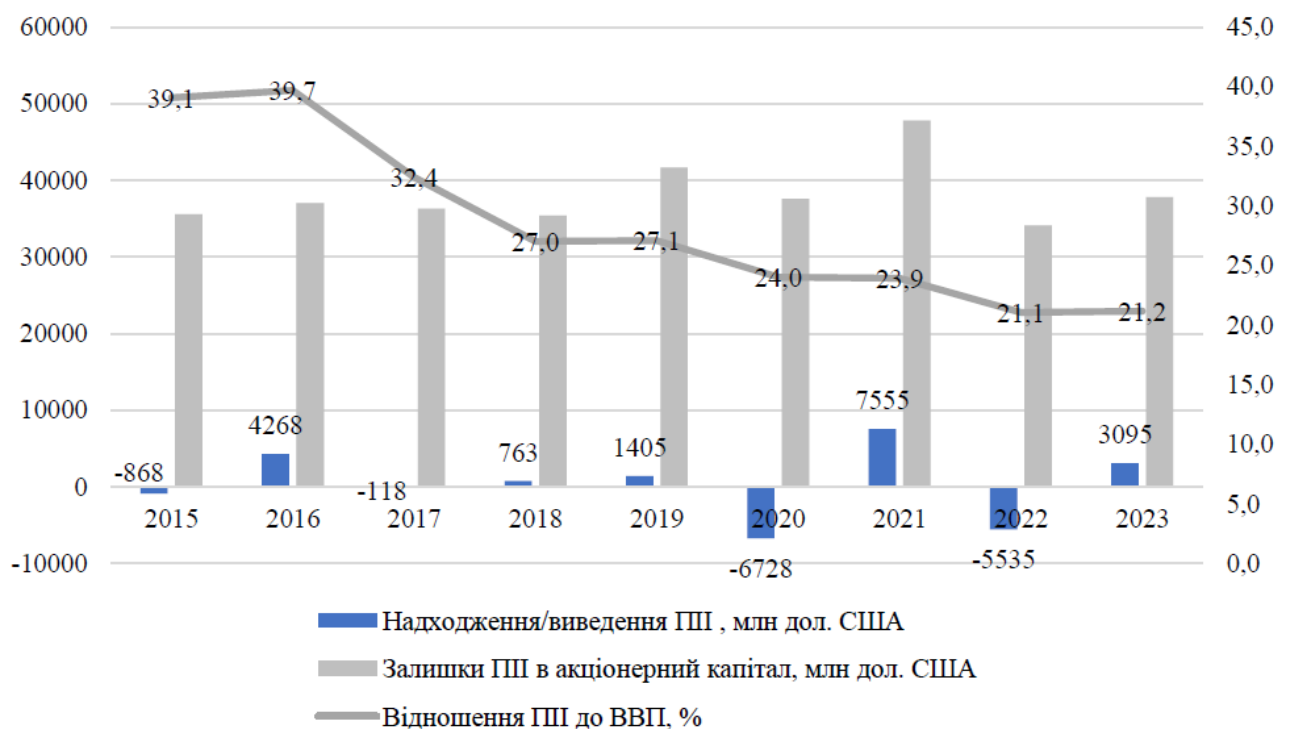

Рис. 3.7. Динаміка основних показників залучення ПІІ в економіку України у 2015-2023 рр.

Джерело: розраховано і побудовано автором за даними [167]

Попри зростання обсягів накопичених ПІІ з 35,6 млрд дол. США у 2015 р. до 37,8 млрд дол. США у 2023 р., забезпеченість економіки України іноземним капіталом знизилася, оскільки розраховане нами співвідношення ПІІ до ВВП зменшилося з 39,1% до 21,2% за відповідний період. Таким чином, зробимо висновок про те, що іноземний капітал залучається в економіку України в

обсязі, який є недостатнім для забезпечення економічного зростання, оскільки відношення ПІІ до ВВП є меншим 30%, що вважається граничним значенням згідно безпекового підходу [168].

Україна під час війни отримує значну міжнародну фінансову підтримку. Зокрема, у 2022 році до зведеного бюджету України надійшло 481,3 млрд грн. трансфертів (9,3% ВВП). У наступні роки міжнародні партнери також активно підтримували Україну, надаючи фінансову допомогу для зміцнення обороноздатності країни, покриття дефіциту державного бюджету, відновлення пошкоджених об'єктів, вирішення гуманітарних проблем (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Обсяги надходження міжнародної фінансової допомоги
до України у 2023-2024 рр., млн. євро

Період	Військова	Фінансова	Гуманітарна	Загальний обсяг
2023 р. (січень-жовтень)	92544,1	125616,6	15769,7	233930,4
2024 р. (січень-жовтень)	163671,7	206716	21218,7	391606,4

Джерело: [169]

У 2023 році з метою надання фінансової підтримки Україні було створено Міжвідомчу донорську координаційну платформу, яка спрямована на поглиблення координації та взаємодії між фінансовими установами. Відповідно до звіту «Друга швидка оцінка збитків та потреб у відбудові в Україні» від 24 лютого 2023 р. визначено, що загальні потреби України у відбудові та реконструкції на 2023-2033 роки становлять 410,6 млрд дол. США (табл. 3.4) Більша частина фінансових ресурсів потрібна на відновлення житла, енергетичної інфраструктури та соціального захисту населення.

Таблиця 3.4

Загальні потреби у відновленні за секторами (станом на лютий 2023 р., млрд дол. США)

Сектор економіки	Роки		
	2023-2026	2027-2033	2023-2033
Житлові об'єкти	31,5	37,1	68,6
Освіта і наука	4,3	6,4	10,7
Охорона здоров'я	3,6	12,7	16,4
Соціальний захист	17,8	24,0	41,8
Культура і туризм	2,3	4,6	6,9
Сільське господарство	10,2	19,5	29,7
Управління водними ресурсами	0,1	8,8	8,9
Торгівля і промисловість	12,1	11,1	23,2
Фінанси та банки	6,5	0,3	6,8
Енергетична інфраструктура	5,7	41,3	47,0
Телекомунікації	3,0	1,5	4,5
Водопостачання і водовідведення	3,9	3,3	7,1
Комунальне господарство	1,7	4,0	5,7
Управління природними ресурсами	0,4	1,0	1,5
Цивільний захист	0,5	1,0	1,5
Державне управління	0,2	0,4	0,6
Пожежно-технічний огляд об'єктів підвищеної вибухонебезпеки	10,0	27,6	37,6
Разом	128,0	282,6	410,6

Джерело: [170]

У 2023 р. було створено новий механізм фінансової підтримки економіки України. Цей механізм передбачає надання фінансової підтримки реалізації стратегічних завдань «Плану відновлення України»; фінансова допомога приватному сектору з метою поживавлення процесів залучення інвестицій; надання технічної допомоги. Згідно з новим механізмом фінансової підтримки економічної модернізації України планується виділити: 39 млрд євро у вигляді безповоротної фінансової допомоги; 8 млрд євро – фінансова підтримка інвестицій; 2,5 млрд євро на заходи, спрямовані на підтримку України до вступу в ЄС; 0,5 млрд євро – технічна допомога [171].

Грунтуючись на досвіді нових індустріальних країн, які свого часу зазнали значних руйнувань під час воєнних дій, визначимо перспективні інструменти державної політики, які можна використовувати для управління

темпами економічного відновлення та забезпечення зростання у довгостроковій перспективі (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Характеристика інструментів національної політики

Інструмент	Характеристика
Макроекономічне планування	Розробка стратегічного плану відновлення, який має охоплювати різні галузі економіки, визначати пріоритетні напрями розвитку та передбачати чіткі кроки для їх досягнення.
Державний бюджет	Розробка бюджету, який відобразатиме витрати на реконструкцію та реформування та передбачає достатні фінансові ресурси для реконструкції та соціальної підтримки, використовуючи всі доступні шляхи фінансування в країні (внутрішні та зовнішні).
Оподаткування	Запровадження податкової реформи для заохочення інвестицій та підтримки підприємств; застосовувати тимчасові податкові пільги для стимулювання економічної діяльності (у разі потреби для окремих регіонів, галузей, підприємств чи верств населення).
Цінове регулювання	Контроль та регулювання цін на ключові товари та послуги, щоб уникнути інфляції та забезпечити доступність основних потреб для громадян.
Інфраструктура та інвестиції	Залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій в інфраструктуру, освіту, охорону здоров'я та технології, які сприятимуть розвитку та підвищенню продуктивності.
Соціальна підтримка	Забезпечувати соціальний захист та допомогу постраждалим внаслідок війни; реалізовувати програми підтримки безробітних, незахищених верств населення та біженців.
Торгова політика	Реалізація стратегії зовнішньої політики, спрямованої на збільшення експорту та залучення іноземних інвестицій. Сприяння виходу країни на нові ринки та пошуку нових перспективних торгових партнерів для вітчизняних підприємств.

Як видно з таблиці, існує досить багато інструментів національної політики, які можна застосувати для досягнення максимальної ефективності післявоєнної відбудови України. Однак складність полягає в тому, що навіть у разі неякісного використання хоча б одного з них можна прийти до результату, коли вся обрана політика буде швидше шкідливою, ніж ефективною. Наприклад, управління економічними процесами в країні може принести користь розвитку країни, але якщо боротьба з корупцією є неефективною, це може призвести до негативних результатів загалом. Таким чином, усі зусилля, спрямовані на побудову зовнішньоторговельної політики, управління бюджетом і податками, підвищення заробітної плати, можуть піти нанівець у разі неякісної монетарної політики та високої інфляції. Оскільки цими

процесами керують різні міністерства всередині держави, важливо забезпечити їх якісну взаємодію, яка забезпечить взаєморозуміння цілей і діяльності кожного.

Не менш важливим є забезпечення сталості української економіки після війни. Якщо після закінчення бойових дій і розуміння серед іноземних інвесторів, що війна в країну не повернеться, слід очікувати значних припливів капіталу в країну, то через деякий час вони можуть сповільнитися. Це буде викликано зниженням темпів окупності і, отже, зниженням рівня інтересу серед інвесторів (сам рівень інвестицій може бути вищим, враховуючи зниження ризиків для інвестицій, але відносна величина такого притоку до валового внутрішнього продукту зменшиться, а отже, не призведе до таких же результатів, як на початку відновлення). Тому важливо забезпечити відновлення країни не лише на початковому етапі, а й на віддалену перспективу – десятиліття.

Перша і найважливіша вимога для цього – стабільність, як фінансова, так і політична. Фінансова (або економічна) стабільність виражається в здатності чітко прогнозувати рівень основних макроекономічних показників країни, які впливають на рівень прибутку інвестора. До них відносяться інфляція і курс національної валюти. Ці два показники негативно впливають на доходи вкладників загалом через як зниження купівельної спроможності гривні, так і її ослаблення щодо інших валют. Однак їх вплив має бути передбачуваним для інвестора, щоб він міг чітко оцінити майбутні грошові потоки, чітко оцінити віддачу від інвестицій і прийняти інвестиційне рішення. Якщо в нинішніх умовах економічного розвитку досягти таких показників важко або неможливо, держава має втрутитися, гарантуючи певну підтримку інвесторам. У довгостроковій перспективі це має позитивно вплинути на економіку.

ВИСНОВКИ

1. Економічне зростання є одним із ключових макроекономічних показників добробуту нації, що формується під впливом глобалізації. Через складність, багатовимірність процесів та постійну еволюцію глобалізація є однією з найважливіших причин швидкої зміни економічного середовища країн. Загалом, глобалізація впливає на економічне зростання через економіку, політику та культуру. Серед економічних чинників в теорії зростання найбільша увага приділяється впливу накопичення капіталу, кількості та якості робочої сили та технічного прогресу. В емпіричних дослідженнях економічного зростання також використовуються такі показники, як рівень інвестицій, інституційна якість та іноземна допомога, імпорт технологій на додаток до більш поширених детермінант зростання (робоча сила, споживання, людський капітал). На економічне зростання також сильно впливає технологічний розрив, який існує між країнами, а технічний прогрес сприяє підвищенню продуктивності, що забезпечує збільшення обсягу ВВП.

2. В якості показників економічного зростання можна використовувати валовий національний продукт (ВНП) або валовий внутрішній продукт (ВВП). Якщо концепція економічного зростання використовується для означення зміни реального доходу, то потрібно використовувати реальний ВВП або фактичний ВНП. Як правило, більша економіка зазвичай має більший ВВП. Для пояснення темпів зростання країн були розроблені відповідні теорії та моделі: класичні теорії, теорія міжнародної торгівлі Рікардо, модель лінійних стадій зростання (стадії зростання Ростоу), модель зростання Харрода – Домара, модель структурних змін, теорія залежності, неокласична модель, модель ендогенного зростання. Ці моделі спрямовані на класифікацію факторів, відповідальних за історично спостережуване зростання, і вказують на те, що на зростання можна впливати завдяки модифікації цих факторів. Розгляд цих теорій дозволяє визначити фактори, які необхідно посилити, щоб досягти сталого економічного зростання. Ці теорії дозволяють зрозуміти, якщо не будуть зроблені необхідні політичні та регуляторні зміни та не створено відповідні інституції, фактори, необхідні для економічного зростання, або рушійні сили економічного зростання, не будуть реалізовані.

3. Держава здійснює істотний вплив на економічний розвиток, створюючи ефективні інституції, які вважаються вирішальним чинником економічного зростання. Якість інституцій впливає на економічне середовище, забезпечуючи правила та норми, які регулюють економічну діяльність та стимулюють ефективну діяльність економічних агентів. Ефективні державні інститути формують інклюзивні економічні інститути та вищий рівень соціального капіталу, що сприяє залученню інвестицій для розвитку людського капіталу, основних фондів і технологій та забезпечує підвищення рівня виробництва товарів і послуг у довгостроковому періоді, зміцнення позицій на зовнішньому ринку. Крім того, якісні політичні інститути та інклюзивні економічні інститути забезпечують справедливий розподіл економічних благ у суспільстві.

4. Досвід економічного розвитку Південної Кореї свідчить про те, що довгострокове економічне зростання країни відбулося завдяки ефективним політичним рішенням і реалізації комплексної політики, яка найбільш відповідала національним умовам. Науково-технічна інноваційна політика була спрямована на зміну структури виробництва і перехід з домінування легкої промисловості на домінування важкої промисловості, а потім на домінування високотехнологічних галузей промисловості. Щоб підтримати трансформацію індустріальної моделі, було проведено реформу освіти, яка збільшила кількість кваліфікованих працівників відповідно до потреб підприємств. Крім того, уряд запровадив політику розподілу доходів, щоб врегулювати зростаючий розрив у доходах. Хоча кожна країна має свої економічні, соціальні, історичні та ресурсні особливості, досвід економічного зростання є корисним з точки зору визначення наявних в країні переваг, ідентифікації факторів зростання і розробки відповідної політики з урахуванням особливостей національної економіки.

5. За відносно короткий період Тайвань перетворився з аграрної на індустріалізовану країну, швидкий розвиток якої в останні роки відбувався завдяки нарощенню експорту товарів з високим ступенем обробки. Таку успішну трансформацію економіки забезпечили три важливі фактори. По-перше, надходження економічної допомоги від США упродовж більш ніж десяти років допоміг стабілізувати економіку після сильної інфляції в перші

повоєнні роки та значною мірою компенсувало тягар високих військових витрат і зробило можливим нарощення основного капіталу та модернізацію виробничих потужностей. По-друге, склалася виняткова ситуація на ринку праці, яка була результатом низки факторів. Приплив багатьох кваліфікованих техніків, менеджерів і підприємців з материкової частини Китаю поряд з великою пропозицією надлишкової робочої сили із сільського сектору та підвищенням якості та кількості підготовлених фахівців в національній системі освіти значною мірою сприяли вирішенню проблем на ринку праці. По-третє, державна економічна політика була спрямована на забезпечення ефективного використання існуючих інституцій та виробничих потужностей та сприяла посиленню урбанізації, а останніми роками – зовнішній відкритості економіки.

6. Основним чинником швидкого економічного зростання Малайзії можна вважати формування ефективних інституцій, які створили сприятливі умови для проведення економічних трансформацій в країні та підвищення рівня життя населення. Економічне зростання Малайзії забезпечувалося на основі розвитку окремих галузей важкої промисловості, стимулювання експорту, створення сприятливих умов для іноземного інвестування. Завдяки розвитку капіталомістких галузей, створенню промислових зон та спеціальних економічних коридорів, удосконаленню системи освіти, розвитку професійних навичок та створенню мережі науково-дослідних інститутів Малайзія стала одним зі світових лідерів в експорті інноваційних товарів.

7. Результати аналізу внутрішніх чинників економічного зростання України свідчать про те, що забезпечення промислового розвитку має стати основним стратегічним завданням для державної політики. Для цього також необхідно забезпечити промисловість необхідними інвестиційними ресурсами, особливо важливим є збільшення капітальних інвестицій у високотехнологічні галузі промисловості. Такий підхід сприятиме збільшенню виробництва продукції з вищим рівнем доданої вартості, що забезпечить зростання ВВП, покращить його структуру за рахунок зменшення частки сировинних галузей і збільшення високотехнологічної продукції. Підвищення наукомісткості ВВП можливе завдяки збільшенню інвестицій у наукові дослідження і розробки, які проводяться у галузевому секторі, а також за умови покращення якості

професійної освіти та навчання і перекваліфікації працівників, які втратили роботу (чи можливість працювати) через війну. Тому удосконалення системи освіти та науки має стати важливим напрямом державної політики, що, за прикладом нових індустріальних країн, не лише покращить ситуацію на ринку праці України, а й забезпечить підвищення конкурентоспроможності вітчизняної промисловості як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. При цьому зауважимо, що для активізації внутрішніх чинників, пов'язаних зокрема із використанням інвестиційних ресурсів, в умовах нестачі національного капіталу, зростає актуальність підвищення ефективності використання зовнішніх чинників, у тому числі іноземних інвестицій.

8. Результати аналізу застосування зовнішніх чинників для забезпечення економічного зростання України дозволяють стверджувати, що в останні кілька років економіка стала менш орієнтованою на експорт, роль експорту у формуванні ВВП істотно послабилася, посилилася сировинна складова експорту за рахунок збільшення частки сільськогосподарської продукції та зросла імпортна залежність від технологічних товарів, знизилася роль ПІІ у формуванні ВВП. Українська економіка поступово знизилася здатність використовувати для забезпечення економічного зростання такі зовнішні чинники, як отримання валютної виручки від експорту промислових товарів та високотехнологічної продукції, конкурентоспроможність на міжнародних ринках та участь у глобальних ланцюгах створення вартості, залучення іноземних інвестицій для розвитку капіталомістких галузей промисловості. Досвід нових індустріальних країн дозволяє визначити інструменти державної політики, які необхідно використати для управління темпами економічного відновлення та забезпечення зростання у довгостроковій перспективі: стратегічне планування на макrorівні, оптимізація державного бюджету, реформа податкової системи, регулювання цін та контроль інфляції, інвестування в науку та технології, забезпечення соціального захисту населення, реалізація експортоорієнтованої торгової політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. UNCTAD X. High-level Round Table on Trade and Development: Directions for the Twenty-first Century, Bangkok, 12 February 2000. <https://digitallibrary.un.org/record/405001?ln=ru&v=pdf>.
2. Didžgalvytė-Bujauskė M., Pereira E. T. The effect of globalisation for economic growth of developing countries. Applied economics: systematic research. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. 2019. t. 13. nr. 1. <https://hdl.handle.net/20.500.12259/101659>.
3. The effects of globalization on economic development. <https://researchfdi.com/the-effects-of-globalization-on-economic-development/>.
4. Chirwa, G. T., & Odhiambo, M. N. Macroeconomic Determinants of Economic Growth: A Review of International Literature. South East European Journal of Economics and Business. 2016. Vol. 11(2). Pp. 33–47.
5. Romer, M. P. The Origins of Endogenous Growth. Journal of Economic Perspectives. 1994. Vol. 8(1). Pp. 3–22. doi: <https://doi.org/10.1257/jep.8.1.3>.
6. Rosenstein-Rodan, P. N. Notes on the Theory of the “Big Push”. Centre for International Studies Massachusetts Institute of Technology Cambridge, Massachusetts, 1957. doi: https://doi.org/10.1007/978-1-349-08449-4_3.
7. Sen, A. The ends and the Means of Development in Development as Freedom. Oxford University Press, UK, 1999. Pp. 35–53. <http://www.c3l.uni-oldenburg.de/cde/OMDE625/Sen/Sen-intro.pdf>.
8. Solow, R. M. A Contribution to the Theory of Economic Growth. Quarterly Journal of Economics. 1956. Vol. 70(1). Pp. 65–94; Swan, T. W. Economic Growth and Capital Accumulation. Economic Record. 1956. Vol. 32. Pp. 334–361.
9. Mankiw, G. N., Romer, D., & Weil, N. D. A Contribution to the Empirics of Economic Growth. The Quarterly Journal of Economics. 1992. Vol. 107 (May). Pp. 407–437. <https://scholar.harvard.edu/mankiw/publications/contribution-empirics-economic-growth>.

10. Anyanwu, J. C. Factors Affecting Economic Growth in Africa: Are there any Lessons from China? *African Development Review*. 2014. Vol. 26(3). Pp. 468–493.
11. Easterly, W., Levine R., Roodman D. Aid, Policies, and Growth: Comment. *American Economic Review*. 2004. Vol. 94 (3). Pp. 774–780.
12. Wang, Sh., Li, G., & Fang, Ch. Urbanization, Economic Growth, Energy Consumption, and CO₂ Emissions: Empirical Evidence from Countries with Different Income Levels. *Renewable and Sustainable Reviews*. 2018. Vol. 81(2). Pp. 2144–2159.
13. Mihut, I. M., & Plesoianu, A. The Investigation of Economic Growth's Explanatory Factors: The Case of the Japanese Economy. *The Scientific Journal of Humanistic Studies*. 2014. Vol. 6(10). Pp. 102–106.
14. Turner C., Tamura R., & Mulholland S. How Important are Human Capital, Physical Capital and Total Factor Productivity for Determining State Economic Growth in the United States, 1840–2000? *Journal of Economic Growth*. 2013. Vol. 18(4). Pp. 319–371.
15. Choi, Y. J. Globalization, the Rise of East Asian Economies, and State Policies. *The Global Studies Journal*. 2018. Vol. 11(2). Pp. 1–14.
16. Georgantzas, C. N., Katsamakas, E., & Solowiej, D. (2019). Giddens' globalization: Exploring dynamic implications. https://www.researchgate.net/publication/228583811_Giddens'_globalization_Exploring_dynamic_implications.
17. Neag M. M., Bucăta G. Globalization and Sustainable Development. *Revista Academiei Fortelor Terestre*. 2015. Vol. 77(1). Pp. 16–19.
18. Held D., McGrew A., Goldblatt D., Perraton J. *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. Stanford: Stanford University Press, 1999.
19. Bhandari, K. A., & Heshmati, A. Measurement of Globalization and Its Variations among Countries, Regions and Over Time. *IZA Discussion Paper*. 2005. No. 1578.

20. Kilic, C. Effects of Globalization on Economic Growth: Panel Data Analysis for Developing Countries. *Economic Insights – Trends and Challenges*. 2015. T. IV (1). Pp. 1–11.
21. Arvanitidis P., Kollias C., Messis P. Asymmetric Convergence in Globalization? Findings from a Disaggregated Analysis. *Managing Global Transitions*. 2016. Vol. 14(2). Pp. 117–135.
22. Kluver R., Fu W. The Cultural Globalization Index. *Foreign Policy*. 2004. <https://foreignpolicy.com/2004/02/10/the-cultural-globalization-index>.
23. Dreher, A. Does Globalization Affect Growth? Evidence from a New Index of Globalization. *Applied Economics*. 2006. Vol. 38(10). Pp. 1091–1110.
24. Gygli S., Haelg F., Potrafke N., Sturm J. E. The KOF Globalisation Index – revisited. *The Review of International Organizations*, Springer US, 2019. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11558-019-09344-2>.
25. Husain I. Making Globalization Work for The Poor Case Study of Pakistan, EMP-CIDA Globalisation Project, Lahore University of Management Sciences, Lahore, 2000. Pp. 1–28. <https://www.researchgate.net/publication/240629430>.
26. Paudel, C. R. Economic Growth in Developing Countries: Is Landlockedness Destiny? *Economic Papers*. 2014. Vol. 33(4). Pp. 339–361.
27. Rahnema, M., Fawaz, F., & Gittings, K. The Effects of Foreign Aid on Economic Growth in Developing Countries. *Journal of Developing Areas*. 2017. Vol. 51(3). Pp. 153–171.
28. Acemoglu, D. Introduction to economic growth. *Journal of economic theory*. 2012. Vol. 147(2). Pp. 545-550.
29. Van den Berg, H. Economic growth and development. World Scientific Publishing Company. 2012. <https://books.google.sh/books?id=i2xIDQAAQBAJ&printsec=copyright#v=onepage&q&f=false>.
30. Henry, J. F. The making of neoclassical economics. Routledge, 2012.
31. Hanushek, E. A. Economic growth in developing countries: The role of human capital. *Economics of Education Review*. 2013. Vol. 37. Pp. 204-212.

32. Жердецька В., Атаманюк З. Теорія стадій економічного зростання (У. Ростоу) // Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства : матеріали III Міжнародної наукової конференції студентів, молодих вчених та науковців (Одеса, 24-25 травня 2019 р.). – С. 78-80.
33. Magnusson L. Mercantilism. In *The Elgar Companion to John Maynard Keynes*. Edward Elgar Publishing, 2019.
34. Feenstra, R. C. *Advanced international trade: theory and evidence*. Princeton university press, 2015.
35. Atkeson, A., & Burstein, A. T. Innovation, firm dynamics, and international trade. *Journal of political economy*. 2010. Vol. 118(3). Pp. 433-484.
36. Dang, G. i Sui Pheng, L. *Infrastructure Investments in Developing Economies: The Case of Vietnam*. Singapore: Springer, 2015.
37. Barnett W.A., Ghosh T. Stability Analysis of Uzawa-Lucas endogenous growth model. *Economic Theory Bulletin*. 2014. vol. 2. p. 33-44.
38. Romer, P. Increasing Returns and Long-Run Growth. *The Journal of Political Economy*. 1986. Vol. 94(5). Pp. 1002-1037.
39. Romer, P. Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*. 1990. Vol. 98(5). Pp.71-102.
40. Aghion P. and Howitt P. W. *The economics of growth*. The MIT Press Cambridge, Massachusetts, London, England, 2009. https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/4103753/mod_resource/content/1/AghionHowitt-Economics%20of%20Growth%202009.pdf.
41. North, D. C. Institutions. *The Journal of Economic Perspectives*. 1991. Vol. 5(1). Pp. 97-112.
42. North, D. C. Theory in a Dynamic Economic World. *Business Economics*. 1995. Vol. 30(1). Pp. 7-12.
43. North D. C., Summerhill W., Barry R. Weingast Order, Disorder, and Economic Change: Latin America vs. North America. [in] Bruce Bueno de Mesquita and Hilton Root, eds., *Governing for Prosperity*. Yale University Press, 2000.

44. Robinson, J. A., Acemoglu D. Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty. Random House, 2012. <http://www.tinyurl.com/27cosoab>.
45. Balassa B. Adjustment policies in developing countries: A reassessment. World Development. 1984. Vol. 12(9). Pp. 955-972.
46. Easterly, W., Levine, R. Africa's Growth Tragedy: Policies and Ethnic Divisions. The Quarterly Economic Journal of Economics. 1997. Vol. 112(4). Pp. 1203-1250.
47. Easterly W., Levine R. It's Not Factor Accumulation: Stylized Facts and Growth Models. Central Banking, Analysis, and Economic Policies Book Series. 2002. № 6. Pp. 61-114.
48. Easterly W. What did structural adjustment adjust?: The association of policies and growth with repeated IMF and World Bank adjustment loans. Journal of Development Economics. 2005. Vol. 76(1). Pp. 1-22.
49. Sachs, J. D., Warner, A. Economic Reform and the Process of Global Integration. Brookings Papers on Economic Activity. 1995. Vol. 26(1). Pp. 1-118.
50. Sachs, J. D., Warner, A. M. Fundamental Sources of Long-Run Growth. The American Economic Review. 1997. Vol. 87(2). Pp. 184-188.
51. Krugman P. Rethinking International Trade. Business Economics. 1988. Vol. 23(2). Pp. 7-12.
52. Krugman, P. Increasing Returns and Economic Geography. Journal of Political Economy. 1991. Vol. 99(3). Pp. 483-499.
53. Krugman P. What's New About The New Economic Geography. Oxford Review of Economic Policy. 1998. Vol. 14(2). Pp. 7-17.
54. Krugman, P. The Increasing Returns Revolution in Trade and Geography. The American Economic Review. 2009. Vol. 99(3). Pp. 561-571.
55. Sokoloff, K. L. i Engerman, S. L. History Lessons: Institutions, Factor Endowments, and Paths of Development in the New World. Journal of Economic Perspectives. 2000. Vol. 14(3). Pp. 217-232.

56. Acemoglu, D., Johnson, S. i Robinson, J. A. The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation. *The American Economic Review*. 2001. Vol. 91(5). Pp. 1369-1401.

57. Acemoglu, D., Johnson, S., Robinson, J. A. i Yared, P. Income and Democracy. *American Economic Review*. 2008. Vol. 98(3). Pp. 808-843.

58. Law S. H., Lim T. C., Ismail N. W. Institutions and economic development: A Granger causality analysis of panel data evidence. *Economic Systems*. 2013. Vol. 37 (4). Pp. 610-624.

59. Flachaire E., García-Peñalosa C., Konte M. Political versus economic institutions in the growth process. *Journal of Comparative Economics*. 2014. Vol. 42(1). Pp. 212-229.

60. Nawaz S. Growth effects of institutions: A disaggregated analysis. *Economic Modelling*. 2015. Vol. 45. Pp. 118-126.

61. Alexiou C., Vogiazas S. and Solovev N. Economic growth and quality of institutions in 27 postsocialist economies. *Journal of Economic Studies*. 2020. Vol. 47(4). Pp. 769-787.

62. Zhao, Y., Peng, B., Elahi, E., and Wan, A. Does the Extended Producer Responsibility System Promote the green Technological Innovation of Enterprises? an Empirical Study Based on the Difference-In-Differences Model. *Journal of Cleaner Production*. 2021. Vol. 319. 128631.

63. Kouadio H. K., Gakpa L. Do economic growth and institutional quality reduce poverty and inequality in West Africa? *Journal of Policy Modeling*. 2022. Vol. 44(1). Pp. 41-63.

64. Acquah, E., Carbonari, L., Farcomeni, A. Institutions and economic development: new measurements and evidence. *Empirical Economics*. 2023. Vol. 65. Pp. 1693–1728.

65. Hussen, M.S. Institutional quality and economic growth in Sub-Saharan Africa: a panel data approach. *Journal of Economics and Development*. 2023. Vol. 25(4). pp. 332-348.

66. Friedman, T. L. 2009. Our One-Party Democracy. *New York Times*, September 8. http://www.nytimes.com/2009/09/09/opinion/09friedman.html?_r=;0.
67. Barro, R. J. Democracy and Growth. *Journal of Economic Growth*. 1996. Vol. 1 (1). Pp. 1–27.
68. Gerring, J., Bond P., Barndt W., Moreno C. Democracy and Growth: A Historical Perspective. *World Politics*. 2005. Vol. 57 (3). Pp. 323–364.
69. Acemoglu D., Naidu S., Restrepo P., Robinson J. A. Democracy Does Cause Growth. *Journal of Political Economy*. 2019. Vol. 127(1). <https://www.journals.uchicago.edu/doi/full/10.1086/700936?mobileUi=0>.
70. *The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy*. Washington D.C.: The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, 1993.
71. Frank Jr., C. R., Suk Kim, K. i Westphal, L. E. Economic Growth in South Korea since World War II, [in:] C. R. Frank Jr., K. Suk Kim i L. E. Westphal, Cambridge: National Bureau of Economic Research, 1975. <https://www.nber.org/system/files/chapters/c4063/c4063.pdf>.
72. Noland, M. Korea's Growth Performance: Past and Future. *Asian Economic Policy Review*. 2012. Vol. 7(1). Pp. 20-63.
73. Graham, E. P. *The Miracle with a Dark Side : Korean Economic Development under Park Chung Hee*. Washington D.C.: Petereson Institute for International Economics, 2003.
74. Heo, U., Hougcheul, J., Kim, H. i Kim, O. *The Political Economy of South Korea: Economic Growth, Democratization and Financial Crisis*. Maryland Series in Contemporary Asian Studies. 2008. Vol. 2(1). Pp. 1-24.
75. Chung, S. Innovation, Competitiveness, and Growth: Korean Experiences. *Annual World Bank Conference on Development Economics 2010*. Washington D.C.: The World Bank, 2011. Pp. 333-357.
76. Kim, S.-H. Finance and Growth of the Korean Economy from 1960 to 2004. *Seoul Journal of Economics*. 2007. Vol. 20(4). Pp. 377-416.

77. Jwa, S.-H. The Competitive Challenge to Korean Industry in a New Development Economics Perspective. Seoul: KDI 33rd Anniversary Conference, 2004.

78. Lee, J.-W. The Republic of Korea's Economic Growth and Catch-Up: Implications for the People's Republic of China. Tokyo: Asian Development Bank Institute, 2016.

79. Park, S.-J. Developmental State in Korea (60-70ties) Revisited: Institution-Building for the Making of 'Coordinated Market'. Zwickau: Ordnungspolitische Diskurse, 2013.

80. Suh, J. Overview of Korea's Development Process until 1997, [in:] J. Suh i D. H. Chen, Korea as a Knowledge Economy. Evolutionary Process and Lessons Learned. Washington D.C.: Korea Development Institute, World Bank Institute, 2007.

81. Economic Statistics Yearbook 2020. <https://www.bok.or.kr/eng/bbs/B0000289/view.do?nttId=10058909&menuNo=400366&pageIndex=1>.

82. World Development Indicators: Structure of output. URL: <http://wdi.worldbank.org/table/4.2>.

83. Moon, J., Park, J., Jang, E. i Kang, M. 2012 Modularization of Korea's Development Experience: National Territorial and Regional Development Policy: Focusing on Comprehensive National Territorial Plan. Seoul: Ministry of Strategy and Finance, 2013.

84. Collins, S. M. South Korea's Experience with External Debt. Cambridge: National Bureau of Economic Research, 1988.

85. Heo, U., Hougcheul, J., Kim, H. i Kim, O. The Political Economy of South Korea: Economic Growth, Democratization and Financial Crisis. Maryland Series in Contemporary Asian Studies. 2008. Vol. 2(1). Pp. 1-24.

86. Lee, C. H., Lee, K. i Lee, K. Chaebol, Financial Liberalization, and Economic Crisis: Transformation of Quasi-Internal Organization in Korea. Asian Economic Journal. 2002. Vol.16(1). Pp. 17-35.

87. Lee, B. Growth and Total Factor Productivity in the Korean Economy. Seoul: Korea Economic Research Institute, 1998.
88. Kwon, O. The Republic of Korea's Infrastructure Development. Experiences and Some Lessons for Africa's Developing Countries. Washington D.C.: The Growth Dialogue, 2011.
89. Jung, K.-C. The Interaction between China, Japan, and Korea in the Export Market. KDI Journal of Economic Policy. 2016. Vol. 38(2). Pp. 45-62.
90. Rodrik, D. Getting Intervention Right: How South Korea and Taiwan Grew Rich. Cambridge: National Bureau of Economic Research, 1995.
91. Krueger, A. O. The Importance of Economic Policy in Development: Contrasts between Korea and Turkey. Cambridge: National Bureau of Economic Research, 1987.
92. Frank Jr., C. R., Suk Kim, K. i Westphal, L. E. Economic Growth in South Korea since World War II, [in:] C. R. Frank Jr., K. Suk Kim i L. E. Westphal, Cambridge: National Bureau of Economic Research, 1975.
93. Yoo, J. Korea's Rapid Export Expansion in the 1960s: How it Began. KEI Journal of Economic Policy. 2017. Vol. 39(2). Pp. 1-23.
94. Kim, K. S. The Korean Miracle (1962-1980) Revisited: Myths and Realities in Strategy and Development. Notre Dam: Kellogg Institute For International Studies, 1991.
95. Rhee, Y., Ross-Larson, B. i Pursell, G. Korea's Competitive Edge: Managing the entry into World Market. Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1984.
96. Mah, J. S. Export Promotion Policies, Export Composition and Economic Development of Korea. Sydney: Law and Development Institute Inaugural Conference, 2000.
97. Merchandise exports by product group of Republic of Korea. WTO STATS. <https://stats.wto.org/>.
98. Romana, L. L. Some Lessons from Korea's Industrialization Strategy and Experience. Delhi: Global Development Network, 2014.

99. Harvie, C., Pahlavani, M. Sources fo economic growth in South Korea: an application of the ARDL analysis in the presence of structural breaks-1980-2005. Seoul: Korea and the World Economy, 2006.
100. Jung, J., Mai, J. S. R&D Policies of Korea and Their Implications for Developing Countries. Science, Technology & Society. 2013. Vol. 18(2). Pp. 165-188.
101. Santiago, F., Vertesy, D. i Weiss, M. Manufacturing development in catching up countries: locating demand-driven policy interventions from a long-term perspective. Vienna: United Nations Industrial Development Organization, 2018.
102. Exports from South Korea - statistics & facts. <https://www.statista.com/topics/11932/exports-from-south-korea/#topicOverview>.
103. Merchandise exports by product group of Republic of Korea. WTO STATS. <https://stats.wto.org/>.
104. Commercial services exports by sector of Republic of Korea. WTO STATS. <https://stats.wto.org/>.
105. Kuk, M. The Governmental Role in the Making of Chaebol in the Industrial Development of South Korea. Asian Perspective. 1988. Vol. 12(1). Pp. 107-133.
106. Murillo, D. i Sung, Y.-d. Understanding Korean Capitalism: Chaebols and their Corporate Governance. Madrid: ESADEgeo Center for Global Economy and Geopolitics Position, 2013.
107. Akarsu, M. Z. Chaebol System. International Journal of Afro-Eurasian Research. 2021. Vol. 6(12). Pp. 1-13.
108. Aghion, P., Guriev, S., Jo, K. Chaebols and Firm Dynamics in Korea. EBRD Working Paper. 2019. No. 227. URL: <https://ssrn.com/abstract=3428301>.
109. Chiang, M.-H. The Dynamics of Chaebol-Government Relations in South Korea's Economy. East Asian Policy. 2017. Vol. 9(04). Pp. 53-64.
110. Park, S. Chaebol reforms are crucial for South Korea's future. East Asia Forum: <https://www.eastasiaforum.org/2021/03/24/chaebol-reforms-are-crucial-for-south-koreas-future>.

111. Jaskuła P. Specyfika wschodnioazjatyckiego modelu rozwoju w odniesieniu do Azji Centralnej. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2023. <https://repozytorium.amu.edu.pl/items/724c2af2-e7af-4217-8f66-1d78a106c7e0>.

112. Trojnar, E. Współczesne Wyznania Współpracy Instytucjonalnej Tajwanu w Regionie Azji i Pacyfiku. *Krakowskie Studia Międzynarodowe*. 2015. № XII(3). Ss. 145-160.

113. Legieź, T. Transformacja ekonomiczna i polityczna na Tajwanie. *Gospodarka Narodowa*. 2016. № 286(6). Ss.115-136.

114. Chou, J. Old and New Development Models: The Taiwanese Experience, [in:] T. Ito i A. O. Krueger, *Theories in Light of the East Asian Experience*. Chicago: University of Chicago Press, 1995. Pp.105-127.

115. Chan, S., Clark, C. Economic development in Taiwan: escaping the state-market dichotomy. *Environment and Planning C: Government and Policy*. 1994. Vol. 12. Pp. 127-143.

116. Chan, V.-L. Foreign Direct Investment and Economic Growth in Taiwanese Manufacturing Industries, [in:] T. Ito i A. O. Krueger, *The Role of Foreign Direct Investment in East Asian Economic Development*. Chicago: University of Chicago Press, 2000. Pp. 349-366.

117. Bolesta, A. Kapitalizm, Socjalizm i Państwowy Interwencjonizm: Systemowe Kontrowersje Wschodnioazjatyckiego Modelu Rozwoju. *Myśl Ekonomiczna i Polityczna*. 2018. №61(2). Ss. 72-94.

118. The Republic of China Yearbook. https://web.archive.org/web/202500000000000*/http://www.gio.gov.tw/taiwan-website/5-gp/yearbook.

119. Breakdown of the gross domestic product (GDP) of Taiwan from 2013 to 2023, by economic sector. URL: <https://www.statista.com/statistics/321366/taiwan-gdp-breakdown-by-sector/>.

120. Industrial Production, Shipment & Inventory Value. Databases. Department of Statistics of R.O.C. URL: https://www.moea.gov.tw/Mns/dose/content/ContentLink.aspx?menu_id=9524.

121. Tsai, P.-L. Explaining Taiwan's Economic Miracle: Are the Revisionists Right? *Agenda*. 1999. Vol. 6(1). Pp. 69-82.

122. Chevalérias, P. The Taiwanese Economy After the Miracle: An Industry in Restructuration, Structural Weaknesses and the Challenge of China. *China Perspectives*. 2010. Vol. 3. Pp. 35-44.

123. Zhu, T. Rethinking Import-substituting Industrialization. Helsinki: UNU-Wider, 2006.

124. Legieź, T. Instytucje i drogi rozwoju. Chiny, Wietnam, Korea Południowa i Tajwan. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2019.

125. Merchandise exports by product group of Chinese Taipei. WTO STATS. <https://stats.wto.org/>.

126. Meltzer, J. Taiwan's Economic Opportunities and Challenges and the Importance of the Trans-Pacific Partnership. Washington D.C.: Center for East Asia Policy Studies, 2014.

127. Commercial services exports by sector of Chinese Taipei. WTO STATS. <https://stats.wto.org/>.

128. Taiwan - GDP by Component (% of GDP). <https://en.macromicro.me/charts/111/tw-gdp-percentage>.

129. Lin, M. C., Wong, P. Recapturing the Taiwan Miracle. Diversifying the Economy Through Innovation and Collaboration. Santa Monica: Milken Institute, 2016.

130. Musacchio, A. i Lazzarini, S. G. Leviathan in Business: Varieties of State Capitalism and their Implications for Economic Performance. Cambridge: Harvard Business School, 2012.

131. Cheng, T.-j. Transforming Taiwan's Economic Structure in the 20th Century. *The China Quarterly*. 2001. №165. Pp. 19-36.

132. Chang, K.-L. i Wu, H.-L. Policy Design and Implementation of Taiwan's Privatization. Paris: OECD, 2002.
133. Pao, H.-W., Wu, H.-L., Pan, W.-H. The road to liberalization: Policy design and implementation of Taiwan's privatization. *International Economics and Economic Policy*. 2008. Vol. 5(3). Pp. 323-344.
134. The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy. Washington D.C.: The International Bank for Reconstruction and Development; The World Bank, 1993. <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/975081468244550798/Main-report>.
135. Malaysia GDP Per Capita 1960-2024. <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/mys/malaysia/gdp-per-capita>.
136. Malesky, E., London, J. The Political Economy of Development in China and Vietnam. *The Annual Review of Political Science*. 2014. Vol. 17(1). Pp. 395-419.
137. Jomo, K. S., Hui, W. C. Lessons from Post-colonial Malaysian Economic Development. Helsinki: UNU-Wieder, 2010.
138. Lee, C., Lee, C.-G. The Evolution of Development Planning in Malaysia. *Journal of Southeast Asian Economie*. 2017. Vol. 34(3). Pp. 436-461.
139. Salih, T. M. Growth, Policymaking, Trade and Economic Development in Malaysia. Fremantle: Australian Agricultural and Resource Economics Society, 2012.
140. Thillainathan, R., Cheong, K.-C. Malaysia's New Economic Policy, Growth and Distribution: Revisting and Debate. *Malaysian Journal of Economic Studies*. 2016. Vol. 53(1). Pp. 61-68.
141. Bekhet, H. A., Latif, W. A. Highlighting Innovation Policies and Sustainable Growth in Malaysia. *International Journal of Innovation, Management and Technology*. 2017. Vol. 8(3). Pp. 228-239.
142. Athukorala, P.-C., Narayanan, S. Economic corridors and regional development: The Malaysian experience. Canberra: Australian National University, 2017.

143. So Umezaki. The Malaysian Economy after the Global Financial Crisis: International Capital Flows, Exchange Rates, and Policy Responses. *Public Policy Review*, Policy Research Institute, Ministry of Finance Japan. 2019. vol. 15(1). Pp. 69-98.
144. Wylde, C. Malaysian Development Since Independence, [in:] C. Wylde, *Emerging Markets and the State: Developmentalism in the 21st Century*. London: Palgrave Macmillan UK, 2017. Pp. 159-184.
145. Yusof, Z. A., Bhattasali, D. *Economic Growth and Development in Malaysia: Policy Making and Leadership*. Washington D.C.: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2008.
146. Rasiah, R., Yap, X.-S. (2015). Innovation Performance of the Malaysian Economy, [in:] S. Dutta, B. Lanvin, S. Vincent-Wunsch, *The Global Innovation Index 2015: Effective Innovation Policies for Development*. Fontainebleau, Ithaca, and Geneva: World Intellectual Property Organization, 2015. Pp. 131-139.
147. Kogid, M., Mulok, D., Beatrice, K. F., Mansur, K. Determinant Factors of Economic Growth in Malaysia: Multivariate Cointegration and Causality Analysis. *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*. 2010. Vol. 24. Pp. 123-137.
148. Ariff, M., Abubakar, S. Y. *The Malaysian Financial Crisis: Economic Impact and Recovery Projects*. *The Developing Economies*. 1999. Vol. 37(4). Pp. 417-438.
149. Lee, P. P., Tham, S. Y. Malaysia Ten Years after the Asian Financial Crisis. *Asian Survey*. 2007. Vol. 47(6). Pp. 915-929.
150. Nambiar, S. *Malaysia and the Global Crisis: Impact, Response, and Rebalancing Strategies*. Tokyo: Asian Development Bank Institute, 2009.
151. *Malaysia's Experience with National Development Planning*. Kuala Lumpur: Global Knowledge & Research Hub in Malaysia, 2017.
152. Wisuttisak, P., Rahman, N. B. *Regulatory Frameworks for Reforms of State-Owned Enterprises in Thailand and Malaysia*. Tokyo: Asian Development Bank Institute, 2020.

153. Chareonwongsak, K. The Developmental State Experience in Malaysia: Lessons for Libya? Fiesole : European University Institute, 2021.

154. BTI 2022 Country Report - Malaysia. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung, 2022. https://www.ecoi.net/en/file/local/2069765/country_report_2022_MYS.pdf.

155. Performance Management and Delivery Unit (PEMANDU). 2013. Economic Transformation Programme Annual Report 2013. Prime Minister's Department. <http://etp.pemandu.gov.my/annualreport2013>.

156. Gross Domestic Product (GDP) of Ukraine. URL: <https://www.worldometers.info/gdp/ukraine-gdp/>.

157. Rakic D. Two years of war: The state of the Ukrainian economy in 10 charts. Economic Governance and EMU Scrutiny Unit (EGOV). PE 747.858 - February 2024. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/747858/IPOL_BRI\(2024\)747858_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/747858/IPOL_BRI(2024)747858_EN.pdf).

158. GDP (current US\$) - Ukraine, Malaysia. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=UA-MY>.

159. GDP per capita, PPP (constant 2021 international \$) - Ukraine, Malaysia. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.KD?end=2023&locations=UA-MY&start=1990&view=chart>.

160. Національні рахунки України – 2022. Статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2023. <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

161. Індекси промислової продукції в Україні у 2015-2024 роках. Державна служба статистики України. <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

162. Індекси промислової продукції за видами діяльності та основними промисловими групами (ОПГ) за 2013-2023 роки. <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

163. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за видами економічної діяльності промисловості у 2010–2023 роках. <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

164. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності промисловості за 2010-2023 роки. Державна служба статистики України. <https://www.ukrstat.gov.ua>.

165. Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі товарами (1996-2023). Державна служба статистики України. <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

166. Товарна структура зовнішньої торгівлі України. <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

167. Залишки за інструментами прямих інвестицій за регіонами, країнами світу та видами економічної діяльності. Національний Банк України. <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>.

168. Бабець І., Миценко І., Миценко В. Прямі іноземні інвестиції: структурні зміни та вплив на економічну безпеку України. Журнал європейської економіки. 2020. Т.19. №2. <http://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1455>.

169. Ukraine Support Tracker Data. <https://www.ifw-kiel.de/publications/ukraine-support-tracker-data-20758/>.

170. Ukraine rapid damage and needs assessment. (2023). World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations. <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-06/P1801740d1177f03c0ab180057556615497.pdf>.

171. Regulation of the european parliament and of the council on establishing the Ukraine Facility. (2023). https://neighbourhoodenlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-06/COM_2023_338_1_EN_ACT_part1_v6.pdf.